

EEN NIEUWE KIJK OP DE OMGEVING

**EEN PLEIDOOI VOOR EEN PARADIGMA SHIFT
BIJ DE START VAN EEN NIEUW BELEIDSDOMEIN**

Auteur : Bart Slabbinck

Inhoudsopgave

Voorwoord – The voyage of the spaceship ‘coast’	5
Deel 1 : Een andere kijk op de omgeving.....	7
1 Een andere kijk, een theoretisch kader	9
2 Element : man versus machine.....	10
2.1 Van verkeer naar nabijheid	11
2.2 Van wonen naar woonomgeving	12
2.3 Van object naar man	13
3 De doelstellingen : van stad naar stedelijkheid	14
4 De interacties : van ruimte naar plaats.....	15
5 De sleutel : de genius locus.....	17
6 Tussentijdse conclusie : een andere kijk op de stad	17
7 Een andere kijk op het buitengebied.....	18
8 Conclusie : een andere kijk op het omgevingsbeleid.....	22
Deel 2 : een nieuwe kijk op de omgeving : omgevingsplanning	27
1 Kenmerk 1 : van bird’s view naar people’s perspective	29
2 Kenmerk 2 : van groei naar slimme groei / ontwikkeling	30
3 Kenmerk 3 : van zonering naar slim zonering.....	31
4 Kenmerk 4 : van massa naar mà	33
5 Kenmerk 5 : van administratieve logica naar systeemlogica	34
6 Conclusie : een nieuwe kijk op de ruimte	37
6.1 Omgevingsplanning als transectplanning	37
6.2 Systeemplanning als ruimtelijke planning 2.0.....	39
Deel 3 : Een nieuwe kijk op de omgeving (2) : beleidsplanning.....	41
1 Naar een nieuwe kijk op het element “de mens”	43
2 Naar een nieuwe kijk op de doelstelling	44
2.1 Naar een nieuwe kijk op het publieke domein	44
2.2 Naar een nieuwe kijk op projecten	46
2.3 Naar een nieuwe kijk op projecten (2)	48
2.4 Naar een nieuwe kijk op ‘de overheid’	49
3 Naar een nieuwe kijk op de interacties	50
4 Intermezzo : de taal van het omgevingsbeleid	54
5 Naar een nieuwe kijk op beleidsplanning	55
6 Slotreflecties naar het Vlaams beleid : vertrouwen, verbinden en vooruitgaan.....	60
Intermezzo : naar een nieuwe kijk op de duurzame ontwikkeling	61
1 Van economie naar ecologie (en vice versa)	63
2 Van Holoceen naar Anthropoceen	64
3 Naar een nieuwe kijk op een duurzame ontwikkeling.....	66
Deel 4 : Proeftuinen	69
1 Een nieuwe kijk op Portland	71
2 Een nieuwe kijk op de Schelde	73
3 Een nieuwe kijk op de kust (?)	74
3.1 Diagnose kust	74
3.2 Kuur Kust	80
3.3 Verkenning kust	81
3.4 De voorbeeldige kust	92
Bibliografie.....	95

Voorwoord – The voyage of the spaceship ‘coast’

Toen ik eind 2014 aan het Maritiem Instituut de postacademische vorming ‘Havenbeheer’ startte, groeide het idee om een casus uit te werken over klimaatadaptatie aan de kust. Echter al vlug bleek dat de horizon verruimd diende te worden. Een thema als ‘klimaatadaptatie’ kan immers niet als een geïsoleerd verhaal benaderd worden. De horizon werd dan ook verruimd tot een onderzoek waarbij – de Club van Rome in gedachte – de vraag gesteld werd ‘bestaan er ook grenzen aan de groei op kustniveau ?’. De resultante ? Een onderzoek, onder promotorschap van prof. dr. em. G. Allaert, naar o.m. de ecologische bouwstenen van de kust (sediment – water – biodiversiteit – ruimte) dat leidde tot de enigszins onthutsende conclusie dat de oplossingen aan de kust eerder als een maladaptatie bestempeld konden worden. Dijken als zwakste schakel, de kust verslaafd makend aan strandsuppleties is wellicht het gekendste verhaal (... maar stond dus niet op zich).

Wie A zegt moet echter ook B zeggen. De vraag was dan ook : kan het anders ? Kan het spreekwoordelijke roer omgegooid worden ? Het antwoord is ja. In casu van de kustverdediging luidt het antwoord ‘werken met de natuur’. De zee niet als de woeste, allesvernietigende, te bestrijden vijand zien maar wel als mentor, als model, als deel van de oplossing. Kustverdediging te transformeren kortom in sedimentbeheer, het is slechts één van de illustratie van een nieuwe kijk op de kust. Of beter een verbrede kijk. Immers jarenlang waren we blind voor zogenaamde neveneffecten. Zagen we effecten niet. Of zagen we deze nog niet. Of wilden we deze (nog) niet zien. Anders gesteld : het was slechts begin 21e eeuw dat een nieuw paradigma, een nieuw denkkader ingang vond.

De casus over de kust staat echter niet op zich. Ook in Vlaanderen is er nood aan een nieuwe kijk. Een nieuw beleidsveld ‘omgeving’ staat in de steigers. Echter tot heden werd voornamelijk gefocust op procesmatige opportuniteiten (omgevingsvergunning – versnelling van complexe projecten – ...) en werd de kans nog niet ten volle genomen om ook een nieuw inhoudelijk discours te puren, om niet enkel procedureel maar ook inhoudelijk schotten tussen sectoren en actoren neer te halen. Een gemiste kans ... die leidde tot een nieuwe koerswijziging waarbij onderzoek werd gedaan om een nieuwe kijk te ontwikkelen op ‘omgeving(beleid)’.

In voorliggend werkstuk worden deze verworven inzichten vertaald naar het nieuwe domein ‘omgeving’ (met sterke focus op de bebouwde omgeving) :

- in ‘deel 1 : een andere kijk op omgeving’ bepleiten we vanuit een framework voor systeemdenken een verbrede én vernieuwende én integrale én holistische (helende) kijk op het domein ‘omgeving’;
- in ‘deel 2 : een nieuwe kijk op de omgeving’ ontwikkelen we een nieuw instrumentarium ‘transectplanning’ waarmee de theorie ‘systeemdenken’ vertaald kan worden in de praktijk ‘systeemplanning’;
- in ‘deel 3 : een nieuwe kijk op omgevingsplanning’ breken we vervolgens een lans om het nieuwe domein ‘omgeving’ ook te benadering als een sturend beleidsdomein (i.p.v. een volgend), zetten we de stap van ‘systeemplanning’ naar ‘beleidsplanning’ ;
- in het intermezzo ‘naar een nieuwe kijk op een duurzame ontwikkeling’ maken we een abstractie naar het duurzaamheidsdiscours;
- in ‘deel 4 : proeftuinen’ zoomen we enerzijds in op twee succesverhalen die een illustratie bieden van het betoogde discours als zoomen we anderzijds in op de kust die als muze diende voor het onderzoek (en projecteren we de ontwikkelde theorie op de praktijk – de kust).

[de delen 1, 2 en 3 kennen elk hun besluit – deel 4 is a-typisch daar het drie afzonderlijke verhalen brengt die het betoog uit de eerste drie delen concretiseert]

De aanhef ‘een nieuwe kijk op ...’ fungeert telkenmale als rode draad. De ambitie is niet zozeer om een concreet actieplan ‘omgevingsbeleid’ af te leveren wel om een nieuwe zienswijze op de omgeving te introduceren. Ik wens u dan ook een nieuwe kijk op uw omgeving,

Geniet en neem uw tijd,

Bart Slabbinck
Oostende, 11 september 2015

Een nieuwe kijk ...

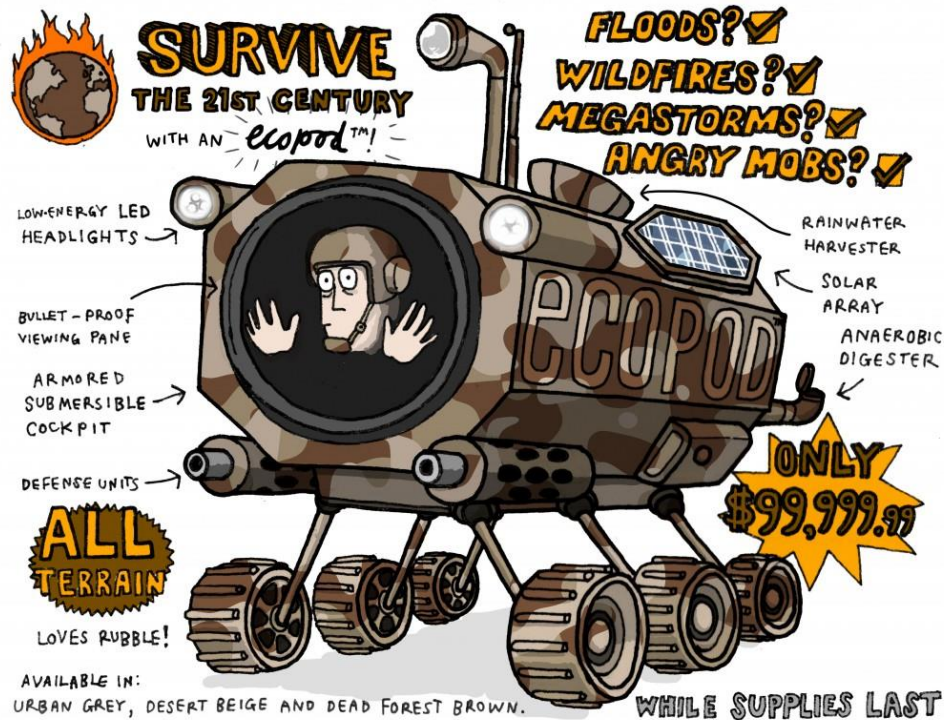
Lang, lang geleden, toen er nog geen sprake was van Schengen, was er eens op de Belgisch-Nederlandse grens een klein grensdorpje. Elke dag stak een man, René, al fietsend de grens over. Achterop de fiets stond stevast een groot box gevuld met zand. De douanebeambte, Clément, liet hem stoppen en vroeg 'Hebt u iets aan te geven ? Wat vervoert u in die bak ? Mag ik eens kijken ?'. René had geen probleem en bij controle bleek dat box slechts gevuld met zand was, waarop René groen licht kreeg om de grens over te steken. De volgende dag herhaalde het ritueel zich. De box met zand werd onderzocht maar niks. En ook de volgende dagen herhaald het ritueel zich. Dagen werden weken. Weken werden maanden. Maanden werden jaren. Maar elke dag vond Clément niks of toch slechts zand. Vele jaren later, ontmoet Clément (die ondertussen van zijn welverdiend pensioen geniet) René in een lokale kroeg. De gepensioneerde douanebeambte benadert hem en zegt 'Ik ben op pensioen dus ik kan jou niks meer doen. Maar nu moet je me toch eens zeggen: heb je al die jaren gesmokkeld ?'. René knikt met glinsterende ogen waarop Clément vroeg : 'Kan je me dan ook verklappen wat je in dat zand vervoerde ?'. 'Wel er was niets in dat zand' zei René 'Al die jaren heb ik fietsen gesmokkeld'.

naar : Golüke, 2013

Man's mind, once stretched by a new idea, never regains its original dimensions.

Oliver Wendell Holmes

Deel 1 : Een andere kijk op de omgeving

Murray, WorldWatchInstitute, 2013

The specialization which belongs to technology makes it difficult to see the larger picture.

The fragmentation of knowledge proves helpful for concrete applications, and yet it often leads to a loss of appreciation for the whole, for the relationships between things, and for the broader horizon, which then becomes irrelevant.

[...]

Nobody is suggesting a return to the Stone Age, but we do need to slow down and look at reality in a different way, to appropriate the positive and sustainable progress which has been made, but also to recover the values and the great goals swept away by our unrestrained delusions of grandeur

Paus Franciscus, 2015, Laudato Si, Encyclical Letter

Leeswijzer deel 1

Anno 2015 wordt 'omgevingsbeleid' verengd tot een integratie van de beleidsdomeinen 'ruimtelijke ordening' en 'leefmilieu & natuur'. Dé beweegreden is te vatten in het motto 'sneller door beter', de integratie van procedures wat o.m. de transparantie en de snelheid ten dienste komt van nieuwe projecten (projecten die in het verleden vastliepen in een administratief moeras). Hoe verdedigingswaardig deze aspiratie an sich ook is, het zou – zo luidt de basispermissie van deze publicatie – een gemiste kans zijn om slechts procesmatig te herbronnen, om niet ook een nieuw inhoudelijk discours aan te snijden. Een nieuw inhoudelijk discours dat ruimer maar bovenal ook vernieuwend werkt. In dit hoofdstuk bepleiten we deze koerswijziging aan de hand van 'een andere kijk op de omgeving'. In casu introduceren we het systeemdenken om huidige problemen scherp te stellen én om een nieuw discours te bepleiten (hoofdstuk 1). Het zwaartepunt ligt op het systeem 'de stedelijk omgeving' (hoofdstuk 2 - 6). Ook het systeem 'het buitengebied' nemen we kort onder de loep (hoofdstuk 7) om vervolgens in het concluderend hoofdstuk een nieuwe afbakening van het domein 'omgeving' te poneren.

1 Een andere kijk, een theoretisch kader

Een andere kijk op ‘waterbeheer’

*In de wondere waterwereld maar zeker niet alleen daar,
bestaat het gevoel dat alles maakbaar, meetbaar en dus planbaar is. [...]
Voor korte tijd leef je in de illusie dat je het onder controle hebt. Dat je snapt hoe het zit en het zal gaan.
En dat je de beloften die je doet aan samenleving en bestuurders ook daadwerkelijk kunt maken.*

Leewis & Zanting, 2001

Het beheren van waterlopen was eeuwenlang synoniem voor het beheersen van waterlopen. Rechttrekken en betonneren van natuurlijke waterlopen waren courante praktijken. End-of-the-pipe maatregelen en snel afvoeren van water waren de slagwoorden voor de beheerder, die zich richtte op diens lokale schaal. Wie vandaag het lexicon van de waterbeheerder ter hand neemt, ziet dat het geweer van schouder is veranderd. Brongerichte maatregelen staan met stip op één. En mocht dit ontoereikend blijken, is bufferen van overtollig water een volgende stap. Afvoeren van water (voorheen de onbetwiste numero uno) volgt pas op plaats drie. En bovenal, het perspectief is thans het stroomgebied.

Wie de geschiedenis van het waterbeheer ter hand neemt, ontdekt kortom een nieuw paradigma dat de laatste decennia ingang heeft gevonden. Centraal staat het idee om ‘op maat van het watersysteem’ te werken, om ‘ruimte voor water’ te maken. De motivatie voor deze koerswijziging was de vaststelling dat de tot dan gehanteerde maatregelen geen oplossing boden maar integendeel een bevestiging (en aldus een versterking) van het probleem waren. Immers een oplossing voor het waterprobleem stroomopwaarts bleek een nog groter probleem stroomafwaarts te scheppen.

L’opération est réussie, le patient est mort

De vaststelling als zou de oplossing een deel zijn van het probleem, kan bestempeld worden als ‘iatrogenese’, i.e. schade veroorzaakt door genezer (Taleb, 2012). Zoals we thans weten dat overtollig gebruik van antibiotica niet leidt tot minder bacteriën ... maar juist leidt tot super(resistente)bacteriën.

The people who do the most harm, are the people who try to do most good. Oscar Wilde, 1891

Iatrogenese is vandaag schering en inslag [deze publicatie zal tal van voorbeelden aanhalen] en kent haar wortels in een blind geloof in een ‘command and control’-benadering van problemen. Een benadering, die ook wel ‘Newtoniaans’ wordt bestempeld, waarbij een probleem als was het een machine benaderd kon worden. Waarbij een defect onderdeel afzonderlijk bestudeerd en geremedieerd (of geoptimaliseerd) kan worden, los van het grotere geheel. Alsof een defect hart vervangen zou worden door een nieuw technologisch hart met hightech instrumenten en dito materialen omdat dit ‘het beste hart’ is (in technologisch perspectief) ... Om Cathorpe & Fulton (2001) te citeren : we hebben de synergie van het geheel opgeofferd voor de efficiëntie van de afzonderlijke delen

Huidig paradigma	Toekomstig (?) paradigma
<u>Basispermissie</u>	<u>Basispermissie</u>
Command-and-control – Beheersen – Newtoniaanse visie	Stewardship – Beheren – Darwiniaanse visie
Newton (actie → reactie) ‘survival of the strongest (richest)’	Darwin (evolutie) ‘survival of the fittest’
Beleidsmatige vertaling Predict & Provide (& Be Addicted)	Beleidsmatige vertaling Predict & Prevent / Steer
<u>Scope</u>	<u>Scope</u>
De mens als dé (enige) protagonist	De mens als deel van een groter systeem
Samenleving & Natuur als afzonderlijke entiteiten	Socio-Ecologisch systeem – Interdependentie
Natuur als (te substitueren) grondstof	Natuur als bron, model, maatregel en mentor
Techniek als dé oplossing – Blind geloof in techniek – Via Positiva (‘Not guilty, until proven not innocent’)	Sceptische benadering techniek – Via Negativa (‘Guilty, until proven innocent’)

(Foutieve) assumptie van Voorspelbaarheid – Controle – Stabiliteit	Aanvaarden van Verandering – Onzekerheden
<u>Werkwijze</u>	<u>Werkwijze</u>
Atomisation	Anatomisation
Reductionisme – Isolatie – Piecemeal engineering	Integratie – Holisme
Focus op efficiëntie van het onderdeel	Focus op efficiëntie van het geheel
Inzetten op weerstand ('resistance')	Inzetten op veerkracht ('resilience')
<u>Outcome</u>	<u>Outcome</u>
Project = som der delen	Systeem = geheel als meer dan de som der delen
Middel werd Doel (en doel verdween op de achtergrond)	Geen doel-middel-omkering
Neveneffecten eerder regel dan uitzondering Neveneffecten resulteren in negatie of overreactie	Neveneffecten eerder uitzondering dan regel Neveneffecten fungeren als leermoment
Resultante (technologische) lock-in – maladaptatie – fragiliteit	Resultante win-win – adaptatie en/of transformatie - antifragiliteit
Negatieve vicieuze cirkel	Positieve vicieuze cirkel (evolutie – innovatie)

naar o.m. Benyus, 1998; Costanza, 2015; Folke, 2003 & Taleb, 2012

Een nieuwe kijk : systeem-denken

Hét sleutelwoord in hogere analyse is 'neven-effect' wat Hardin definieerde als 'elk effect dat we niet willen en wiens aanwezigheid we zo lang al mogelijk zullen ontdekken' (1976). Of hoe het begrip 'neveneffect' een eufemisme is voor het begrip 'consequentie'. Of hoe het begrip 'neveneffect' dé sleutel is tot de eerste Wet van de Ecologie, die stelt dat 'everything is connected to everything else' of – om Hardin andermaal aan te halen - 'we can never do merely one thing'. Of nog kernachtiger gesteld : 'alles is een systeem'.

Meadows definieert (2008) een systeem als

een verzameling van elementen (mensen, cellen, molecules, ...) die in die mate onderling verbonden ('interconnected') zijn dat ze over een tijdshorizon een eigen gedragspatroon ontwikkelen. Het systeem kan gebufferd, beperkt, versterkt of aangedreven worden door krachten buiten het systeem.

In deze definitie zijn drie elementen cruciaal

- **elementen** : de belangrijkste elementen (i.e. de elementen die bepalend zijn voor het gedrag van een systeem) worden bestempeld als de systeemvariabelen.
- **doelstelling** – i.c. broodwinning / ontspanning / ... (antropogene invalshoek), overleven – reproductie (ecocentrische invalshoek – d.w.z. oogpunt fauna & flora), ...
- **interactie - verbondenheid** : positieve als negatieve feedbackmechanismes zowel binnen het systeem als interacties buiten het systeem (een systeem werkt immers nooit in een vacuüm)

2 Element : man versus machine

*What is the city but the people
True, the people are the city*

Shakespeare, The Tragedy of Coriolanus

Vandaag worden de stad en stedelijkheid beleidsmatig al te vaak verengd tot hun ruimtelijke verschijning. Enigszins karikaturaal gesteld : de stad als verzameling van gebouwen waar bewoners zich bij voorkeur verplaatsen met auto's. Of beter, dat was het beeld dat eind 20^e eeuw hoogdagen vierde. Vandaag wordt immers vaker een nieuw discours bewandeld (of toch bepleit) waar de mens (terug) centraal staat. In dit hoofdstuk 'element : man versus man' leggen we de ontmaskering van de huidige doel-middel-omkering bloot. We focussen hiervoor (illustratief – zonder exhaustief te willen zijn) op de beleidsvelden 'mobiliteit' en 'wonen'.

2.1 Van verkeer naar nabijheid

Als boutade werd door Peeters (2014) gesteld dat Le Corbusier als de invloedrijkste mobiliteitsdeskundige en Henri Ford als de invloedrijkste ruimtelijke planner geboekstaafd kunnen worden. Er is iets voor te zeggen. De doorbraak van de auto in de 20^e eeuw werd immers treffend gepromoot door Le Corbusier (1929) :

The street is a traffic machine, it is in reality a sort of factory for producing speed traffic. [...] We must create a type of street which shall be as well equipped in its way as a factory. [...] A city made for speed is made for success.

Oost, West, Thuis best

Dankzij de auto kon de mens in de 20^e eeuw wereldwijd haar horizons verleggen. De leefwereld van de mens werd groter. De mens kon diens territorium uitbreiden ... echter, er bleken grenzen aan de groei te zijn. Vooreerst leggen een stijgende kostprijs van de stedelijke infrastructuur, financiële kosten gerelateerd aan files, gezondheidskosten gerelateerd aan luchtverontreiniging, ... de 'neven'effecten bloot. Maar er is meer. Ook de mens legt – als ware het een oerreflex – zichzelf een grens op. Niet in afstand wel in tijd. Reeds millennia reist de mens gemiddeld één uur per dag ... meteen de reden waarom steden als Rome, Marrakech, Berlijn, ... een historische kern hebben met een straal van maximaal 2,5 km, i.e. een straal geënt op de wandelafstand van een half uur ... (Zahavi, 1979 & Marchetti, 1994)

Deze wetmatigheid gaat ook op in de lage landen waar Hupkes 'de wet van behoud van reistijd en verplaatsingen' (BREVER) poneerde, vaststellend dat elk individu een vrijwel constant aandeel van zijn of haar tijd (namelijk een 70 minuten per dag) aan verplaatsingen besteedt (1977). Of hoe kortom de mens nog meer dan een territoriaal dier bovenal een sociaal dier is, die elke dag naar huis terugkeert. Uit recent verplaatsingsonderzoek blijkt bovendien dat functionele verplaatsingen (woon-werk, schoolverkeer, zakelijk) vandaag slechts een kleine 30% beslaat. Dit is quasi evenveel als verplaatsingen voor winkelen & diensten of verplaatsingen voor recreatieve doeleinden. Bovendien blijkt dat slechts 12% van de verplaatsingen verder reikt dan een afstand groter dan 25 kilometer. (Miermans et al, 2010)

De doel-middel-omkering ontbloot

De val is dan ook om deze BREVER-wetmatigheid als een wet te beschouwen. Immers het is niet omdat een mens zich kan verplaatsen, dat hij dat ook verricht (laat staan dat hij daarvoor de facto de auto gebruikt). Mobiliteit in de betekenis van het zich (kunnen) verplaatsen is immers een secundaire activiteit, dé doelstelling is immers een optimale nabijheid (Boussauw, 2011). Bovendien zou het manifest foutief zijn om de BREVER-wetmatigheid te hanteren als alibi om het mobiliteitsbeleid te enten op de pendelende werknemer die zich verplaatst met de auto ... en toch is dit wat (al te vaak) gebeurt.

En toch blijven beleidsmakers – zelfs anno 2015 – mobiliteit nog te vaak verengen tot verkeer ... en verkeer tot autoverkeer ... en autoverkeer tot de afwezigheid van files. Of hoe kortom een doel-middel-omkering plaatsvond. Het is dan ook wenselijk om de puntjes terug op de i te plaatsen. Niet door de auto als dé publieke vijand te bestempelen en in te zetten op duurzame vervoersmodi (dan redeneren we immers andermaal in middelen), wel door mobiliteit als middel tot nabijheid - 'the ability to one's ordinary needs with the minimum amount of travel and cost' (Dunay et al, 2010) – te definiëren.

Een (nieuwe) systeemanalyse van het beleidsdomein 'mobiliteit' :

Huidig paradigma : mobiliteit 1.0	Nieuw paradigma : mobiliteit 2.0
<u>Element</u>	<u>Element</u>
Verkeer – auto Als metafoor voor : de (werkende) mens – een territoriaal (maximaliserend) object	De mens – een sociaal wezen met een thuisbasis en een gevarieerd dagdagelijks takenpakket
Een object dat zich aan hoge(re) snelheden verplaatst	Een sociaal wezen dat zich aan 5 km/u verplaatst
Grote (bovenlokale) schaal	Lokale schaal (als vertrekpunt)
<u>Interacties</u>	<u>Interacties</u>
Fysieke dimensies	Sociale dimensies
Focus op verkeerstechnische eisen aan infrastructuur Bvb. Straat als weg	Focus op de kwaliteiten van de (publieke) ruimte Bvb. Straat als plaats

Segregatie van verkeer en mensen	Integratie van verkeer en mensen
<u>Doelstelling = Verkeer</u>	<u>Doelstelling = Nabijheid</u>
Sturen van verkeer	Faciliteren van mensen
Speeding up traffic	Slowing movement down
Verkeersprognoses	Visievorming (leefbare) steden
Economische criteria	Multicriteria
<u>Kenmerken beleid</u>	<u>Kenmerken beleid</u>
1° Improve → 2° Shift → 3° Avoid Vehicle Efficiency – Trip Efficiency – System Eff.	1° Avoid → 2° Shift → 3° Improve Transit Oriented Development
Improve – Infrastructuur / Kwantiteit	Improve – Design e.a. / Kwaliteit
Shift – Concurrentie – Mono-modaliteit hiërarchie vervoersmodi – ‘Koning’ Auto	Shift – Co-modaliteit (verknopen van modi) weliswaar STOP-filosofie
Avoid – quasi ontbrekend ‘leve CIAM-gedachtengoed’ (Le Corbusier e.a.)	Avoid – prioritair – compacte(re) steden ‘leve MAIC’ (Meer Activiteiten in Centra)

naar : ADB, 2009; Bannister, 2008 (naar Marshall, 2001); Gehl, 2010; Peeters, 2014

2.2 Van wonen naar woonomgeving

De 20^e eeuw bracht nog meer verandering. Huisjesmelkerij – bouwvallige woningen - ... zetten het thema van ‘leefbaarheid’ op de beleidsagenda. Decennia van saneringen, normeringen, ... later lijkt de strijd van priester Daens met succes gestreden. En toch is – ogenschijnlijk paradoxaal – het thema ‘leefbaarheid’ niet verdwenen. De strijd verplaatste zich van de individuele woning (en de arbeidsplek) naar het openbaar domein. Niet de beslotenheid van de woning (of de werkplaats) wel de publieke omgeving. Niet zozeer wat we bouwen wel waar we (al dan niet) bouwen, daar wringt vandaag het schoentje en daar zal het schoentje in de toekomst nog harder wringen. En toch ... focust het woonbeleid en haar Wooncodex slechts op de woning ... een anachronisme zo lijkt het dat steeds scherper duidelijker zal worden eens de vergrijzing zich nog verder doorzet. Zelfs de thans kwaliteitsvolle woning dreigt binnenkort het etiket ‘onaangepast’ te krijgen (De Decker, 2013).

*Het lokaal woonbeleid richt zich in het algemeen op de uitvoering van de opdrachten die voortvloeien uit reglementaire verplichtingen. [...] Hierdoor is de reikwijdte van het lokaal woonbeleid beperkt en is de uitwerking van het beleid voornamelijk sectoraal. [...] **Het richt zich niet of te weinig naar de totaliteit van het wonen** [...] Een andere vaststelling is dat het lokaal woonbeleid doorgaans gericht is op het remediëren van de bestaande (acute) problemen en minder preventief is.*

Vlaamse Woonraad, 2012

Ditmaal ligt hier de kern van het probleem niet in een doel-middel-omkering maar wel in een verengde kijk op het beleidsdomein ‘wonen’. Als zou het woonvraagstuk als een machine benaderd kunnen worden. Als zou een gezin gestandaardiseerd kunnen worden tot dé Vlaming met de baksteen als metafoor voor hét Vlaamse gezin-met-werkende-ouder(s)-te-huisvesten-in-een-eigen-woning-met-tuintje-en-auto-voor-de-deur). Een standaardisatie met oogkleppen voor de woonwensen van de bewoners en maatschappelijke tendenzen als gezinsverdunding, nieuw-samengestelde gezinnen, vergrijzing, ... Neem vergrijzing. Niet alleen leven we langer, onderzoek toont aan dat de idee ‘moving-in-time’ (i.e. bejaarde bewoners verhuizen naar een rusthuis waar een andermaal gestandaardiseerd zorgpakket op hen wacht) verlaten dient te worden voor een ‘ageing-in-place’-realiteit. Onderzoekers als Verté e.a. (2014) bepleiten dan ook een nieuw beleidsparadigma dat vertrekt van de wensen van de ouderen zelf én waar woning én woonomgeving aangepast zijn. Waar telkens het adagio van ‘zelfredzaamheid’ wordt nagestreefd.

Woonomgeving, dé sleutel tot het nieuwe woonbeleid is gevallen. Steffens & Cuyvers (2003) definiëren deze als de ruimtelijke omgeving waarin het dagelijks leven wonen, werken en recreëren zich afspeelt. De woonomgeving wordt volgende kenmerken toegedicht :

- sociale kenmerken als o.m. de samenstelling van het huishouden, het sociaal klimaat, de sociaal-economische opbouw
- functionele kenmerken als o.m. de aanwezigheid van en afstand tot voorzieningen (winkels, onderwijs, ...)
- fysieke kenmerken als o.m. (steden)bouwkundig te definiëren op het niveau van de woning (bvb. type of grootte) alsook op het niveau van het openbaar domein (ontsluiting, herkenbaarheid, ...)
- het leefklimaat met thema’s als criminaliteit, sociale controle, milieukwaliteit, ...

Huidig paradigma : wonen 1.0	Nieuw paradigma : wonen 2.0
<u>Element</u>	<u>Element</u>
De woning [de mens verenigt tot de bewoner]	De mens als inwoner (van een wijk – een stad)
Het gestandaardiseerde gezin	De individuele mens - Het specifieke gezin
<u>Interacties</u>	<u>Interacties</u>
Enge focus op de woning	Brede focus op het samen-leven – Focus op integrale woonomgeving
<u>Doelstelling = Wonen</u>	<u>Doelstelling = Leven</u>
(Minimale) Leefbaarheid woning	(Optimale) Leefbaarheid woonomgeving
Standard-of-living	Quality-of-living Zelfredzaamheid van de bewoner
<u>Kenmerken beleid</u>	<u>Kenmerken beleid</u>
Betaalbaar, minimale kwaliteiten, ...	'Design for all' van woning tot woonomgeving
Bijkomende focus op specifieke groepen via afzonderlijke beleid (zorg – jeugd - ...)	
<u>Outcome beleid : gouden kanariekoaien</u>	<u>Outcome beleid : levende buurten</u>
Geen aandacht voor woonomgeving	Levensloopbestendige & toegankelijke woonomgevingen
Kwetsbaar - Weinig aandacht voor maatschappelijke tendenzen	

Opmerkelijk is bovendien dat wie vandaag de parameters van het door stedenbouwkundigen gehanteerde concept 'daily urban system' hiernaast legt een opvallende discrepantie ontdekt. Gefocust wordt in het stedenbouwkundig discours op o.m. de internationale connectiviteit (HST & vliegtuig), de integratie in de economische structuur, ... (Vandekerckhove & Van Damme, 2013) Of hoe het DUA staat voor 'het functionele samenspel tussen een centrale stad en de hiermee sterk verweven randgemeenten'. Andermaal een blijk van de focus op 'de pendelende werknemer' als dé (enige) standaard ... maar bovenal ligt het ook aan de basis van een mismatch tussen de beleidsvelden wonen & ruimtelijke ordening. Een mismatch die ook mobiliteitsexperts maken, zo lezen we in het verplaatsingsonderzoek letterlijk (als argumentatie om slechts te focussen op verplaatsingen van meer dan 100 m en kleinere verplaatsingen te schrappen uit het onderzoek) :

Het blijven erg beperkte "bewegingen op de openbare weg" en de opname ervan zou niet alleen de notitie impliceren van het "even om de hoek gaan om een brood te gaan halen" maar ook bijvoorbeeld even de straat opgaan om [...] bij de burens 2 huizen verder even aan te bellen. De beleidsrelevantie hiervan is hoe dan ook beperkt [sic ! , nvda].

2.3 Van object naar man

Samengevat. Wie terugblijkt op de laatste decennia ziet een sterke verkokering waarbij elk domein een eigen lexicon, een eigen kijk op (een facet van) 'de omgeving' ontwikkeld. De reden is zoals we zagen te herleiden tot enerzijds een blind zijn voor zogenoemde 'neven'effecten als anderzijds een doel-middel-omkering. Een objectbenadering waarbij wonen verengd werd tot woning & mobiliteit tot verkeer. Ook andere beleidsdomeinen traptten in dezelfde vallen. Neem kleinhandel. De stad heeft winkels dringend nodig maar de winkels hebben de stad niet langer nodig (Alkemade, 2011).

*De planologie kampt met wat een 'etnografische leemte' genoemd kan worden,
een afstandelijke interpretatie van de stedelijke omgeving waarin 'gewone mensen' ontbreken
of slechts figureren als passieve deelnemers van door 'hogerhand' geleide stedelijke processen*

De Klerk, 2006

De oplossing ? Het loslaten van een Newtoniaanse benadering én het (her)introduceren van een Darwiniaanse benadering. De mens niet als een geïsoleerd object gezien maar als een menselijk wezen (Meadows, 2008). Een analyse die Nelson Mandela als 'ubuntu' bestempeld zou hebben, i.e. 'het intense gevoel dat wij alleen door andere mensen mens zijn, dat als wij iets in deze wereld willen bewerkstelligen, dit in gelijke mate door de prestaties van anderen zal worden gerealiseerd' (in : Stengel, 2013). Een idee dat ook oorspronkelijk aan de grondslag lag van onze

Westerse samenleving. Neem het concept 'community' (in het Nederlands te vertalen als gemeenschap en/of het samenleven) dat haar ethymologische grondslag wellicht kent in 'unus' (één) en het prefix 'cum' (samen met). Een andere verklaring zou kunnen gevonden worden in het concept 'munus' (offer – geschenk), i.e. de verzameling van individuen die gebonden zijn in een zekere relatie en die hun raison d'être vinden in de wederzijdse uitwisseling van geschenken (McGinnis et al, 1998). Is dit niet een ethymologische definitie van systeem [element – doelstelling – interactie] ?

De basisthesis van dit boek [De Ogen van de Panda] kan ik als volgt samenvatten. De ontsporing van ons wereldsysteem is het gevolg van een wijze van omgang met de natuur [...] Door de interne dynamiek en de onderlinge versterking van wetenschap, techniek en kapitalistische economie is een totaalsysteem gegroeid, het WTK-bestel, dat gekenmerkt is door een uiterste efficiëntie in het bereiken van omschreven doeleinden. De roes van het succes heeft geleid tot optimisme en tot een bindheid voor de irrationele aspecten van dit bestel : afwezigheid van een macrodoel, middel-doel-omkering, onbeperkte uitbreiding binnen een eindige aarde. [...] Het geheel vormt een autonoom voorthollend systeem en niemand kan garanderen dat ergens aan het einde van het traject een doel wacht dat ook voor de mens nog zinvol is. Vermeersch, 1988

3 De doelstellingen : van stad naar stedelijkheid

Niet alleen een correcte definiëring van 'het element', ook een adequate definiëring van 'de doelstelling' is cruciaal. Immers systemen hebben zoals de drie wensen in het gekende sprookje 'Aladin en de wonderlamp' de verschrikkelijke neiging om exact te produceren wat gevraagd wordt (Meadows, 2008).

*We found that if you make more road space, you get more cars.
If you make more bike lanes, you get more bikes.
If you make more space for people, you get more people and of course then you get public life*

Gehl, 2010

An sich kan – enigszins cynisch gesteld – het huidig beleid vanuit een systeemanalyse als geslaagd bestempeld worden. Het mobiliteitsbeleid met als element 'de auto' was zo succesvol dat de auto's thans in de rij ('file') staan. De ruimtelijke ordening zegevierde met een strak geordende muur appartementen op de zeedijk. ... Het lijkt een illustratie van het verhaal van een samenleving die alles wenst te kwantificeren. Een samenleving die vooruitgang meet door de groei in het bruto binnenlands product (zo noteerde Alaska haar sterkste groei 'met dank aan' de olieramp met de Exxon Valdez), een maatschappij die vrede meet op basis van militaire uitgaves, ... Allen een bevestiging van wat een autorijnstructeur zou bestempelen als een 'selffulfilling prophecy'. Immers wie bij het slippen een botsing tegen een object wil vermijden, moet juist kijken naar de gewenste (minder erge) crash-site ... en niet – als een verblind konijn – gefixeerd kijken (en – aldus onbewust – sturen) op die vermalijde boom. Het klinkt logisch ...

Alle onderzoekers van de stad zijn blijven steken bij de structuur van de stedelijke feiten, hoewel ze erkennen dat er behalve de door hen opgesomde elementen van de stad ook nog zoiets bestaat als de ziel van de stad (l'âme de la cité), de kwaliteit van de stedelijke feiten.

Aldo Rossi, 1966

Van stad naar stedelijkheid

Noch huizen noch kanalen noch dokken maken de stad, maar mensen die hun talenten kunnen ontplooiën.

Alcaeus, 600 v Chr

De opgave voor het nieuwe beleidsveld 'omgeving' is om dan ook – vertrekkende vanuit het element 'de mens' – een juiste doelstelling te poneren. In casu stad dient het warm water niet uitgevonden te worden en kan de definitie van het Witboek 'De eeuw van de stad' (2002) ter hand genomen worden :

Stedelijkheid is een kwaliteit. Ze omschrijft de kenmerken van het samenleven in steden en maakt van het versterken van die kenmerken het doel van het beleid.

Maar wat betekent die kwaliteit in concreto ? Gepuurd uit literatuuronderzoek (o.m. Gehl, 2010; Jacobs, 2011; Jacobs & Apleyard (1979) & Lynch (1980)) kan gesteld worden dat 'stedelijkheid' – het menselijk samenleven gekenmerkt wordt door vier basiskwaliteiten :

- leefbaarheid, i.e. het invullen van fundamentele basisnoden ('livability' = 'ability to live')

- o controle, i.e. het gevoel dat mensen deel uitmaken van de (stedelijke) omgeving (of zich er juist van kunnen verwijderen zo gewenst)
- o opportuniteit (met deelfacetten als ‘access’ – ‘inclusive’ – ‘fit’), i.e. de mogelijkheid om te participeren aan de (stedelijke) omgeving (ontmoeten, winkelen, ...)
- o authenticiteit – betekenis : i.e. het gevoel van mensen om in de (stedelijke) omgeving hun waarden terug te vinden, de stad en de omgeving te begrijpen.

[tip : sluit de ogen, denk aan succesvolle of minder succesvolle steden en overloop het lijstje]

Bovendien wijzen onderzoekers op vier essentiële randvoorwaarden :

- o efficiëntie, i.e. een doordachte afweging van de diverse kwaliteiten – ‘hoe kan gestreefd worden dat het geheel inderdaad meer dan de som der delen is ?’
[efficiëntie dus niet in de bedrijfseconomische betekenis wel in een ecologisch perspectief]
- o billijk – fair (‘justice’), i.e. een aandacht voor de mede-mens – de intra- en intergenerationale belangen – ‘nobody left behind’
- o leesbaar – herkenbaar (‘legibility’), i.e. ‘hoe kunnen facetten als identiteit, structuur en betekenis bijdragen aan de interactie tussen enerzijds mensen onderling en anderzijds tussen mensen & de stad ?’ (naar : Lynch, 1960)
- o integriteit, i.e. het respecteren van de stedelijke – socio-economische – ecologische - ... draagkracht.

*A thing is right when it tends to preserve the integrity, stability and beauty of the community.
It is wrong when it tends otherwise.* Leopold Aldo, 1949

De val, waar vandaag echter ingetrapt wordt (veelal ingegeven vanuit een verkeerde keuze van het element), is om stedelijke kwaliteiten meteen te verankeren in kwantitatieve parameters als ‘densiteit’ en ‘diversiteit’. Echter wie vooreerst de (hogere) kwaliteiten voor ogen neemt, komt tot een nieuwe kijk op deze begrippen. Zo dient ‘diversiteit’ benaderd te worden als ‘een open kijk & benadering van alle mensen zonder acht te slaan op ras / geslacht / ... (Florida, 2012). Zo dient ‘dichtheid’ benaderd te worden als ‘de mate waarin relaties die zouden kunnen bestaan tussen leden van een samenleving inderdaad ook bestaan’ (Soenen, 2003). Het resultaat is dan ook dat een verdichtingsstrategie meer zou moeten zijn dan louter een discussie over ‘meer vierkante meters vloeroppervlakte’ en integendeel zou moeten gaan over inzichten in de gelaagdheid van de stad, d.w.z. inzicht in de socio-economische / historische / maatschappelijke / ... lagen. Dit vraagt kortom voor een transdisciplinaire i.p.v. een interdisciplinaire benadering, voorbij de huidige beleidsdomeinen [zie deel 3].

4 De interacties : van ruimte naar plaats

*Quality of life is the amalgam of those things that make a place out of a location
and a community out of a bunch of houses* Rypkema D, 1996

De vraag is uiteraard : hoe kunnen we (letterlijk als figuurlijk) ruimte maken voor stedelijkheid, i.e. ruimte voor mensen ? In één slagzin gesteld : hoe kunnen we de kwaliteit vertalen in – wat in de Angelsaksische wereld bestempeld wordt als – ‘a sense of place’.

*A sense of place encompasses a feeling of connection to a place, a lived engagement with people and land,
and an understanding and appreciation of the patterns and processes in time and space*

Newman & Jennings, 2008

De renaissance van de stad

Dat het beleid vandaag als een ‘anachronisme’ bestempeld kan worden (cfr supra), is uiteraard omdat de genese van het huidig beleid in een juiste tijdscontext gesitueerd dient te worden. Dat onze ruimtelijke ordening als anti-stedelijk bestempeld kan worden is te begrijpen vanuit een tijdsbeeld van overbevolkte steden waar vervuilende industrieën zich genesteld hadden in het stedelijk weefsel. Vandaag gaat dit beeld vanzelfsprekend niet langer op. Integendeel zelf. Academics als o.m. Glaesser (2011) bepleiten vandaag de stad zelfs als dé sleutel tot een duurzame ontwikkeling.

	Planet – Ecologie	People – Welzijn	Prosperity – Welvaart
Kortere interstedelijke verplaatsingen	- Lagere CO2-uitstoot - Minder luchtveront.	- Toename (fin.) toegankelijkheid	- Hogere productiv. Dankzij tijdswinst
Verminderde auto-	- Lagere CO2-uitstoot	- Meer	- Creatie groene jobs

afhankelijkheid	- Minder luchtveront.	lichaamsbeweging	
Efficiënt landgebruik	- Vrijwaring open ruimte	- Hogere levenskwaliteit	- Stimulans urbane ontwikkelingen
...	- ...	- ...	- ...

OESO, 2012 – de voordelen van een compacte stad

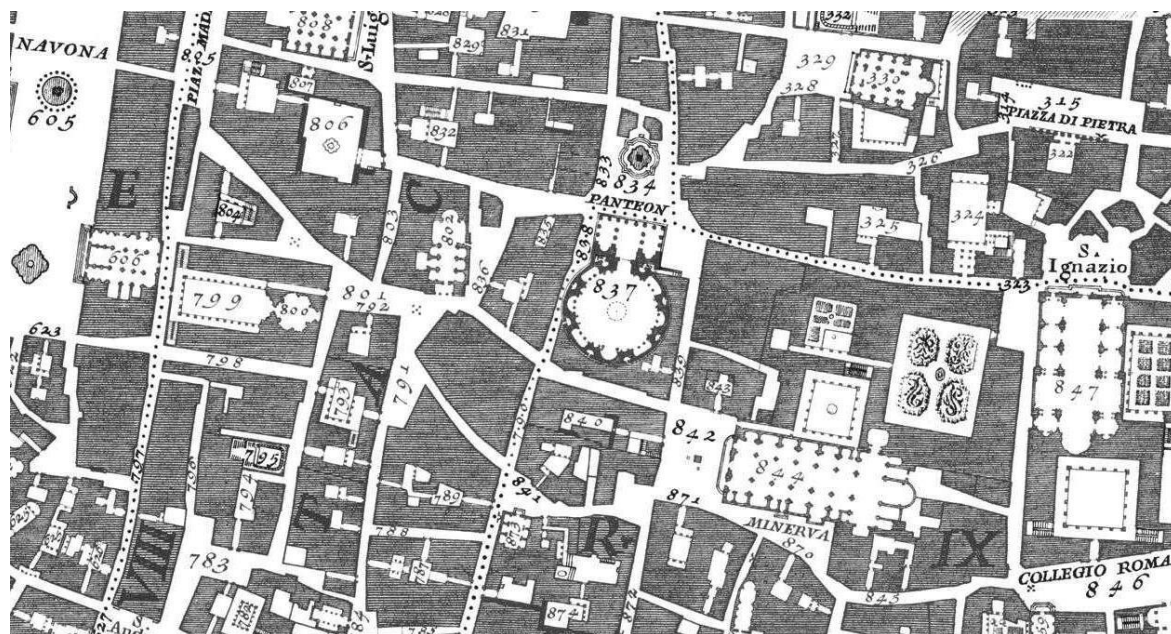
De publieke stad

Meer nog dan een lofzang voor de kwantitatieve kenmerken (als compactheid), is het discours ‘pro stad’ doorspekt met een lofzang voor de stedelijke kwaliteiten. Stedelijke kwaliteiten die ook toegedicht worden aan de onbebouwde ruimtes. Een lofzang die verder reikt dan een pleidooi voor een attractief openbaar domein [beheerd door de overheid] en bestempeld zou kunnen worden als een lofzang voor de publieke ruimte in breedste betekenis.

Een Japanse kijk op ‘ruimte’

Waar de westerse ruimtelijke ordening focust op de bebouwde ruimte, vertrekt de Japanse traditie vanuit het begrip ‘MÀ’ dat vertaald zou kunnen worden als ‘de betekenisvolle lege ruimte’. Denk aan cultuur : MÀ is de pauze tussen twee muzieknoten die ritme en intensiteit van het muziekstuk bepalen, de dramatische stilte die een acteur kan laten vallen tussen twee woorden, ... Welnu ook zo in de stad waar de wisselwerking tussen MÀ en massa (gebouwen) de kwaliteit van de openbare ruimte herbergt. Sluit je ogen en denk aan Brugge ... en vervolgens aan een nieuwbouwwijk ...
naar o.m. Calvino, 2013

Een lofzang die treffend gevat werd in de befaamde kaart van Nolli (1748), een plattegrond van Rome die een (in)zicht biedt op alle voor het publiek toegankelijke plaatsen. Gaande van straten en pleinen tot gaanderijen, binnenplaatsen of kerkinterieurs. De stad kortom als be-leef-d door de ogen van de bezoeker. De stad kortom als podium voor – wat pionier Jane Jacobs bestempelde als – het ballet van de straat (1961).

De kaart van Nolli staat symbool voor een verruimde interpretatie voor wat Oldenburg (1999) als ‘third places’ bestempelde. Waar Oldenburg dacht aan cafés, boekenwinkels, ... zou een verruimde definitie immers ook de ‘klassieke’ publieke ruimte kunnen herbergen. Succesvolle ‘third places’ delen immers gezamenlijke kenmerken (naar : Oldenburg, 1999) :

- neutraliteit – ‘on neutral ground’ : i.e. plaatsen waar mensen vrij kunnen komen (en vertrekken)
- convivialiteit : i.e. een gevoel van thuis komen
- inclusiviteit – ‘leveling’ : i.e. het niet maken van een onderscheid tussen rang, stand, ras, ... / het niet stellen van exclusieven in de vorm van een lidmaatschap
- talkability : i.e. gesprekken zijn hét medium – het bindmiddel

(merk op dat deze kenmerken beschouwd kunnen worden als een operationalisering van de hoger beschreven doelstellingen als leefbaarheid – controle – opportuniteit – authenticiteit)

[tip : sluit de ogen en denk aan een wandeling op de zeedijk of eentje door een villawijk als het Zoute]

Een Nederlandstalige vertaling van dé kernkwaliteit van ‘third places’ zou als ‘inclusieve identiteit’ bestempeld kunnen worden. Identiteit wat Van Dale omschrijft als ‘de persoonlijkheid, het karakter, wat eigen is’. Identiteit kortom als een kwaliteit naar een zoektocht naar wat mensen gezamenlijk – bewust of onbewust – (kunnen) delen (naar Van Keken, 2011) ... en dit voor iedereen toegankelijk (‘inclusief’).

Een New Yorkse kijk op de stad, De renaissance van de stad = De renaissance van de straat

New York has the most famous streets in the world. Now we're working to make them the most attractive streets in the world for walking and cycling and that other great New York sport, people-watching.

burgemeester Bloomberg

Dat een hoge densiteit geen synoniem is voor een onleefbare stad bewijst New York. Een typevoorbeeld van een compacte stad met een fijnmazig uitgerold openbaar vervoersnetwerk. Vanuit een transectperspectief blijkt dat elke New Yorker op 20 minuten wandelafstand vertoeft van een trein- of metrostation. Elke New Yorker bevindt zich bovendien op 10 minuten van het waterfront. En toch, toch was de stad een tien jaar terug niet echt people-minded. Het iconische Time Square bestond op maaiveld uit 89% ‘road space’ en slechts 11% ‘people space’. Dankzij het masterplan ‘World Class Streets’ werd (zelfs letterlijk) de rode loper uitgerold voor een stad op mensenmaat. Beelden van het ‘public plaza’-programma gingen de wereld rond toen Time Square autovrij werd gemaakt. Maar er was meer : een public art-programma, een nieuwe handreiking voor het design van de openbare ruimte, de opwaardering van het waterfront, de versterking & uitbouw van nieuwe stadsparken (in navolging van het befaamde Central Park & High Line), ...

Gehl, 2008

5 De sleutel : de genius locus

Het punt dat de stad – de stedelijke omgeving meer is dan de optelsom van gebouwen, is ongetwijfeld gemaakt. De droom van Le Corbusier en het CIAM voor een strikte scheiding tussen wonen, werken en recreëren als zou de stad als een machine geanalyseerd, ontrafeld en (op)nieuw gebouwd kunnen worden, blijkt in de 21^e eeuw een nachtmerrie te zijn. Peeters (2014) bepleit dan een ommezwaai : MAIC = meer activiteiten in stedelijke centra. Een pleidooi dat volmondig bijgetreden kan worden, echter het hoger framework gaat uiteraard ook op voor minder verstedelijkte omgevingen – voor niet-stedelijke-centra.

De uitdaging is dan ook om hogere kwaliteiten te vertalen niet alleen op maat van de mensen maar ook op maat van de specificiteit van de locatie (‘de context’). De opgave is dan ook om – zoals professor Charles Vermeersch het vertelde aan z’n studenten – ‘te ruiken aan de straatstenen’. Om op zoek te gaan naar de genius locus (het genie van de plaats). De ruimtelijke structuur heeft immers een eigen logica en aldus een toekomstperspectief – een vermogen tot zelfordening. De opgave is dan ook te luisteren, de context mee de visie te laten formuleren. (naar : Rossi, 1966; Vermeersch, 2008)

Explicatio culturae. De cultuur legt zichzelf uit. De cultuur ontvouwt zichzelf.

Lemaire, 1970

Het begrip ‘omgeving’ is dan ook in de praktijk te brengen als het lezen van een boek. Weliswaar een boek dat achterwaarts gelezen wordt. Waar de laatste pagina’s de oudste verhalen herbergen. Waar de taak van de omgevingsplanner is om nieuwe hoofdstukken toe te voegen, die een doorkijk bieden op een verleden én het heden. (naar Van Den Bosch, 2014)

6 Tussentijdse conclusie : een andere kijk op de stad

Samenvattend kunnen we dan ook volgende paradigmaverschuiving destilleren voor de stad (of tout court de bebouwde omgeving) :

De stad 1.0 : op maat van functies	De stad 2.0 : op maat van de mens
<u>Element : de mens als object</u> [bewoner – werknemer – toerist – shopper - ...]	<u>Element : de mens als sociaal wezen</u>

<u>Doelstelling : afhankelijk van beleidsdomein</u>	<u>Doelstelling : meer dan de som der delen</u>
Mobiliteit : verkeer – Woning : wonen – Handel : handelszaken - ...	Kwaliteiten : leefbaarheid – controle – opportuniteit – authenticiteit
Focus op te kwantificeren doelstellingen	Focus op (moeilijker) te kwalificeren doelstellingen
<u>Interacties : de stad als verzameling van functies</u>	<u>Interacties : de stad als podium voor mensen</u>
Focus op first & Second places (Wonen & Werken)	Sterke(re) focus op Third places
Focus op privaat domein – Focus op massa	Focus op MÅ – focus op identiteit
Kenmerk : eigendom	Kenmerk : (mogelijkheid tot) toe-eigenen
<u>Illustratief : de straat</u>	
element : auto's (en andere vervoersmodi)	element : mensen
doelstelling : de straat als verkeersruimte	doelstelling : de straat als verkeersruimte én als ontmoetingsruimte én als marktplaats
interacties : beperkt want 60 km/u – architectuur	interacties : hoog want 5 km/u-architectuur
<u>Resultaat (neveneffecten) : de vernevelde stad</u>	<u>Resultaat : de bruisende stad</u>
Ontwikkelingen vnl. in de periferie (greenfield)	Ontwikkelingen binnen stedelijk weefsel (slimme verdichting – brown & grey field)
Grote schaal – grote bouwblokken / infrastructuren / ...	Menselijke schaal - kleinschalig / uitnodigend / ...
<u>Reflectie beleid</u>	
Beleid afgestemd op ordenen functies & objecten (i.c. zoning)	Beleid afgestemd op faciliteren van mensen
Beleid afgestemd op individuele vragen – Beleid is volgend	Beleid bewaakt gemeenschappelijke belangen – Beleid is sturend

naar o.m. Gehl & Gemzøe , 2001; Gehl, 2010; Litman, 2015; Neuman, 2005

7 Een andere kijk op het buitengebied

Het element : zwart/wit versus vijftig tinten grijs

De 'omgeving' is vanzelfsprekend meer dan de stad – de bebouwde ruimte. Ook het buitengebied – de niet bebouwde / verharde ruimte kan niet in het plaatje ontbreken. An sich een zeer diffuus begrip (van duingebieden tot intensief bewerkte agrarische gronden) ... echter niet voor wie een blik werpt op de ruimtelijke planning. De keuze is te herleiden tot een gestandaardiseerde keuze ten tijde van de gewestplannen tussen 'geel' of 'groen' met slechts enkele schakeringen. Een illustratie van een Newtoniaanse kijk die in planningsjargon bestempeld kan worden als 'de mechanistische planningsgedachte', het idee dat 'voor alles één plaats' en 'alles op zijn plaats'. (naar: Vermeersch, 2008)

Ruimtelijke planning is zo niet alleen blind voor maatschappelijke dynamiek maar ook voor de context (en aldus de genius locus). Een context die bovenal zou vertellen dat het buitengebied een veelvoud aan cultuurlandschappen herbergt, een samenwerking tussen de mens (landbouw / recreatie / ...) en de plaats specifieke eigenschappen (bodem / waterhuishouding / ...). Een samenwerking die kortom het spanningsveld 'man versus natuur' overstijgt en de facto vertrekt vanuit een streven naar harmonie - symbiose. Vandaag echter heerst een te grote sectorale invalshoek en komen deze opportuniteiten niet in beeld.

Een historische kijk op de open ruimte

De genius locus in beeld én in daad

Het kan verkeren ... want wie een oude kaart als die van graaf de Ferraris ter hand neemt ontdekt geen groen/geel-denken maar wel een bontgekleurd landschap. Een landschap dat meervoudig beleefd én geleefd werd. Een haag dienstbaar als erfscheiding, brandstof voor de kachel, grondstof voor gereedschap, ... en ongetwijfeld ook een thuis voor vogels als grauwe klauwier. Een duingebied dienstbaar als kustverdediging, als extensief beheerd weiland, als jachtgebied, ... en ongetwijfeld ook een habitat voor vogels als de tapuit. Grachten dienstbaar voor het waterbeheer, als bron van dakbedekkingsalooi, ... en een thuis van de blauwborst. ... Verhalen (en achterliggende landschapselementen, functies & soorten) die vandaag verdwenen zijn. Verhalen onzichtbaar op het gewestplan ... en ook niet langer in het veld (of slechts als spreekwoordelijke uitzondering).

De doelstelling 1.0 : je oogst wat je gezaaid hebt

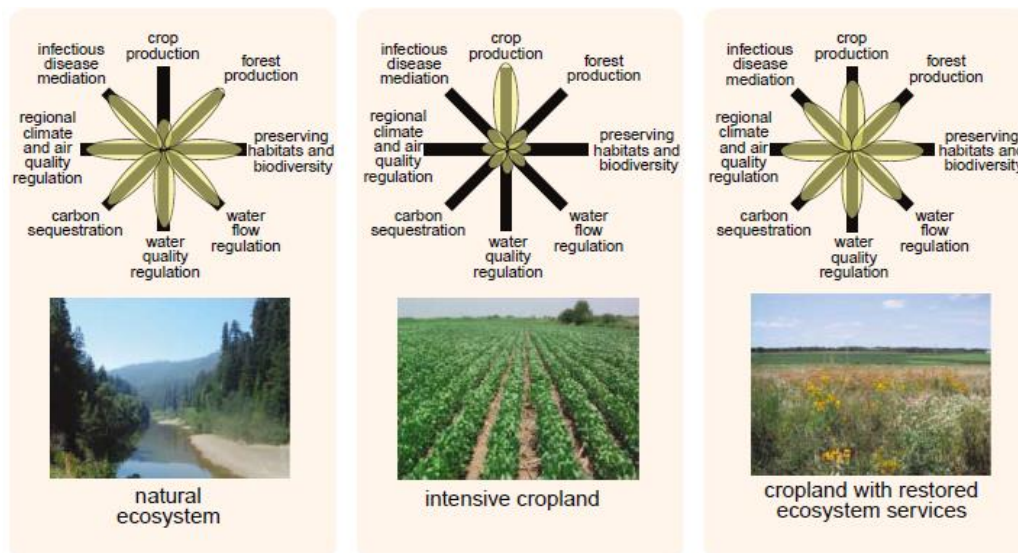
Het sprookje van Aladin en de wonderlamp lijkt inderdaad andermaal uit te komen. Na de tweede wereldoorlog werd gepland voor voedselproductie ... en het resultaat was een melkplas, een boterberg en een wijnzee maar ook mestoverschotten. Vandaag wordt vertrokken vanuit een vrije wereldmarkteconomie waarbij, zo luidt de retoriek, slechts geconcurrereerd kan worden met lage prijzen (... en dus lage inkomens). Ook het natuurbeleid is in hetzelfde bedje ziek. Wie natuur beschermt, beschermt beschermde soorten en krijgt meer beschermde soorten ... terwijl algemene soorten in de hoek van de klappen zitten. Zo verdwenen de laatste 30 jaar 421 miljoen vogels in Europa en kon slechts bij beschermde soorten een stand-still of zelfs een verbetering genoteerd worden (Inger et al, 2015).

Een islamitische kijk op natuur

Ons natuurbeleid vindt haar wortels in de christelijke waarden van de Europese samenleving. *Stond in de Bijbel niet het verhaal van Noah die onderdak bood aan elke soort ?* De juridische interpretatie is dan ook te vinden in 'rode lijsten' en soorten beschermd (of niet) onder bvb. de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn. In de Arabische wereld werd echter geen inspiratie geput uit de Ark van Noah wel uit een verhaal van de profeet Mohammed die zijn paarden liet grazen in een afgeschermd weide. Het inspireerde een ongewone tandem van juristen & biologen na de eerste Golfoorlog om een natuurbeleid op maat van die weide ('hema') uit te werken. Het resultaat ? Niet de soort wel het habitat staat centraal. Niet de grutto en de Kievit, wel diens leefgebied ... vanuit ecologisch oogpunt een vertrekpunt dat enkel maar toe te juichen is ... en dat op maat van de (lokale) mensen.

Interactie : het geheel is meer dan het maximale deel

De huidige monofunctionele (of/of) en gestandaardiseerde kijk op het buitengebied blijkt kortom een selffulfilling prophecy te zijn. Zo ontstaat er andermaal een (technologische) lock-in. Eens gestart met een specifiek beheerregime wordt een eigenaar al snel veroordeeld om dit regime vol te houden tegen een hoge kostprijs. Andermaal karikuraal gesteld. Starten met strandsuppleties is het tekenen van een blanco cheque aan baggerbedrijven. Starten met bemesting & pesticiden is het tekenen van een blanco cheque aan de Monsanto's van deze wereld. Starten met natuurbeheer staat vaak gelijk met het aan een infuus leggen van een natuurgebied. ... Kan het roer omgegooid worden ? Kan andermaal lessen getrokken worden uit een systeemanalyse ? Het antwoord is ja. Zo wijst onderzoek uit dat een meervoudig gebruik meer voordelen oplevert (Foley et al, 2005).

De doelstellingen 2.0 : ecosysteemdiensten

De sleutel tot dit inzicht is het erkennen van ecosysteemdiensten, het idee dat 'de omgeving' bezit die diensten leveren ten voordele van de mens. Het gaat ook om een breed palet aan diensten (o.m. MEA, 2005) :

- producerende diensten zoals de productie van voedsel,
- regulerende diensten zoals de kustbescherming,
- culturele diensten zoals toeristisch-recreatieve voordelen,
- habitat- of ondersteunende diensten die de andere diensten mogelijk maken zoals de nutriënten-kringloop.

De opgave is dan ook om deze ecosysteemdiensten – enigszins plastisch uitgedrukt als veruiterlijking van de elementen – te (h)erkennen én deze uit te spelen. Om niet alleen te luisteren naar de straatstenen (cfr supra) maar ook naar de intrinsieke kwaliteiten – de genius locus van het buitengebied of tout court de genius locus van de omgeving (want ook in de stad kan de mens genieten van ecosysteemdiensten). Of hoe naast het element ‘de mens’ ook het element ‘het ecosysteem’ (in een brede betekenis) in de weegschaal genomen dient te worden.

Echter de ecosysteemdiensten als ‘doelstelling’ bestempelen zou neigen naar een doel-interactie-omkering. In ecocentrisch perspectief zou de doelstelling ‘integriteit’ – ‘de vol-houdbaarheid’ geponeerd moeten worden (waarbij als criterium de draagkracht gehanteerd kan worden). Vanuit een antropocentrisch perspectief zouden als doelstellingen o.m. gezondheid, verbondenheid (‘to keep man in touch with living nature of which he is a part’), schoonheid, permanentie - integriteit en productie kunnen geponeerd worden (Schumacher, 1973).

Een andere kijk op het bos

Dat het geheel meer is dan de som der individuele delen is ook de kernboodschap van het bosdecreet (1990). Zoals het decreet integraal waterbeheer niet langer slechts oog had voor één facet, zo vertrok het nieuwe bosdecreet van een meervoudig gebruik. Een trendbreuk t.o.v. het tot dan toe gevoerde beleid dat tot dan slechts gefocust was op het economisch facet van houtwinning. Een trendbreuk die het pad effende voor beheerplannen met oog voor eveneens een recreatief medegebruik, de ecologische waarden, e.d.m. Een trendbreuk die bovendien ook samenwerking (verankerd in bosgroepen) faciliteerde die het perceelsniveau oversteeg. Tot navolging verzocht !

Interacties 2.0 : werken met de natuur

Andermaal blijkt dat een antwoord gevonden kan worden in de genius locus - ‘het genie van de plaats’ / de intrinsieke kwaliteiten van de ruimte. Niet door de natuur te bekampen maar door de natuur en de ecologische processen als deel van de oplossing te zien. Dit is geen pleidooi anti-technologie (net zoals het pleidooi pro-stedelijkheid geen oorlogsverklaring is aan de auto), wel een pleidooi pro slimme technologie. Technologie is immers neutraal – a-moreel. Een pen kan dienen om een liefdesverklaring te verwoorden alsook om een oorlogsverklaring te ondertekenen. Bovendien is de mens van nature kunstmatig, i.e. is de mens een technologisch wezen (zo maakt hij zich immers de omgeving eigen, door vuur te maken – door kleding te dragen – door ...) (Plessner, 1975 & Bakker, 2015). De uitdaging is dan ook om de stap te zetten van het Paleotechnic naar het Neotechnic (Geddes, 1915). De stap naar de aanwending van technologieën om het leefmilieu zo te organiseren dat deze een bijdrage levert aan het sociaal & individueel leven.

In globo kan de (al dan niet) inzet van technologie als volgt benaderd worden (in volgorde van belangrijkheid) :

- Avoid : als er een keuze is laat (onaangeroerde) systemen onaangeroerd, 3,7 miljard jaar evolutie zal het normaliter niet bij het verkeerde eind hebben (‘don’t disturb’)
- Shift : als een menselijke interventie noodzakelijk is, probeer de toepassing van een andere meer flexibele maatregel die aansluit bij de lokale werking van een natuurlijk systeem (‘eco-engineering’)
- Improve : als technische maatregelen toch noodzakelijk zijn, streef continu naar optimalisaties (hogere flexibiliteit, hogere reversibiliteit, meer aansluitend bij lokale context, ...) (‘smart engineering’).

Samengevat : start met de studie van het ecologisch systeem en zoek naar de manieren om het systeem zo min mogelijk te verstoren of zelfs in de oorspronkelijke staat te herstellen.

(naar : o.m. Alterra, 2007; Benyus, 1997; Helmer et al, 1996; Webster et al, 2013)

De natuur is de beste ingenieur en regelt haar zaakjes het best zelf.

Wij moeten ervoor zorgen dat ze daartoe de kans krijgt.

David Dehenaau, 2010

Een nieuwe kijk op Nederland

Het failliet van het eerste Deltaplan

1953. 90 dijkbreuken. 130.000 ha overstroomd. 1.836 doden. Een nationaal trauma dat aanleiding gaf tot een resem kustverdedigingswerken. Estuaria werden gesloten. Hoge(re) dijken werden opgetrokken. Echter nog tijdens de uitvoering van de werken kwamen de nadelen bovendien. Zo transformeerde het afgesloten Haringvliet (waar de rivieren Maas en Rijn in zee vloeien) in een groot chemisch depot (meer dan 150 miljoen m³ vervuild slib), verruigde het bieslandschap van o.m. De Biesbosch, verdwenen vissen als elft, fint en atlantische steur. Waar de kustlijn kortom herleid werd tot een statische lijn, verdwenen ecologische processen.

Niet alleen de natuur kreunde. Ook de begroting kreunde. Niet alleen de echte kostprijs lag een factor 3 hoger. De grootste misrekening was wellicht de jaarlijks terugkerende onderhoudskosten (voor de Maeslantkering alleen reeds 15 miljoen EUR). Het verlies aan natuur en de bijhorende ecosysteemdiensten betekende *en plus* dat een (weliswaar moeilijk kwantificeerbaar) economisch verlies over de periode 1900 – 2004 van 40% op de oorspronkelijke waarde van de Nederlandse Delta (Saeijs et al, 2004).

Tot slot bleek uit onderzoek dat het verhaal van een grotere veiligheid genuanceerd diende te worden. Weliswaar was de kans op een ramp kleiner dankzij hogere veiligheidsniveaus, echter het effect van een potentiële ramp was significant toegenomen. De dijken hadden een vals gevoel van veiligheid gecreëerd wat investeringen in de binnendijkse gebieden betekende. Of hoe het risico (risico = kans x effect) in 2004 groter was dan in 1953 (Saeijs et al, 2004).

Groei met de zee, een paradigma shift voor waterbouwend Nederland

Het erkennen van de patstelling was één facet. Het tackelen van het probleem was een ander. Een eerste rapport van WWF (Helmer et al, 1996) dat het concept ‘groeien met de zee’ introduceerde, werd dan ook eerder beschouwd als een optie wat gedaan kon worden (of niet), dan als een studie die toonde wat gedaan moest worden (Klein et al, 1998).

Wat hield die nieuwe benadering in ? Het concept ‘werken met de natuur’ is gebouwd op drie principes :

- als er een keuze is, laat onaangeroerde estuaria / delta's / kusten onaangeroerd
- als er een geschiedenis is van menselijke interventie, probeer de toepassing van de meest flexibele maatregelen
- reversibele en lokale maatregelen binnen de van nature voorkomende processen zijn te verkiezen.

Samengevat : start met de studie van het ecologisch systeem en zoek naar manieren om het systeem zo min mogelijk te verstoren of zelfs in de oorspronkelijke staat te herstellen.

Tussentijdse conclusie : een andere kijk op de niet-bebouwde omgeving

Samengevat. Het buitengebied of tout court de onbebouwde ruimte bood (en biedt) een ‘perfecte’ illustratie van de huidige Newtoniaanse visie. Een klassieke ingenieursbenadering die ‘command and control’ predikt wat in de praktijk een maladaptatie en een technologische lock-in betekent i.p.v. een adaptatie. Iatrogenese inderdaad.

Het buitengebied 1.0 : command-and-control	De buitengebied 2.0 : op maat van het ecosysteem
<u>Element</u> : klassieke infrastructuur [het ecosysteem verengt tot een - te substitueren - middel]	<u>Element</u> : ecologische processen / bouwstenen [sediment / bodem / water / grondwater / ...]
<u>Doelstelling</u> : stabiliteit & productie – weerstand / voorspelbaarheid infrastructuur	<u>Doelstelling (ecocentrisch)</u> : integriteit (‘draagkracht’) – veerkracht / evolutie systemen – ecosysteemdiensten (incl productie) <u>Doelstelling (antropocentrisch)</u> : gezondheid, verbondenheid, schoonheid, permanentie en productie
<u>Interacties</u> : command-and-control (and neglect)	<u>Interacties</u> : ecologische processen / ecosysteemdiensten ‘werken met de natuur’
Engineering – Top-Down / Isolerend – Wegnemen variatie	Avoid – Shift (eco-engineering) – Improve (smart engineering)
Lock-in technologie – Grote financiële impact (op termijn)	Koppeling ecologische processen – Integratie – Kostenefficiënt
Kwetsbaar – Fragiliteit	Veerkracht – Antifragiliteit
<u>Illustratief</u> : kustverdediging	<u>Illustratief</u> : sedimentbeheer
<u>Element</u> : dijk – harde structuren	<u>Element</u> : sediment
<u>Doelstelling</u> : kustverdediging – hold the line	<u>Doelstelling</u> : sedimentbeheer – favourable sediment status
<u>Interacties</u> : maakbaarheid Neveneffect : dijken zijn de zwakste schakels Zwarte zwaan : bvb watersnood van 1953	<u>Interacties</u> : Avoid (bvb herstel slikke & schorre) – Shift (eco-engineering – bvb zandmotor) – Improve (bvb ecologische strandsuppleties)

Een theoretisch intermezzo : weerstand versus veerkracht – fragiliteit versus antifragiliteit

veerkracht, de kunde om flexibel om te gaan met natuurlijke en sociale dynamiek

Veerkracht is niet te verstaan als het terug op plooi komen van een veer na een belasting. Evenmin is veerkracht synoniem van verandering. Denken in systemen is het (h)erkennen van verandering (en interacties). Veerkracht is dan ook het openhouden van opties (adaptatie) of het zoeken naar nieuwe opties (transformatie). Veerkracht ('resilience') is kortom niet te verwarren met weerstand ('resistance'). Nochtans is dit de val waar de klassieke ingenieurskunde (bewust of onbewust) in trapt. Een val waarbij een ingenieur een kapotte machine zo snel mogelijk in oorspronkelijke staat herstelt om zo het statisch evenwicht te herstellen. Echter – zoals met dijken – is dit een 'alles of niks'-attitude. Survive or collapse. Het nieuwe denken gaat daarentegen uit dat verandering dé regel is (zoals de lichaamstemperatuur van een mens nooit constant is), dat verstoring integendeel zorgt voor opportuniteiten om te leren en beter te worden. Kortom weerstand is eerder als boxen (i.e. actie – reactie; absorptie), veerkracht eerder als judo (i.e. kanaliseren van energiestromen). Kortom weerstand leidt tot fragiliteit, broosheid en stijfheid. Veerkracht tot anti-fragiliteit, evolutie / innovatie.

(naar : Meadows, 2008; Scheffer et al, 2001; Taleb, 2012; Walker et al, 2004; Walker & Salt, 2006)

Het mechanische – gecompliceerde	Het organische – complexe
Noodzaak aan reparatie & onderhoud	Zelfherstel - zelforganisatie
Haat toevallige variatie	Houdt van toevallige variatie (kleine variaties)
Geen of weinig onderlinge afhankelijkheden	Veel onderlinge afhankelijkheden
Stressoren veroorzaken metaalmoeheid	Veroudering treedt slechts op door niet-gebruik
Te weinig compensatie na stress	Overcompensatie na stress

naar Taleb, 2012

Een Japanse kijk op de natuur van judo

Veerkracht sluit kortom aan bij de basisfilosofie van judo [etymologisch : 'de zachte weg' – 'het levenspad']:

- het principe 'Seiryoku Zenyo' – i.e. het gebruiken van de kracht van de tegenstander om deze ten val te brengen
- het principe 'Jita Kyoei' – i.e. het respect voor zichzelf en de tegenstander – het leren over jezelf (zwaktes als sterktes) dankzij de kracht van de ander – geen judo zonder tegenstander ... geen cultuur zonder natuur.

8 Conclusie : een andere kijk op het omgevingsbeleid

Van global wiring naar global weirding

In de vorige hoofdstukken werd vanuit een systeemanalyse de stad en het buitengebied geanalyseerd. De stad als model voor de bebouwde omgeving. Het buitengebied als model voor de onbebouwde omgeving. Door te focussen op dit model kon abstractie gemaakt worden van de complexiteit die de omgeving in de realiteit is. In de realiteit is de scheidslijn vanzelfsprekend niet te maken. De stad / bebouwde omgeving vertoont immers ook kenmerken van het buitengebied / onbebouwde omgeving (en vice versa). En dan negeren we nog de realiteit van de Vlaamse omgeving (met eufemismes aangeduid als o.m. de vernevelde stad).

De opgave is dan ook om deze als één systeem 'omgeving' te beschouwen, om de conclusies te hanteren als vertrekpunt voor het nieuwe domein 'omgeving'. In abstractie samengevat kan volgend geconcludeerd worden :

SYSTEEM 'OMGEVING'	
sub-systeem 'bebouwde omgeving'	sub-systeem 'onbebouwde omgeving'
<u>Element : de mens als sociaal wezen</u>	<u>Element : ecologische processen / bouwstenen</u> [sediment / bodem / water / grondwater / ...]
<u>Doelstelling : kwaliteit van de leef-omgeving</u>	<u>Doelstelling : integriteit ('draagkracht')</u> <u>ecosysteemdiensten – veerkracht / evolutie systemen</u>
<u>Interacties :</u> de omgeving als podium voor mensen	<u>Interacties :</u> de omgeving als podium voor ecologische processen

Anders gesteld. Van een economisch-technologisch paradigma ('het WTK-bestel' dicit prof. Vermeersch, 1988) naar een sociaal-ecologisch paradigma. Een paradigma gestoeld op de vaststelling dat mensen verbonden zijn enerzijds met andere individuen in een systeem dat als 'samen-leving' bestempeld kan worden, als anderzijds met een fysisch systeem (en haar geomorfologische, bodemkundige, ... kenmerken) dat als 'eco-systeem' bestempeld kan worden.

Wie bovendien de evolutie van dit systeem 'omgeving' bestudeert, ontdekt zowel wereldwijd (o.m. Steffen et al, 2011) als lokaal (een casus werd uitgewerkt over de Vlaamse kust – zie Slabbinck, 2015) een groeiende verstrengeling tussen deze subsystemen. Een groeiende interdependentie in zowel de temporele dimensie ('versnelling') als in de ruimtelijke dimensie ('globalisering') (Young et al, 2011). Een groeiende interdependentie die bovenal ook een ontwrichting blootlegt omwille van een blind geloof in het huidige paradigma. Blind voor neveneffecten. Blind voor zwarte zwanen. Blind voor ... de doel-middel-omkering.

De valse keuze 'antropocentrisme versus ecocentrisme'

De ontwikkeling van het domein 'omgeving' biedt dan ook een unieke kans om – het duurzaamheidscredo 'think globally, act locally' in gedachte – een koerswijziging te initiëren die vertrekt vanuit een systeemanalyse. Een systeemanalyse die bovenal niet in de val mag trappen om te vertrekken vanuit het hier (i.f.v. het nastreven van een heldere analyse) gehanteerde denkkader van twee subsystemen maar één die juist dient te vertrekken vanuit één systeem 'omgeving'.

De vraag is vanzelfsprekend 'hoe?'. Het risico is reëel om te verzanden in een discussie 'antropocentrisme versus ecocentrisme' – een ideologisch discours of de mens dan wel het ecosysteem centraal dient te staan. Dit zou echter andermaal een valse discussie zijn. Beleid is per definitie immers een sociale constructie. Dé enige vraag is dan ook welke antropocentrische waarden (en aldus prioriteiten) we hanteren om onze leef-omgeving in de breedste betekenis te definiëren. (naar o.m. Campbell, 1996; Vermeersch, 1988)

Dé opgave is dan ook om de kenmerken van de omgeving te vertalen in waarden. Het framework dat het Millenium Ecosystem Assessment (2005) uitwerkte biedt hierbij een dankbare kapstok om een verbinding te maken :

facets omgeving → functie / kernmerk → dienst → voordeel → waarde / doelstelling
bvb. fysische structuur stad → densiteit → nabijheid → faciliteren sociale contacten → opportuniteit
bvb. duinengordel → regulerende ecosystemedienst → kustbescherming → leefbaarheid (live-ability)

Anders gesteld : het is de uitdaging om niet langer te spreken in waardes - kwantiteiten ('meer') maar wel in waarden - kwaliteiten ('beter').

Een zoektocht naar de grootst gemene deler

En zo komen we tot bij de kern van een systeembenadering. Een pleidooi om te focussen niet op wat ons onderscheidt (de oude, individualistische benadering) wel om te focussen op wat ons bindt (mens – mede-mens ; mens – natuur). Het zou dan ook geen slecht idee zijn om het concept 'omgeving' in te ruilen voor het concept 'leef-milieu' (in een brede betekenis). De mens niet afgezonderd van de ruimtelijke context die de mens omgeeft maar wel de mens als er integraal deel van uitmakend (als burger, als landbouwer, als ...). Of laat ons het houden bij het neutralere (niet taalkundig gekleurde) 'systeem'.

De kwaliteit van een plek (bodem, water, landschap, ...), de ligging ervan in systemen en netwerken (groen, blauw, stedelijke, mobiliteit, ...) maar ook het ondernemerschap van actoren zullen meer dan ooit bepalend zijn [...]

Coppens et al, 2014, Visie van het Expertforum

En terwijl we bezig zijn met de puntjes op de i te plaatsen. Laat ons 'omgevingsplanning' meteen herdopen tot 'systeemdesign'. Planning heeft immers een maakbaarheidsconnotatie. Design daarentegen gaat daarentegen niet alleen om te weten hoe iets eruit ziet, maar ook hoe iets werkt én welke perceptie mensen er aan geven. Design kortom als "the art of place making". Design als de kunst én de kunde om ruimte voor mensen (en natuur) te scheppen.

	Omgevingplanning 1.0	Systeemdesign 2.0
<i>Element</i>	Mens als individu – Mens als object Egocentrisch - De mens als een wolf voor de medemens (<i>homo homini lupus</i>)	Mens als mede-mens Ubuntu (cfr hoofdstuk 2.3)
<i>Vertretpunt Interacties</i>	- Isolatie – het project / het territorium Focus op individuele belangen – ‘privaat’	Inclusief – het leef-milieu (breed) Focus op Joint Fact Finding
<i>Doelstelling</i>	Monofunctioneel – Kwantiteiten (meer) (veelal economisch) Standard of life	Kwaliteiten (beter) Quality of life
<i>Werkwijze</i>	Civil engineering Sectoraal – Ad hoc ‘Rood of Geel of Groen of ...’	Social & ecological engineering Integratie – Holistisch [helend] ‘Vijftig tinten ...’
<i>Validering</i>	Financiële waardering Kwantitatieve parameters	Maatschappelijke waardering Third Places – Ecosysteemdiensten - ...
<i>Begrenzing</i>	Institutioneel – Administratief (procedures – hiërarchieën - ...)	Systeem gebaseerd
<i>Benadering</i>	Eigen ambities als vertretpunt Onze-size-fits-all – Gestandaardiseerd Generaliserend (top-down)	Context als vertretpunt Plaats/Context-specifiek Maatwerk (bottom-up)
<i>Outcome</i>	Enkelvoudig ruimtegebruik Neveneffecten leidend tot conflicten Middel (woning / auto / ...) werd Doel	Meervoudig ruimtegebruik – Diversiteit (sociodiversiteit – biodiversiteit - ...) Win-Win – Draagkracht én Draagvlak Geen doel-middel-omkering

Naar een victory of the commons (i.p.v. een tragedy of the commons)

Wat betekent dit in concreto voor een beleidsdomein als het omgevingsbeleid het systeemdesign ? Wat betekent een pleidooi om te focussen op wat ons bindt, om te focussen op wat we gemeen hebben in een beleidsmatige context ? Het is een pleidooi naar de overheid om te vertrekken van (of toch meer oog te hebben voor) de ‘commons’, i.e. ‘de giften die wij als mensen gezamenlijk erven of creëren’. Elementen die an sich in drie grote groepen onderverdeeld kunnen worden:

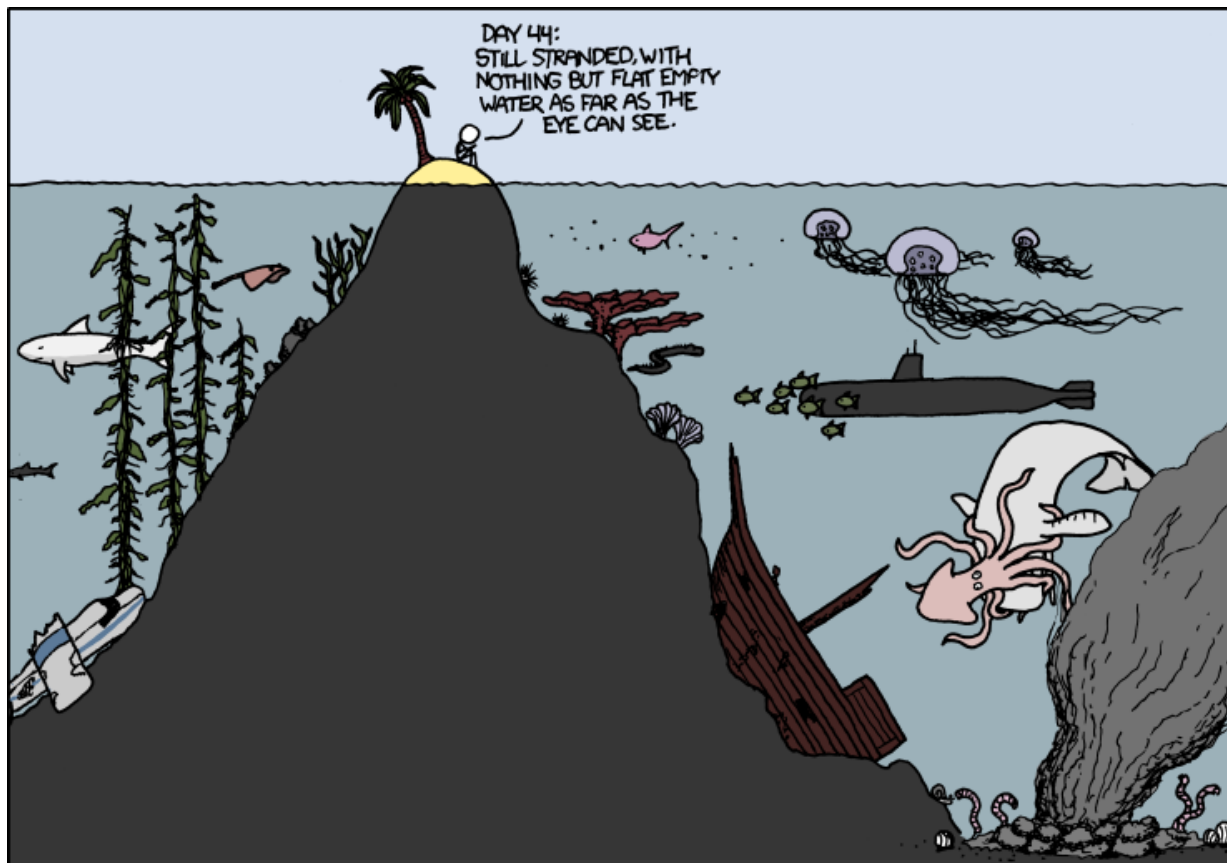
- natuur : lucht, water, DNA, biodiversiteit, wind, zon, ...
- publiek domein : straten, speeltuinen, musea, ..., geld, politieke instituties, ...
- cultuur : taal, religie, wetenschap, muziek, ... (Barnes, 2006)

In casu van het systeem ‘omgeving’ en haar fysieke – ruimtelijke dimensie ligt het zwaartepunt vanzelfsprekend bij de eerste twee groepen (in dit werkstuk bestempeld als o.m. ecosysteemdiensten en third places). Dit vraagt echter een verbreding van de te integreren beleidsdomeinen én een herbronning van deze te integreren beleidsdomeinen én een integrale benadering van het nieuwe beleidsdomein én een holistische (helende) benadering van het nieuwe beleidsdomein (de harmonie – de symbiose herstellend). En zo zijn we gekomen aan de concluderende paradigmaverschuiving afgestemd op het nieuwe Vlaams departement ‘Systeemdesign’ :

Omgevingsbeleid 1.0	Omgevingsbeleid 2.0 - Systeemdesign
Focus op procedures (en alzo focus op projecten – ‘gevallen planning’ dixit Leinfelder, 2015)	Focus op systeemdenken – Focus op het systeem (‘de maatschappij’ – ‘van omgeving naar leef-milieu’) Focus op elementen – doelstellingen – interacties
Omgevingsbeleid = Leefmilieu & Natuur + Ruimtelijke Ordening	Omgevingsbeleid 2.0 = Leefmilieu & Natuur 2.0 X Ruimtelijke Ordening 2.0 X Mobiliteit 2.0 X Wonen 2.0 X Detailhandel 2.0 X Jeugd 2.0 X Zorg & Welzijn 2.0 X ... [telkens de fysiek – ruimtelijke dimensie]
Elementen : projecten – bebouwde omgeving Op maat van projecten	Elementen : Mensen Op maat van mensen & ecosystemen

Doelstellingen : kwaliteit van processen - sneller (door beter *) * echter 'beter' nog slechts procesmatig ingevuld	Doelstellingen : kwaliteit van interacties
Interactie : - omgevingsvergunning – routeplanner complexe projecten – e.d.m. (gestandaardiseerd) - 'omgeving' als volgend beleidsdomein faciliterend t.o.v. private ontwikkelingen	Interactie : - van 'ruimte' naar 'plaats' (contextspecifiek) - van 'omgeving' naar 'leef-milieu' / 'systeem' - commons – vertrekkend vanuit het algemeen belang ('res publica') - 'systeemdiseïn' als sturend beleidsdomein
Outcome : oude wijn in een nieuwe wijnkelder	Outcome : nieuwe wijn in een nieuwe wijnkelder

Deel 2 : een nieuwe kijk op de omgeving : omgevingsplanning

*For it so falls out
That what we have, we prize not the worth
Whiles we enjoy it, but being lack'd and lost
When, then we rack the value, then we find
The virtue that possession would not show us
While it was ours*

William Shakespeare, Much Ado about Nothing

Leeswijzer deel 2

Waar deel 1 de vinger op de wonde legde, de doel-middel-omkering blootlegde, ... en een andere kijk op de omgeving voorstelde, ambieert deel 2 om een nieuwe kijk te introduceren, om een nieuw instrument te introduceren dat het systeemdenken kan operationaliseren voor het beleidsveld 'omgeving'.

Hoe ? We citeren graag de pioniers van het systeemdenken, de schrijvers van het befaamde eerste rapport van de Club van Rome (Meadows et al, 2004) :

In system terms, changing structure means changing the feedback structure, the information links in a system, the content and timelines of the data that actors in the system have to work with and the ideas goals, incentives, costs and feedbacks that motivate or constrain behavior. [...] In time, a system with a new information structure is likely to change its social and physical structures too. It may develop new laws, new organizations, new technologies, people with new skills, new kinds of machines or buildings.

In deel 2 kortom nog niet een concreet voorstel van instrumentarium (een aanzet volgt in deel 3) wel een pleidooi voor een nieuwe zienswijze, een nieuwe bril op de omgeving : transectplanning.

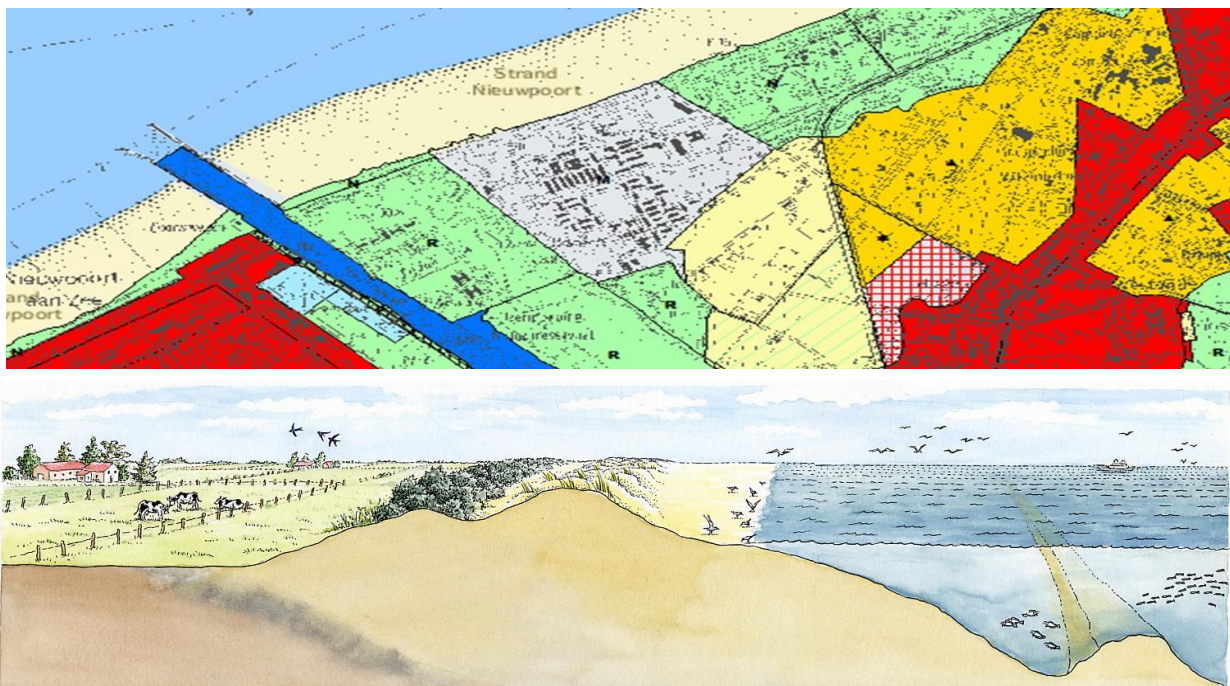
1 Kenmerk 1 : van bird's view naar people's perspective

In het vorig hoofdstuk stelden we een nieuwe zienswijze op de omgeving voor. Hoe vanzelfsprekend de analyse ook kan klinken ... zo ver staan we vandaag van deze analyse. Een doel-middel-omkering vond plaats waarbij Jacobs & Appleyard wijzen op vier grote uiterlijke kenmerken :

- gigantisme, i.e. het verlies aan controle alsof de mens irrelevant is geworden – alsof er (cfr supra) inderdaad sprake is van een etnografische leemte (en eenzelfde reflectie kan geponereerd worden omtrent het ecosysteem)
- privatisering, i.e. het verlies aan publiek leven, de erosie van de commons – het 'res publica' (algemeen belang) ten voordele van de private
- fragmentatie, i.e. het verlies aan kern alsook – omwille van het nastreven van een verregerende standaardisering / uniformering - het verlies aan diversiteit wat also leidt tot monoculturen
- placelessness ('it is an alien world for most'), i.e. de degradatie van de plaats tot een (mono)functionele ruimte of zoals Relph (1976) het treffend omschreef, evolueerde het 'landscape' naar een 'flat scape'.

Frappant, de analyse stamt uit 1979 ... doch lijkt vandaag actueler dan ooit. Echter wie vandaag een blik werpt op het gewestplan, ruimtelijke uitvoeringsplannen, ... ziet deze degradatie niet (noch ziet een antwoord op deze tendenzen). Het lijkt wel alsof ruimtelijke ordening blind is (of toch onmachtig) om deze verschraling – erosie te vatten, laat staan om deze een halt toe te roepen. De vermaarde Deense planoloog Jan Gehl wijst met de vinger naar het Brasilia-syndroom waarbij een planoloog als zou hij of zij gebogen staan over een maquette of een kaart de krijtlijnen voor een stad uitzet. Het resultaat ? Een stad die slechts mooi op plan is doch allesbehalve op maat van mensen. Op z'n West-Vlaams gezegd : 'schoon van ver, ver van schoon'. Dé opgave is dan ook – dixit Gehl - om een mensenperspectief te hanteren. De ruimte als beleefd door de ogen van de mens. De ruimte als beleefd op het niveau van het maaiveld.

In handboeken 'ecologie' zou zo'n nieuw perspectief (weliswaar op maat van het ecosysteem) bestempeld worden als 'een transect'. Ogenscheinlijk slechts een grafische beschrijving van de opeenvolging van de habitats, het vertelt echter ook het verhaal van soorten (elementen), de interacties tussen de biotische & abiotische componenten. Interacties die bovenal ook wijzen op (overlappende) niches, op een meervoudig gebruik van de ruimte, ... op synergieën.

figuur boven: de land-zee-overgang dicit het gewestplan – figuur onder : de land-zee-overgang als ecologisch transect (model)

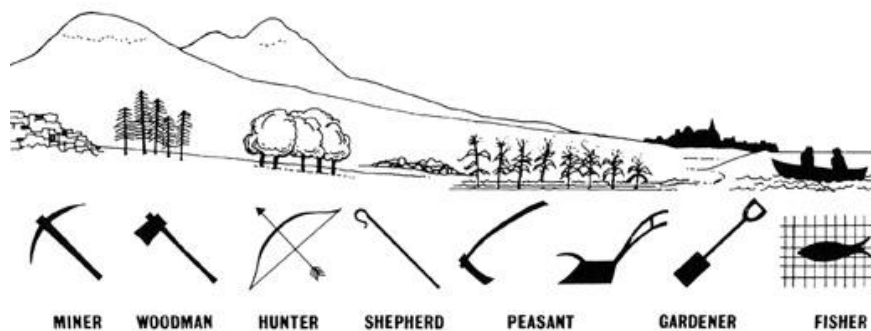
Vertaald op mensenmaat en in een systeem-definitie gegoten : het transect als een modellering van de omgeving (de samenleving als het ecosysteem) naar haar elementen, haar interacties en de betekenis van de interacties voor de mens. Of hoe kortom het systeem - de context als vertrekbasis wordt genomen. De context als sleutel tot de genius locus die zoals we zagen een vermogen tot zelfordening bevat. Een context die heden echter vaak genegeerd of gesimplificeerd wordt alsof planologen vertrekken vanuit een blanco blad of een blad bestaande uit slechts enkele

kleurpaletten. Een context die vandaag veelal slechts bestudeerd wordt na het ontwerpproces in de vorm van een (slechts als een verplicht nummer aanvoelend) MER.

Het instrument van het transect biedt kortom een unieke kans voor een eerherstel van het planologisch principe 'survey before plan' ('diagnosis before treatment'). Een eerherstel want wie de geschiedenis van de ruimtelijke planning bestudeert, ontdekt dat dit door Geddes geïntroduceerd principe na Wereldoorlog II gehanteerd werd voor het uitwerken van een planmatige heropbouw van België (Allaert, 2009). Echter een ander pad, het pad van laissez-faire, werd bewandeld ... met het gekende resultaat.

2 Kenmerk 2 : van groei naar slimme groei / ontwikkeling

Ere wie ere toekomt. Het was ook Geddes die het idee van een transect introduceerde in de ruimtelijke planning. Zijn 'valely section' vertrok van het idee dat voor elke functie een ideale plaats te vinden was in het landschap (o.m. Geddes, 1909 & Geddes, 1925).

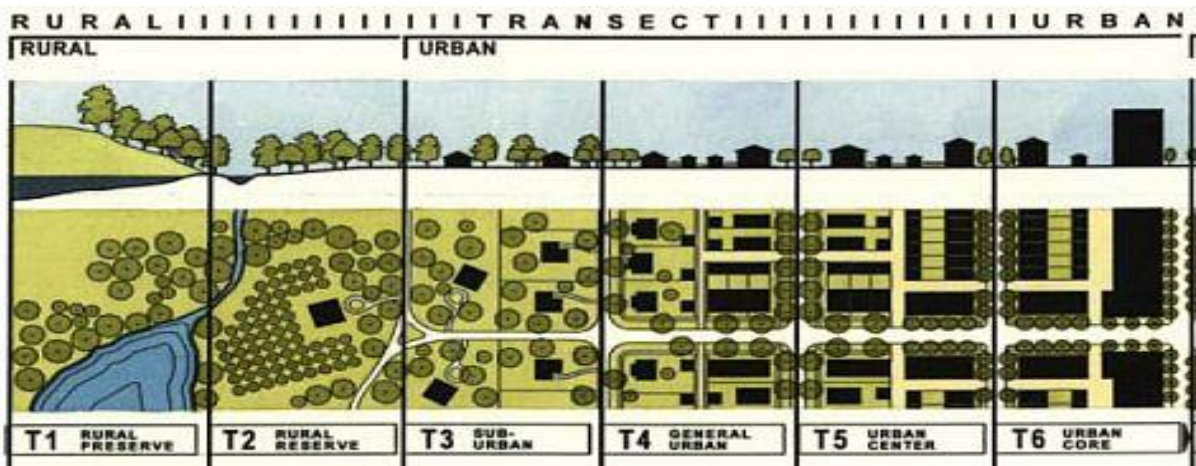
Een eeuw later lijkt het schema weliswaar deels achterhaald. Is het schema immers niet een idyllische voorstelling van een realiteit die er ooit was doch die thans (willens nillens) tot het verleden behoort ? De ruimtelijke realiteit drukt ons immers met de neus op jet heden : 'the race for space' is over, alle ruimte is vandaag reeds geclaimd (al kan én moet uiteraard wel de vraag gesteld worden naar de logica – de efficiëntie van deze invulling). Dé opgave vandaag is dan ook niet langer om functies een beste plaats toe te bedelen ('transectplanning 1.0'), wel om van alle plaatsen een optimalere plaats te maken ('transectplanning 2.0').

In de Verenigde Staten bestempelen ze deze opgave als 'smart growth'

Growth is smart when it gives us great communities with more choices and personal freedom, good return on public investment, greater opportunity across the community, a thriving natural environment and a legacy we can be proud to leave our children and grandchildren
(SGN, 2006)

Anders gesteld : een pleidooi om de stap te maken van 'groei' naar 'ontwikkeling'. Of in ecologische termen gesteld : de stap te maken van een jong (eco)systeem (dat gekenmerkt wordt door een successie van de ene vegetatie naar een andere) naar een matuur volwassen (eco)systeem. Waarbij dat matuur systeem als een climax vegetatie kan worden beschouwd (wat weliswaar ook nog variatie inhoudt).

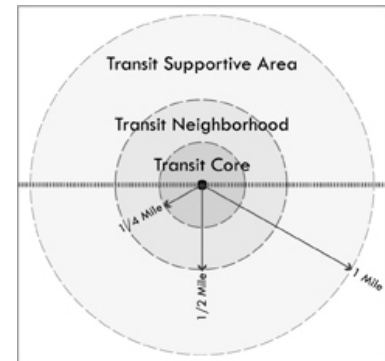
Terug naar het transect. Hoe kunnen we deze ecologisch concepten nu vertalen naar het beleidsdomein 'omgeving' ? Vertaald naar een meer verstedelijkte context is dit een gemodelleerd beeld (Duany et al, 2010):

Het transect visualiseert de – gemodelleerde – overgang van een landelijke omgeving (T1) naar een centrumstedelijke omgeving (T6). De centrale beleidsboodschap is een pleidooi voor een slimme groei, i.e. een ontwikkeling die vertrekt vanuit de fysiek ruimtelijke kenmerken. Een ontwikkeling die ambieert om de kenmerken van elke zone (substelsysteem) consistent uit te spelen én te versterken.

Belangrijk : niet de ‘successie’ van de ‘biotopen’ / niet een geleidelijke overgang van de diverse omgevingen – van T1 over T2, ... tot T6 staat centraal (Central Park – T1 kan perfect abrupt overgaan in Fifth Avenue – T6). Wat wel centraal staat, is de ambitie om de plaatskenmerken van elk subsysteem tot hun recht te laten komen.

Zo kan een transect hét medium worden voor het in de praktijk brengen van het principe van een ‘transit oriented development’, i.e. het ontwikkelen van dense kernen rond multimodale knooppunten. Van zwart/wit naar vijftig tinten slim grijs kortom.

Wie een blik werpt op het transect kan meteen toekomstperspectieven verbinden aan de plaatskenmerken. Nieuwe stedelijke projecten bij voorkeur te situeren in het stedelijk centrum (T6) maar zeker niet in landelijke gebieden (T1). Het transect heeft kortom alle potentie om bevattelijk de genius locus te operationaliseren via de logica van de plaats.

3 Kenmerk 3 : van zonerings naar slim zonerings

Het contrast met het huidig instrumentarium kan niet groter zijn. Een instrumentarium dat gestandaardiseerde oplossingen (typevoorschriften e.a.) aanreikt en tal van (kritische) nuances mist. Een instrumentarium, dat zoals we zagen in deel 1, gebaseerd is op een doel-middel-omkering van het systeem ‘omgeving’. Een instrumentarium dat vertrekt vanuit het adagio van zonerings dat in de praktijk geen efficiëntie maar juist een verspilling van land, energie & tijd voortbracht (Krier, 1987). Het resultaat ? Greenfieldontwikkelingen (in transectzone T6) i.p.v. greyfieldontwikkelingen (in transectzone T1). Een beleid dat kortom als anti-stedelijk én anti-ecologisch bestempeld kan worden.

De uitdaging is dan ook om de doel-middel-omkering te doorbreken. Om zonerings niet als doel an sich maar wel terug als middel te gebruiken. Het instrument zonerings dient immers niet verlaten te worden. Zonerings had zeker haar merites in de beginjaren. Dé vraag is dan ook ‘hoe zullen we het instrument zonerings hanteren ?’. Het antwoord is kort en krachtig samen te vatten als ‘ruimte voor ...’

- ruimte voor mensen (ruimte voor third places, ruimte voor een sense of place, ...) &
- ruimte voor het ecosysteemdiensten (ruimte voor water, ruimte voor voedselproductie, ...).

Kortom ruimte voor commons. De beeldspraak kan gehanteerd worden als zouden deze commons hét kapitaal van de omgeving – het kapitaal van de samenleving vormen. Immers als goed beheer kunnen we rentenieren, kunnen we (letterlijk en figuurlijk) leven van hun dividend. Ecosysteemdiensten die zorgen voor zuiver water, gezonde lucht, ... Third places die zorgen voor een bruisende leefomgeving. ... Echter vandaag moeten we erkennen dat we meer en meer leven van het kapitaal (i.p.v. het dividend), dat de integriteit van het stedelijk & natuurlijk kapitaal onder druk komt te staan. Dat – in economische termen gesteld – de solvabiliteit van het kapitaal onder druk staat.

Dé vraag van één miljoen is dan uiteraard : op welke gronden moet deze ‘zonerings 2.0’ uitgewerkt worden ? Hoe kunnen we de doel-middel-omkering doorbreken ? Het antwoord is tweeeërlei :

- van een volgende naar een sturende overheid - van toelatingsplanologie naar uitnodigingsplanologie
 Vandaag faciliteert het beleid (via vergunningen) privatieve ontwikkelingen (en verliest ze het grotere plaatje en in bijzonder de commons uit het oog). Dé uitdaging is dan ook om (naar Van Rooy, 2011) te evolueren van deze toelatingsplanologie naar een uitnodigingsplanologie. Om te evolueren richting – wat in de Verenigde Staten bestempeld wordt als – ‘performance zonerings’. Projecten die zich niet alleen confirmeren met de (basis)kwaliteit maar zelfs een toegevoegde waarde creëren. Als het ware een revival van ‘stedenbouw’, publieke & private instanties die bouwen aan de stad – die hun steentje bijdragen aan de stedelijkheid. Van het passieve samen-leven naar het actieve samen-werken. In economisch jargon gesteld : there is no I in team.

Een Canadese kijk op de omgeving

Iedereen wint bij een slimme densificatie in Vancouver. Een hogere densiteit stimuleert leefbare wijken, vergroot het economisch draagvlak, draagt bij aan de woningnood, ... en brengt geld in het laatje voor nieuwe publieke faciliteiten (parken, kindercrèches, openbaar vervoer, ...). Het geheim achter dat laatste? De 'community amenity contributions'. Gestoeld op een objectieve berekening wordt zo ca. 70 à 80% van de waardevermeerdering op de projectgrond door projectontwikkelaars gestort in een specifiek fonds van het stadsbestuur.

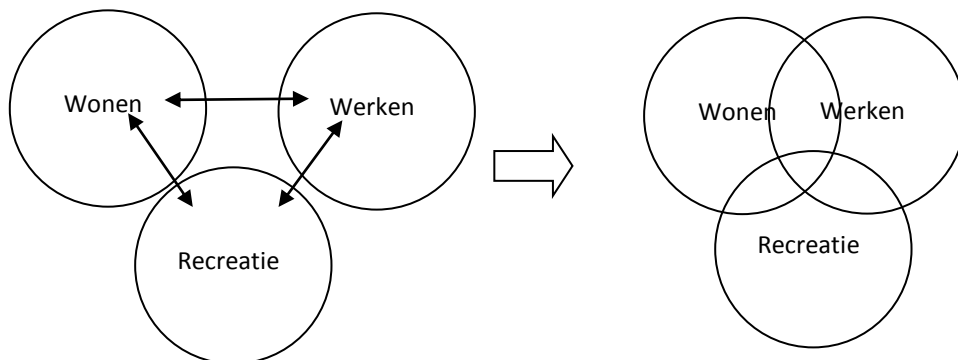
Een Amerikaanse kijk op de omgeving : ruilverkaveling 2.0

Een stap verder gaat het instrument 'verhandelbare ontwikkelingsrechten'. Het principe is dat een projectontwikkelaar bouwrechten in stedelijke gebieden (T5 of T6 – de zogenaamde 'receiving areas') kan gebruiken om dener te bouwen. Bouwrechten die de projectontwikkelaar verworven heeft door deze over te kopen in landelijke gebieden (T1 of T2 – de zogenaamde 'sending areas'). Het resultaat? De stad wordt stedelijker (de criteria voor 'receiving areas' zijn o.m. de nabijheid tot knooppunten openbaar vervoer en publieke voorzieningen) én het buitengebied wordt landelijker (want er komt letterlijk ruimte voor ecosysteemdiensten – bvb. waterbuffering in valleigebieden).

Of hoe het principe 'transectplanning' een nieuwe wind kan laten waaien door het (gefaalde) grond- en pandenbeleid.

- van single zoning naar plural zoning

Waar conventionele zoning 1.0 uitgaat van het adagio 'één plaats = één functie' gaat meervoudige zoning 2.0 ('plural zoning' – naar : Turner, 1996) uit van 'één plaats – één genius locus'. Van 'scheiden als hét vertrekpunt' (cfr. CIAM – Charter van Athene, 1943) naar 'mengen waar het kan, scheiden als het moet'.

Vertrekpunt is dan ook om de kwaliteiten van de omgeving (en in bijzonder de commons) te vrijwaren én zelfs te versterken. Zoning 2.0 staat dan ook voor het (h)erkennen via het instrument van het transect van de diverse componenten van de omgeving (fysiek – esthetisch – ecologisch – sociologisch - ...). Klinkt logisch maar is het vandaag niet want de planner wentelt zich in een eigen lexicon ... terwijl de oplossing vaak gevonden voor het grijpen ligt en gevonden kan worden in het hanteren van een lekenjargon (i.e. het staan tussen de mensen). Iedereen heeft immers een beeld als bijvoorbeeld gesproken wordt over een waterfront, een (duin)villawijk, ... *Echter wie weet wat bedoeld wordt met 'zone 1 – hoofdbestemming W – nevenbestemming H - ...'*? Slechts een planner (als was hij gebogen over een plan in een ver bureau ...).

[* dit is de formulering in het BPA Zeedijk (Blankenberge) van bebouwing op de zeedijk]

Zoning 1.0	Zoning 2.0
Zoning als doel & middel	Zoning als middel
Een volgende overheid ('toelatingsplanologie')	Een sturende overheid ('uitnodigingsplanologie')
Zoning als synoniem voor scheiden ('atomisatie') 'spatial apartheid' (McGinnis, 1998)	Zoning als synoniem voor verrijken & verbinden
Zoning als scheidsrechter voor de beoordeling van geïsoleerd beschouwde private ontwikkelingen	Zoning als scheidsrechter voor het bewaken & verzilveren van de genius locus
Resultaat : command & control – ordenen gebouwen	Resultaat : ruimte voor mens (mede-mensen) & ecosysteemdiensten (leef-milieu)

Districten ... als zoning 1.0 noodzakelijk is

Waar men gaat langs Vlaamse wegen ... komt men baanwinkels tegen. Veelal een voorbeeld van wat Gehl (2010) omschrijft als 60 km / u architectuur. Anonieme bouwblokken. Grote signalisatiemasten. Uitgestrekte parkeervlaktes. ... En geen mensen. En bovenal doodbloedende winkelstraten in de stad. Een voorbeeld hoe het niet moet. Een voorbeeld van zoning 1.0 die werkt op maat van de projecten (en niet op maat van mensen). In zoning 2.0 wordt hier dan ook resoluut mee gebroken. Slechts als een project niet op maat van de mens gebracht kan worden (omwille van grootschaligheid (bvb. opslagloodsen), van verkeersintensiteit (bvb. vrachtwagen-georiënteerd), ...) is zoning 1.0 nog verdedigbaar. En alleen dan. Of hoe het in het transect nog een specifieke zone 'SD' (special district) opduikt ... als spreekwoordelijke uitzondering, en niet langer als regel. (naar : Duany et al, 2010)

4 Kenmerk 4 : van massa naar mà

Het 'ruimte maken voor ...'-idee dient ook letterlijk genomen te worden. Immers vandaag ontbreken belangrijke facetten van de omgeving in het debat. Een illustratief voorbeeld. Noch uit de gewestplannen noch uit het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen blijkt zo dat Vlaanderen 74.623 ha verkeersinfrastructuur telt (MIRA, 2011). Ter vergelijking het RSV ambieert 53.000 ha bosgebied. Andermaal een illustratie van een beperkt zichtveld. Of beter een illustratie van een versnippering. Immers 'mobiliteit' wordt thans vergeten in het omgevingsdebat. En bovenal wordt 'mobiliteit' verengd tot 'infrastructuur' (cfr supra) ... en ingedeeld in een ander departement. Het is zoals we zagen slechts één van de illustraties van de kleurenblindheid waar het beleidsdomein 'omgeving' aan dreigt te lijden.

Werken met transecten biedt aan deze paardenbril soelaas. Immers wie een snede van de omgeving vaststelt, ontdekt – in schril contrast met de huidige focus van het beleid – dat de omgeving niet alleen bestaat uit bebouwing en andere vergunningsplichtige objecten. Kwantiteit is één facet. Kwaliteit is vanzelfsprekend een ander facet (én de uitdaging). Niet alleen massa maar bovenal mà, de betekenisvolle lege ruimte (cfr hoofdstuk 4 deel 1), is van tel.

Het pleidooi voor een sturende (i.p.v. een volgende) overheid betekent dan ook dat afgestapt dient te worden van het huidige principe 'form follows personality' (met als 'hoogtepunt' de befaamde 'ugly Belgian houses' – Coudenys, 2015). Een nieuw principe 'form & function follows context' is dan ook dringend nodig. Ook dit vergt een dé clic bij de overheid. Immers niet alleen de bebouwing (en private spelers) schikt zich naar de context maar ook de infrastructuur (en de overheid) dient zich te schikken naar de context. Publieke dienstverlening 2.0. U vraagt, samen werken we eraan. Op maat van de mens uiteraard.

Neem andermaal mobiliteit. De verspreide ambtelijke slagorde ligt ook aan de grondslag dat veel wegen niet afgestemd zijn op de omgeving – de context. Een verspreide slagorde, die de overheid thans voor o.m. de dure uitdaging stelt om schoolomgevingen verkeersveiliger te organiseren.

Transectplanning streeft dan ook naar de integratie van de bebouwde en onbebouwde ruimte, van de publieke en private ruimte

- zo spreekt het voor zich dat in centrumstedelijke gebieden (T6) gewenst is om in te zetten op een hoge dichtheid gekoppeld aan gemengd gebruik. Een inrichting op maat van voetgangers, fietsers en openbaar vervoer. In concreto betekent dit dan ook dat de (toekomstige) inrichting van straten zich hier op ent, i.e. dat de infrastructuur doorgaand gemotoriseerd verkeer weert (tenzij op een selectie van (steen)wegen ... als andermaal spreekwoordelijke uitzondering) maar ook dat de overheid zich engageert voor o.m. de uitbouw van wijk- en buurtgroen.
- in wijken met een lagere bebouwingsdichtheid (bvb. T3 en T4) is het opzet dan weer het beperken van de ruimte voor de auto en het in overmaat toebedelen van publieke ruimte aan groen, voetgangers en kinderen (sport & spel) ... waar vandaag de publieke ruimte op overmaat van de (geparkeerde) auto gedimensioneerd is. (naar IPOD, 2006, stadsbestuur Gent)

Samengevat : transectplanning is werk maken van een infrastructuur 2.0. Het terug zichtbaar maken van 'de onderliggende structuur' (ethymologie (Latijn) : 'infra' & 'structure'). Het terug in rekening brengen van de context. Infrastructuur kortom als meer dan de grijze infrastructuur (wegenis, nutsvoorzieningen, ...).

Infrastructure means any permanent resource that serve the community (SGN, 2006)

Infrastructuur 1.0	Infrastructuur 2.0
Ten dienste van private ontwikkelingen	Ten dienste van de gemeenschap – het samen-werken
Focus op 'grijze' infrastructuur	Infrastructuur = Groene Infrastructuur 2.0 X Grijze infrastructuur 2.0 X Witte infrastructuur 2.0 (‘beleid omgeving’ – zie volgend deel)
Civil engineering	Social & ecological engineering op maat van mens & ecosysteem
Monofunctioneel (één infrastructuur = één functie) Zonering – Scheiding	Multifunctionaliteit – Synergie Integratie – Holistisch (helend)

Naar een **SysteemUitvoeringsPlan** ?

Hoe evident hogere analyse (andermaal) klinkt, zo weinig vanzelfsprekend is deze analyse in de praktijk. Versnippering van bevoegdheden is ongetwijfeld één van de schuldigen. Maar ook een versnippering in de huidige methodiek. Zo luidt de kritiek op structuurplannen dat deze te allesomvattend wil zijn, dat deze een te sectoraal document is, dat het een document is dat bovenal stof ligt te vergaren in de kast. Echter, het is niet omdat de structuurplanning foutief in praktijk gebracht wordt, dat het instrument [zoals het instrument van de zonering] niet zou deugen (Vermeersch, 2008).

Wat is er aan de hand ? Loopt de idee ‘survey before plan’ niet als hét Leitmotiv door het structuurplan ? In theorie wel ... maar in de praktijk blijkt dit eerder als een lippendienst. Eén van de manco’s is immers dat een structuurplan als een tandenloze tijger is, dat een consistente doorvertaling naar bvb. uitvoeringsplannen ontbreekt (Allaert, 2009). Praten over transectplanning is dan ook praten over ‘survey integrated in plan’. Wie een Uitvoeringsplan 2.0 ter hand zal nemen, moet dan ook niet alleen de functie of de vorm ontdekken maar bovenal (en prioritair) de huidige én gewenste kwaliteit.

Naar een Amerikaanse kijk op ‘de omgeving’

Het SysteemUitvoeringsplan als Uitvoeringsplan 2.0 = Transect-Based Zoning

Het pleidooi voor een ‘smart growth’ (cfr supra) kreeg in de Verenigde Staten een vertaling in de SmartCode die het transect als rode draad neemt. De zonering-nieuwe-stijl die o.m. Miami hanteert, legt immers zowel normering op voor het privaat als het openbaar domein. Dankzij de normen voor het openbaar domein wordt o.m. de weginfrastructuur afgestemd op de functie wat zich vertaald in normering naar minimale breedte van voet- en fietspaden, het al dan niet voorzien van ‘on street’-parkeerplaatsen, het integreren van groen in het straatbeeld, ... Maar ook groen- en speelnormen worden geïntegreerd. De normen voor het privaat domein reiken hierbij significant verder dan in de klassieke zonering dankzij de integratie van o.m. normen naar parkeren (veelal maximale parkeerratio om een aanzuigeffect te vermijden) alsook standaarden naar architectuur & landschappelijke inkleding. (naar o.m. Duany et al, 2010; Emerson, 2007; Miami, 2015)

Naar een exclusieve kijk op ‘de inclusieve omgeving’

We hoeven het zelfs niet zover te zoeken. Het idee van integraal ontwerpen bestaat ook bij ons. Denk aan o.m. Het Zoute (Knokke). Een villawijk die vanuit één ontwerp ontstond. Een villawijk die vandaag niks van haar grandeur verloor dankzij een rigoureuze naleving van voorschriften verankerd in o.m. een lastenboek. Voorschriften die alles regelden: van de architectuur, de afstand tot de perceelsgrens, de erfafscheiding, ... tot en met het trottoir en de rijweg. (Compagnie Le Zoute, 1921)

5 Kenmerk 5 : van administratieve logica naar systeemlogica

A system is a set of interconnected parts, but each part may be seen as a system itself and the whole system may be regarded as but one part of a larger system. McLoughlin, 1970

Het grote gevaar bij het hanteren van een systeembenadering is vanzelfsprekend [herinner de eerste Wet van de Ecologie ‘alles is verbonden met alles’] dat alles als één systeem wordt benaderd ... waardoor transectplanning

zichzelf vastrijdt in een onoverzichtelijk kluwen. Gelukkig biedt ook hier ecologie een antwoord op. Kort door de bocht. Zoals een lichaam opgebouwd is uit organen, zo kan eenzelfde logica ook ontdekt worden in de omgeving. Hetzij kan gefocust worden op het kenmerk autarkie (i.e. het – tot zeker niveau – zelfvoorzienend karakter). Hetzij kan gefocust worden op de vaststelling dat in subsystemen de relaties tussen elementen sterker – intenser zijn dan in relaties tussen elementen die in andere subsystemen vertoeven.

Schaal is maatwerk

Never globalize a problem if it can be dealt with locally

Hardin, 1985

Wie het systeem ‘omgeving’ analyseert – wie op maat van de mens (en het ecosysteem) een reflectie maakt, ontdekt vier schaalniveaus (naar o.m. Barnett, 2003; Bos, 1946; Doxiadis, 1969; Mumford, 1970; Perry, 1929; Thayer, 2003)

- **de woning – het woonblok** : het subsysteem dat de kleinste – de intiemste kring om het individu heen vormt, de nadruk ligt op de interpersoonlijke contacten (‘beter een goede buur dan een ver familielid’)
- **de wijk** : het subsysteem dat voorziet in de dagdagelijkse behoeften (bakker, dokter, ...) én dit – bij voorkeur – op wandelafstand gesitueerd (vandaar ook de vroegere tijdsbenaming ‘kwartier’), dit is weliswaar een subsysteem op hogere schaal doch wordt nog als overzichtelijk en begrijpelijk ervaren voor de inwoners (en wordt ook zo door de bewoner bestempeld – tip : vraag een autochtone bewoner waar hij woont, het antwoord zal niet Oostende wel Westerkwartier / Hazegras / ... zijn)
[in het huidig administratief jargon wordt deze subschaal bestempeld als wijk – deelgemeente – dorp – badplaats – district (grootstad) - ...]
- **de regio** : het subsysteem dat coherente (eerder functionele dan persoonlijke) kenmerken vertoont voor de bewoners en dat op zich staat voor de maandelijks boodschappen, sport & cultuur en publieke dienstverlening, maar ook gekenmerkt wordt door een te onderscheiden arbeids- of woonmarkt, het is het subsysteem dat ruimtelijk gedefinieerd kan worden
 - o hetzij op maat van de mens a.h.v. een centrale stad – een stedelijk netwerk met inbegrip van een functioneel hinterland – bvb. stadsregio Gent
 - o hetzij op maat van het ecosysteem a.h.v. een bioregio, een subsysteem dat gekenmerkt wordt door natuurlijke begrenzingen en/of door coherente ecologische kenmerken (naar geografie / hydrologie / ...) – bvb. de plattelandsregio Westhoek

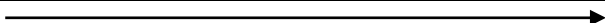
*Meer en meer kan er gesproken worden van regionale woonmarkten
en regionale zones voor bedrijfshuisvesting.* Coppens et al, 2014

- **de wereld** : het grotere schaalniveau waarop grotere mondiale ecologische (bvb. klimaat) en socio-economische (bvb. wereldhandel) processen zich afspelen

Schaalniveau ‘wereld’ : think global, act local

Dat het schaalniveau ‘wereld’ ook opduikt op de ‘omgevingsradar’ mag niet verwonderen. Weliswaar is er nood aan een mondiaal framework, de impact van het beleidsdomein ‘omgeving’ kan niet onderschat worden. Zowel hoe we wonen (o.m. verwarming) als waar we wonen (o.m. transport) heeft een significante impact op de uitstoot van broeikasgassen. Wetenschappers bepleiten dan ook een Trias Energetica wat andermaal een illustratie van het Avoid-Shift-Improve-principe is. Immers wie nabij voorzieningen / werk / ... woont heeft een kleinere uitstoot. Wie bovenal ook kiest voor duurzame vervoersmodi scoort nog beter. ... Het pleidooi kan ook verruimd worden naar een duurzaam grondstoffenbeheer waar dé prioriteit ligt in hergebruik & renovatie (en niet in sloop/nieuwbouw en noch minder in aansnijden nieuwe percelen). Als ieder voor z’n deur veegt, is de straat kortom proper. We breken dan ook een lans om ook het schaalniveau ‘wereld’ te integreren in het beleid ‘omgeving’. Kapstok kan het concept ‘het stedelijk metabolisme’ zijn. Zoals een organisme heeft de stad voeding (energie / voedsel / goederen / ...) nodig, transformeert het deze instroom en produceert het daarbij afvalstoffen. De opgave is om dit metabolisme zo efficiënt mogelijk te organiseren. Om zo weinig mogelijk afval-in-breedste-betekenis te produceren. Om de kringloop zoveel mogelijk te sluiten (‘cradle-to-cradle’).

(naar o.m. McDonough & Braungart, 2002; Webster et al, 2013)

	Woning – Woonblok	Wijk	Regio	Wereld
Maat van de mens	Thuis / Buur(t) Buur	Wijk / Kwartier Bewoner	Leef-omgeving Burger	Leef-wereld Wereldburger
Beleving op mensenmaat	Architectuur (de Kunst & Kunde van het Bouwen)	Streetscape Townscape	Landscape	Earthscape
Reflectie naar elementen uit het beleidsdomein 'omgeving' (niet-exhaustief)	- woning - fysiek-ruimtelijke organisatie mede- eigendom / samenhuizen / edm - ...	- straten - voorzieningen (bvb. kleinhandel – onderwijs kinderen) - speelweefsel - wijkgroen - 'groene infrastructuur' ¹ - ...	- voorzieningen (bvb. onderwijs jongeren – handel) - werken – arbeidsmarkt - wonen – woonmarkt - 'groene infrastructuur' ¹ - recreatie & toerisme - ...	'urban metabolisme' - energie - grondstoffen - ...
Reflectie Vlaams niveau (niet-exhaustief)	- Dept. Wonen - Dept. Ruimte - Dept. LNE	- Dept. Ruimte - Dept. LNE - Dept. Mobiliteit & Openbare Werken - Dept. Jeugd ...	- Dept. Ruimte - Dept. LNE - Dept. Mobiliteit & Openbare Werken - Dept. Wonen	- Dept. LNE
Kwaliteit interacties	Home – Thuis	Sense of community	Sense of place – Identiteit	
Interacties	Persoonlijk 			Functioneel

Naar een nieuwe schaalverdeling ?

Andermaal blijkt uit een systeemanalyse een discrepantie met het huidig discours. Een discours dat gestoeld is op administratieve grenzen (gemeente – provincie – gewest). Met dank aan de Franse bezetter die eind 18e eeuw komaf maakte met het Ancient Régime en een nieuw administratief regime neerpootte, die zich o.m. bekommerde met het bevolkingsregister, de armenzorg, ... 'omgevingsproblemen' waren quasi onbestaande (op een gebrekkige hygiëne na), de mobiliteit van Jan Modaal was bovenal beperkt.

Anno 21e eeuw daarentegen is de invloed van het wijkniveau verzwakt (al zal het wellicht een eerherstel krijgen door de vergrijzing) en is de regio zowel antropocentrisch (woonmarkt / arbeidsmarkt / ...) als ecocentrisch (waterhuishouding / ...) bekeken hét schaalniveau van de omgeving. Bovendien wint het mondiale niveau ook sterk aan belang. Of hoe (karikaturaal gesteld) 'omgevingsbeleid' thans als een aanbouwsel – een koterij van de institutionele ordening te beschouwen is ...

*Regionalism represents the maximum possibility of humanizing the natural environment
and of naturalizing the human heritage.* Mumford, 1970, The Culture of Cities

Naar een nieuwe hiërarchie ?

Vergis u echter niet. Systeemplanning staat niet gelijk aan een pleidooi voor een interne staatsvorming (wat bovenal een middel en geen doel is). Het voorgestelde discours is bovenal niet tegenstrijdig. Vandaag zijn zowel verwijzingen (weliswaar in menige benaming) naar het concept 'wijk' als het concept 'regio' geïnfiltreerd in o.m. de diverse structuurplannen ... al kan én moet het vanzelfsprekend consistenter. Het belangrijkste is evenwel dat niet langer in de val wordt getrapt als zou schaalniveau synoniem staan met een top-down-hiërarchie.

¹ Groene Infrastructuur : een strategisch opgezet netwerk van natuurlijke en seminatuurlijke gebieden met diverse milieukeurmerken dat is ontworpen en beheerd wordt teneinde een brede reeks ecosysteemdiensten te leveren (Europese Commissie, 2003). Op wijkniveau bvb. groene & blauwe elementen die een bijdrage leveren aan het bestrijden van het stedelijk hiteschild. Op regioniveau bvb. de overstromingsgebieden.

*As long as we have lived in a hierarchical, information poor world,
we interpreted the body as a hierarchical structure, with the brain at the apex, but modern biology and genomics
reveal a much richer, networked, situational and self organizing structure.*

Golüke, 2013

Andermaal biedt de wetenschap ‘ecologie’ soelaas. Hiërarchie dient immers niet benaderd te worden als een voedselpyramide wel als een voedselweb. Een voedselweb dat de interdependentie van soorten in een systeem symboliseert. Een voedselweb dat bovenal ook leert dat dominantie leidt tot suboptimalisatie. Een voedselweb dat ook de illusie van stabiliteit doorprijkt en wijst op continue interacties. ... Andermaal staat deze systeemanalyse in schril contrast met de huidige stedelijke hiërarchie. Een zienswijze gestoeld op een rangorde van (centrum)steden (Christaller, 1933). Een zienswijze die in een pre-auto-tijdperk (i.e. beperkte actieradius) nog steek hield doch vandaag voorbijgestreefd is. Niet dat de geografie dood is (integendeel). Wel dat de omgeving werkt als een systeem (of in de woorden van Castells, 1996, een netwerk).

*A network is a web of connections among equals hold together not by force, obligation, material incentive,
or social contract but by shared values and the understanding that some tasks can be accomplished together that
could never be accomplished separately.*
Meadows et al, 2004

Bovendien was deze interpretatie blind voor het buitengebied – werd de open ruimte herleid tot slechts een reservoir voor economische ontwikkeling, woonbehoeftes en infrastructuren (Coppens et al, 2014). Of hoe transectplanning bovenal ook de huidige karikaturen als ‘de scheiding tussen stad – platteland’; ‘de concurrentie tussen gemeentes’; ... achter zich laat én resoluut kiest voor een model van samenwerking – synergie. Of hoe transectplanning bovenal betekent dat meer stedelijkheid ook meer landelijkheid (en vice versa) betekent. De toekomst van het buitengebied ligt in de stad (en vice versa). Smart growth indeed ...

De gebouwde ruimte wordt diffuus : alles en iedereen kan in principe van overal komen en overal naartoe gaan. [...] In dit alles verliest de historische stad aan stedelijkheid – dichtheid, complexiteit, diversiteit – en het buitengebied aan landelijkheid – landschap, open ruimte, natuur, rurale samenhang.
Witboek ‘De eeuw van de stad’ (2002)

Subsidiariteit betekent dan ook niet meer dat het laagste niveau de facto het best geschikt is (subsidiariteit 1.0), wel dat het schaalniveau waar een omgevingsfacet zich manifesteert als selectiecriteria dient voor het meest geschikte niveau (subsidiariteit 2.0). Subsidiariteit op maat van de mens & het ecosysteem.

Administratieve Hiërarchie 1.0	Systeem Hiërarchie 2.0
Theorie : centrale plaats-theorie (Christaller, 1933)	Theorie : systeem – netwerk
Interactie : centrumstad – grootstad als epicentrum scheiding tussen stad (superieur) en buitengebied (ondergeschikt)	Interactie : regio als geheel - systeem
Interactie : op maat van het administratief stelsel (gemeente – provincie – gewest)	Interactie : op maat van mens & ecosysteem (vnl. focus op wijk & regio)
Doelstelling : de grote - grootste stad	Doelstelling : “stedelijkheid” & “landelijkheid”
Kenmerken : centraliteit – dominantie – concurrentie – top-down	Kenmerken : polycentrisch – ‘spiky’ – flexibiliteit – symbiose

naar Castells, 1996; Florida, 2002; Van der Knaap, 2007

6 Conclusie : een nieuwe kijk op de ruimte

6.1 Omgevingsplanning als transectplanning

vind eenvoud in rommel, harmonie in dissonantie én kansen in problemen

Einstein

Holistisch. Integraal. Twee begrippen die als een rode draad lopen door het pleidooi. Twee begrippen die dé achillespees van het huidige ‘omgevingsdenken’ blootleggen. Een sin qua non voor een vernieuwend ‘omgevingsdenken’. In een dramatisch boutade gesteld : ‘omgevingsbeleid’ zal holistisch én integraal zijn, of niet.

Om misverstanden te vermijden is het wellicht opportuun om deze begrippen te definiëren :

- holistisch [een kenmerk van een systeem] : een kwaliteit die zich niet laat reduceren tot het uitbouwen van specifieke voorzieningen, het is een kenmerk van de omgeving in al zijn aspecten
[etymologie : ‘holos’ (Grieks), i.e. geheel – daarom ook ‘to heal’, genezen ... of hoe holistisch ook als helend omschreven worden, herinner Darwiniaans = anatomisch]
- integraal [een kenmerk van een proces] : de omgeving wordt als één benaderd – alle beleidsdomeinen vertrekken vanuit één gezamenlijke visie.

Zoals betoogd schuiven we hierbij ‘transectplanning’ naar voor als instrumentarium – als nieuwe kijk op de omgeving. Transectplanning te definiëren als :

- [een systeemdefinitie] een modellering van de omgeving [de menselijke samenleving alsook het ecosysteem] naar haar elementen, haar interacties en de betekenis van de interacties
- transectplanning is te beschouwen als een integrale benadering van het principe ‘survey before plan’
 - o als instrument voor het ‘survey’ : een analyse van de omgeving (op een bepaalde schaal als beLEEFd op maat van de mens en het ecosysteem) en als vertaald in een reflectie naar de fysiekruimtelijke componenten, de socio-economische componenten en de ecologische componenten
 - o als instrument voor het ‘plan’ : de afstemming van menselijke activiteiten in temporele en ruimtelijke schaal op basis van de gekende gegevens omtrent diens leefomgeving [als verworven in het transect], het behelst de aanpassing en/of het behoud van de diverse elementen in deze leefomgeving ten dienste van een verhoogde waardering voor de samenleving / ten dienste van het nastreven van een toegevoegde waarde
 - o het doel is het nastreven van een integraal beleid gestoeld op
 - o de inclusie van mensen vanuit de kerngedachte ‘samen-leven’
 - o de inclusie van ecologische bouwstenen
vanuit de kerngedachte ‘respect voor de draagkracht van de plaats’

Wat betekent dit nu in concreto ? Kan Omgevingsplanning 2.0 (= Transectplanning) zich beroepen op het huidig instrumentarium (structuurplannen – ruimtelijke uitvoeringsplannen - ...) ? Het antwoord is (grotendeels) ‘nee’. Of beter ‘ja mits de doel-middel-omkering wordt teniet gedaan’. Transectplanning vertrekt zoals we zagen vanuit tal van andere paradigma’s – permisses op de omgeving. De titel van deel 2 was dan ook niet toevallig ‘een nieuwe kijk’.

[een concretere uitwerking in instrumenten bevindt zich in het volgende deel 3]

Omgevingsplanning 1.0 Uitvoeringsplannen 0.0 & Structuurplannen 0.0	Omgevingsplanning 2.0 Transectplanning
Bird’s view	People’s perspective
Tunnelzicht (verkokering)	Panoramisch (uit)zicht (systeem)
Vraaggestuurd - Form follows Personality	Aanbodgestuurd – Form & Function follows Context
Focus op vergunde objecten Focus op ‘hard values’	Focus op systeem – Focus op leef-omgeving – bijzondere focus op MÀ / commons – ‘soft values’
Planning → beheren = ordenen = beheersen private ontwikkeling = single zoning = toelatingsplanologie	Planning → beheren commons = rentenieren = focus op creatie toegevoegde waarde = plural zoning = uitnodigingsplanologie
Survey (theoretically) before Plan ... in de praktijk : Plan prevailing on Survey (bovenal Survey op basis van doel-middel-omkering – cfr supra)	Survey before Plan Survey integrated in Plan
Top-Down – Survival of the Strongest – Competitie - ‘size does matter’ (hoe groter de stad, hoe belangrijker) - ‘form does matter’ (stad - bebouwd boven platteland - onbebouwd) = defensief / (onder)scheidend discours	Netwerk – Samen-Leven = Samen-Werken – Synergie - voorbij de patstelling stad – platteland - voorbij de patstelling natuur – landbouw - voorbij het calimero gevoel van kleinere gemeentes - voorbij de concurrentie tussen steden - ... = positief / verbindend discours

Schaal : administratieve grenzen eind 18 ^e eeuw	Schaal : systeemgrenzen anno 21 ^e eeuw = op maat van mens & ecosysteem
Omgevingsbeleid geprojecteerd op 18 ^e eeuwse instellingen	Omgevingsbeleid focussend op schaal 'wijk' en 'regio' (met integratie 'woning' en 'wereld')

6.2 Systeemplanning als ruimtelijke planning 2.0

“Meneer, wat is een parel eigenlijk ?”

“De parel,” antwoordde ik, “ is voor de dichter een traan der zee, voor de oosterlingen een verharde dauwdruppel en voor de vrouwen een langwerpige juweel, glasachtig en van een parelmoerachtige stof, dat zij aan vingers, hals of oren dragen. Voor de scheikundige is het een verbinding van fosforzuren en koolzure kalk met een weinig gelatine en voor de natuuronderzoekers ten slotte een eenvoudige ziekelijke afscheiding van het orgaan dat bij bepaalde schelpdieren het parelmoer doet ontstaan.” Verne J, 1869, 20.000 Mijlen onder Zee

Paradigma, het begrip is een rode draad doorheen de publicatie. Een paradigma (of eenvoudiger gesteld 'een zienswijze') maakt dat we de wereld willens nillens door een gekleurde bril be-leven. Waardoor we blind zijn voor facetten. De omgeving observeren en beschrijven is de facto afbraak doen aan de complexiteit.

Wie het mobiliteitsprobleem benadert als een doorstromingsprobleem, zijn oplossingen in de sfeer van meer wegen, meer rijstroken, ... de logica zelve

Wie het mobiliteitsprobleem benadert als een veiligheidsprobleem, komt uit op antwoorden als fluohesjes voor fietsers, conflictvrije verkeerslichtenregelingen, ...

Wie het als een milieukwestie ziet, belandt bij schone auto's, modal shift, ...

Peeters, 2014, Weg van Mobiliteit

Met onze verkenning van het begrip 'transectplanning' bepleiten we een nieuwe, meer integrale zienswijze die breekt met de huidige verkokerde blik (al blijft het ook een model met haar beperkingen) op 'ruimte'. Ruimte die in filosofische zin leeg / neutraal is en die slechts door identificatie tussen mens en omgeving (interactie & doelstelling) herkend & gewaardeerd wordt (English & Mayfield, 1972).

Het is een model dat breekt met het huidige model op 'omgeving' – 'ruimte' dat vertrekt vanuit wat Campbell (1996) omschreef als een conflictparadigma – de herkenning van ruimte als een strijdarena

- vanuit een economisch perspectief benadert de omgevingsplanner de omgeving als een economische ruimte waar productie & consumptie de drijfveren zijn, de interacties zijn te bestempelen als o.m. distributie & innovatie, de lokale omgeving is in competitie met andere, verderaf gesitueerde omgevingen
- vanuit een ecologisch perspectief benadert de omgevingsplanner de omgeving als een ecologische ruimte waar ecosysteemdiensten zich afspelen, de mens is in competitie met deze ruimte en vormt bedreigingen die gemilderd ('mitigerende maatregelen') of gecompenseerd moeten worden
- vanuit een socio-cultureel perspectief benadert de omgevingsplanner de omgeving als een socio-culturele ruimte waar de mens zich kan ontplooiën, de mens is in competitie met andere mensen, de strijdarena is de ruimte zelf waar wijkcomités – politici – ondernemers - ... elkaar bekampen in een strijd voor toegang of segregatie.

Het is duidelijk dat vele functies en diensten van de open ruimte in Vlaanderen slechts ten volle gerealiseerd kunnen worden als afgestapt wordt van een strikte zonering en als maximaal wordt gestreefd naar een verwevenheid en multifunctioneel gebruik van de open ruimte. Het ruimtelijk beleid heeft tot heden echter de lijnen eerder bevestigd en versterkt dan gerelativeerd, en plaatst de verschillende ruimtegebruikers in een conflictmodel. Coppens et al, 2014, Visie van het Expertforum

Vertrekken vanuit een systeembenadering vertrekt vanuit een ander, positief discours. De andere mens wordt niet langer bekeken als 'het individu' als de 'homo homini lupus' (de mens als wolf voor z'n medemens) wel als 'medemens' ('ubuntu') [we komen hier in volgend deel nog uitgebreid op terug]. Ruimte wordt kortom niet benaderd als 'het omgevende' wel als 'het leef-milieu' – 'de leef-omgeving'. Ruimte wordt kortom (h)erkend vanuit haar genius locus, het genie van de plaats, een positieve relatie tussen de mens en de mede-mens / tussen de mens en het ecosysteem. De ruimte kortom als verbindend forum.

Transectplanning is dan ook een pleidooi om de paardenkleppen af te zetten. 'Ruimte' wordt hierbij gesitueerd op het kruispunt van de wetenschappelijke velden van het beleid & bestuur [zie volgend hoofdstuk], de sociale dimensie, de geografische & milieu-dimensie en de ontwerpdimensie. Systeemplanning sec te definiëren als 'de integrale analyse van de ruimte' – als 'integrale planning'. (naar : Allaert, 2009)

Omgevingsbeleid 1.0 = Ruimtelijke Planning 1.bis	Omgevingsbeleid 2.0 = Ruimtelijke Planning 2.0 Systeem Design – Integral Urbanism
Het omgevende Ruimte als object benaderd	Het leef-milieu – De leef-omgeving Ruimte als systeem benaderd
Distill – Separate – Isolate – Alienate – Control	Connection – Communication – Celebration
Grenzen – Competitie	Netwerken
Geïsoleerde objecten (huizen – fabrieken – natuurgebieden - ...)	Systemen (elementen – interacties – doelstellingen)
Onafhankelijkheid – Afhankelijkheid	Interdependentie – Wederzijdse afhankelijkheid - Interactie
Individu – Homo homini lupus – Dominantie	Samen-leven – Samen-werken – Ubuntu
Controle op mens & ecosysteem	Verbinden van mens & ecosysteem
Geslotenheid	Transparantie
Omgevingsplanning als eindtoestandplannen- 'nieuwe'-stijl	Omgevingsplanning als katalysator – als framework – als acupunctuur

naar o.m. Ellin, 2006

Omgevingsbeleid 2.0 kortom als invulling van het door Aldo Leopold (1949) geïntroduceerd concept 'land ethic' – 'de ethiek van de ruimte' :

*A land ethic changes the rol of Homo Sapiens from conqueror of the land-community
to plain member and citizen of it.*

It implies respect for his fellow-members and also respect for the community as such

In historisch perspectief gesteld :

	Stedenbouw [letterlijk te nemen]	Ruimtelijke ordening	Omgevingsbeleid 2.0 Systeemdisejn
Tijdsgeest	??? – 19 ^e / begin 20 ^e eeuw	2 ^e helft 20 e eeuw – heden	? 21 ^e eeuw ?
Initiatiefnemer	Verlichte heersers (en ingenieurs) bvb. Haussman – Leopold II	Private initiatiefnemer Overheid / Politiek	Burger – Co-creatie [zie volgend deel]
Werkwijze	Planning als ontwerp-oefening	Planning als een pseudo- wetenschappelijk proces → Planning als een maatschappelijk proces	Planning als een holistisch proces [holistisch bovenal in de betekenis van helend – healing]
Werkwijze (2)	Blauwdruk-ontwerp	Project-per-Project Piecemeal engineering (Popper, 1957)	Survey before Plan Visie → Project [zie volgend deel]
Rol planner	Planner als ingenieur	Planner als wetenschapper / regisseur	Planner als integrator
Voorwerp	Focus op fysieke dimensies Focus op infrastructuurwerken	Focus op (socio-)economische dimensies	Integrale oefening Genius locus – context als vertrekpunt
Principes	Ratio (bvb. Orde – Eenvoud - ...)	Actie (Vraag) – Reactie (Ruimte)	Harmonie – Symbiose
Relatie met de omgeving	L'état c'est moi – L'espace c'est moi (moi = le roi / l'ingenieur / ...)	Concurrentie	Samen-Leven = Samen-werken

naar o.m. Eraydin & Tasan-Kok, 2013; Kidds et al, 2011

Deel 3 : Een nieuwe kijk op de omgeving (2) : beleidsplanning

Pour ce qui est de l'avenir, il ne s'agit pas de le prévoir, mais de le rendre possible

Antoine de Saint-Exupéry

Leeswijzer deel 3

Een Democratisch VermoeidheidSyndroom zo typeert David Van Reybrouck de huidige malaise in Westerse democratieën gevat samen. De auteur betoogt dat de burgers het democratisch idee wel genegen zijn maar niet de huidige praktijk. Hij wijst op een efficiëntiecrisis, i.e. de democratie is weliswaar steeds luidruchtiger geworden ... maar ook steeds tandenlozer. (Van Reybrouck, 2013)

Het beleidsdomein 'omgeving' is ongetwijfeld een treffende illustratie. Denk Oosterweel - BAM, de Noord-Zuid-verbinding in Limburg, ... De omgeving als lijdend voorwerp – bestempeld als 'het lelijkste land' (Braem, 1968) – in plaats van (vanuit de genius locus) een leidend voorwerp. De vraag is hoe het roer om kan. Hoe nieuwe zienswijzes op het beleid – o.m. de stap van government naar governance – vertaald kunnen worden op het beleidsdomein 'omgeving'. Op deze reflectie en andere een (aanzet van) antwoord in deel 3.

We hanteren andermaal de definitie van een systeem en houden de basisconcepten (element – doelstelling – interactie) kritisch tegen het licht. We puren zo – na een eerder theoretische / filosofische aanhef – een aanzet tot een nieuw instrumentarium.

Inspraak zonder inzicht leidt tot uitspraken zonder uitzicht.

1 Naar een nieuwe kijk op het element “de mens”

Think global, act local, change personal

Met het pleidooi voor een nieuw discours ‘transectplanning’ dat de genius locus – het zelfordenend vermogen van de omgeving – centraal stelt, bepleiten we een radicale beleidsbreuk. Een beleidsbreuk van een volgend naar een sturend beleidsdomein. Een breken met het laissez-faire-beleid waar het individuele grond- en woningbezit de motor werd. Niet dat het centraal stellen van de genius locus – de commons het privaat bezit wil beteugelen. Integendeel zelfs. Zoals betoogd gaan we op zoek naar het grootste toegevoegde veelvoud – de toegevoegde waarde voor de (integrale) omgeving.

Dé grootste uitdaging zit daarentegen wel bij het beleid – het besturen waar een ommeslag van 180° in denken én doen noodzakelijk is [zoals de vele pleidooien voor paradigmashifts reeds bewezen]. Scharmer & Kaufer nemen zelfs de term ‘inversie’ in de mond. Waar het huidig beleid nog als een piramide beschouwd kan worden ² (een Newtoniaanse definiëring van hiërarchie zoals we zagen), bepleiten ze een omgekeerde piramide. Als zou beleid als een boom moeten zijn, geworteld in de bodem ‘de samen-leving’ genaamd.

Beleid 1.0 – Gecentraliseerd	Beleid 2.0 – Inverted Pyramid
Eénrichtingscommunicatie – Eénmalig	Dialogoog - Cyclisch
Pyramide (centralized – top-down)	Omgekeerde piramide (bottom-up ‘roots’ – functionele netwerkrelaties)
I / Ego – sector / lobby / ...	We / Eco – systeem
First Matter than Mind (middel – doel) (matter – frontline work ; mind – governing / leading)	First Mind than Matter (doel – middel)
<u>Inspraak 1.0</u>	<u>Inspraak 2.0</u>
Exclusion-based transparancy	Inclusion-based transparancy
Transparancy based on ‘need to know’	Transparancy based on ‘right to know’
Expressed in facts and science Expressed in quantity - standards	Expressed in emotions and perceptions Expressed in quality
One-way, passive communication Jurisdification (accelerating)	Multi-way, active dialogue Mediation & Participation
An intention to serve the well-being of oneself (‘sector’ – ‘beleidsniveau’ - ...)	An intention to serve the well-being of all

naar o.m. Elkington, 1998 & Scharmer & Kaufer, 2013

In systeemdenken gesteld : het element ‘de mens’ terug centraal stellen. De mens die via ‘het’ beleid het samen-leven (in breedste betekenis) organiseert. De mens die via omgevingsbeleid de leef-omgeving (in breedste betekenis) organiseert. Het element ‘de mens’ kortom – dixit Aristoteles – als een politiek dier.

Het vijfde schaalniveau ‘de mens’ gedefinieerd

*Alice kwam bij een tweesprong. ‘Welke kant moet ik op?’ vroeg ze.
‘Waar wil je naar toe?’ informeerde de kat.
‘Dat weet ik niet,’ antwoordde Alice.
‘In dat geval,’ zei de kat, ‘maakt het niet uit.’*

Lewis Carroll, 1865, Alice in Wonderland

Wie zeilt weet dat niet de wind het belangrijkste is, wel de bestemming. Dankzij handige laveerkunst is elke wind immers geschikt om koers te zetten ... echter daar is het waar vandaag vaak het schoentje wringt. Zoals we zagen is doel-middel-omkering schering en inslag. Zoals de Amerikaanse filosoof Thoreau reeds in 1854 opmerkte is de mens

² Weliswaar dient opgemerkt te worden dat de piramide anno 2015 er anders uitziet dan de piramide enkele eeuwen terug. Anno 21^e eeuw is er weliswaar geen verlicht despoot eenzaam aan de top. Wel meerdere bestuursniveaus en zelfs representatieve organen ... waarbij weliswaar de beslissingsmacht nog centraal, op een (democratisch verkozen) bestuursniveau vervat zit. (zie ook Van Reybrouck, 2013)

verworden tot 'instrument van de instrumenten'. Vandaag is de boutade des te treffender. Denk aan de auto, de mobiele telefonie, ... (Bakker, 2015).

Maar er is meer aan de hand met het element 'de mens'. Vandaag lijkt bovenal ook de Romeinse gevoede opvatting als zou de mens een wolf zijn voor de medemens ('homo homini lupus') de bovenhand te halen. Een focus op het individu. Een schril contrast met de oude Grieken die het huidig egocentrisme als 'idiot' zouden bestempelen. Het oud-Griekse 'idiótēs' wees immers naar wie zich slechts met private zaken bezig hield. In contrast stond het concept 'burger(schap)', i.e. hij die zich bezig hield met publieke zaken. Of hoe in de Atheense democratie iemand als 'idiot' geboren werd en dankzij opvoeding 'burger' werd. Niet verwonderlijk dan ook dat voor dezelfde Grieken 'polis' in de eerste plaats geen verwijzing naar 'de stad' [als verzameling van gebouwen] was wel een verwijzing naar dat burgerschap. Het verhaal van de 'polis' was voor de Grieken immers het verhaal van de menselijke samenleving. Of zoals de Atheense generaal Nicias tijdens de Peloponnesische Oorlog (431 - 404 v.Chr) zijn manschappen zou toevertrouwd hebben op het strand van Syracuse :

Jullie zijn de polis. Waar jullie zich vestigen. [...] Het zijn mensen die de polis maken, niet de muren, niet de schepen. Geen polis zonder mensen. Geen schip zonder mensen. (Thycydedes)

Of hoe een studie van de oude Grieken leert dat 'de mens' ook te beschouwen is als een (vijfde) schaalniveau. Als het kleinste subsysteem, de fundering van het systeem 'samenleving'. Of in systeem-termen geanalyseerd :

Mens 1.0	Mens 2.0 = Mens 0.0
<u>Element</u> : individu – ik – idioot [oud-Grieks] Egocentrisch	<u>Element</u> : individu – mede-mens - burger Ecocentrisch
<u>Doelstelling</u> : meer – groter / rijker / ... <u>Doelstelling</u> : persoonlijk belang	<u>Doelstelling</u> : beter – zin – hart & minds <u>Doelstelling</u> : algemeen belang
focus op pseudo-waarden focus op tekorten (gebaseerd op hebben – bezit) (autonomie – transparantie – ...)	waarden – ethiek focus op innerlijke sterktes – kwaliteiten (authenticiteit – zelfkennis – autarkie – creativiteit - ...)
massa-consumptie (materieel bezit)	mindful consumption (immateriële rijkdom)
<u>Interactie</u> : focus op wat ons onderscheidt homo homini lupus	<u>Interactie</u> : (tevens) focus op wat ons bindt ubuntu – polis
autisme [in de etymologische betekenis van op-zichzelf-gericht-zijn]	authenticiteit – contextgevoelig [in de filosofische betekenis : het zich bewust zijn van zichzelf en (de interactie met) de ander]
materialisme – exhibitionisme (focus op privé-modus) - prestatiedrang	gemeenschap – samenleving – community
gediend worden	dienend – dienstbaarheid
neveneffect : alienation – vervreemding – angst - zowel t.o.v. mede-mens (o.m. vereenzaming) - als t.o.v. natuur ('plaatsloosheid')	harmonie – symbiose – vertrouwen

naar o.m. Bakker, 2015; Elkington, 1998; Scharmer & Kaufer, 2013; Schumacher, 1973; Van Wijk, 2006

Het vergeten van deze 'oude' waarden lijkt wel de paradox van onze kennismaatschappij. Zo treffend voorspeld (of was het al vastgesteld ?) door T.S. Elliot in 1934 :

*Where is the Life we have lost in living?
Where is the wisdom we have lost in knowledge?
Where is the knowledge we have lost in information?*

2 Naar een nieuwe kijk op de doelstelling

2.1 Naar een nieuwe kijk op het publieke domein

Efficiëntie gaat over daadkracht. Legitimiteit over draagvlak. [...] Elke democratie streeft naar een gezond evenwicht [...] soms is er kritiek op het een, soms op het ander. Het systeem houdt zich dan overeind zoals een schipper op het dek : door het gewicht van het ene op het andere heen te verplaatsen, al naargelang de

*deining. Maar vandaag kampen westerse democratieën met een legitimiteitscrisis én met een efficiëntiecrisis.
[...] Dit is geen deining meer dit wijst op storm. Van Reybrouck, 2013*

En zo zijn we gekomen bij het volgende facet uit de definitie van een systeem : de doelstelling. Gaat andermaal het sprookje van Aladin op ? Leidt een foutieve definiëring van het element andermaal tot een verkeerde doelstelling ? Het antwoord is ja. Zoals Vermeersch (1990) het krachtig stelde, wordt ons huidig bestel 'gekenmerkt door rationaliteit op microvlak maar tevens, wegens de afwezigheid van macro-doelen, door irrationaliteit op macro-vlak'. Anders gesteld : de focus op de mens als individu zorgt dat we blind zijn voor het algemeen belang. De focus op individuele belangen (waarbij de kiezer in het stemhokje eerder als consument i.p.v. burger denkt) bewijst dat huidige criteria 'efficiëntie/daadkracht' en 'legitimiteit/draagvlak' ongeschikt zijn. De vraag is dan ook welk criterium het best geschikt is ?

Een militaire kijk op de omgeving

The Atlantic stelde recent de vraag 'waarom kunnen de laatste oorlogen voor de VS [Afghanistan / Irak / ...] niet als een militair succes bestempeld worden ?'. Het antwoord dicit o.m. diverse voormalige generaals : de VS trekt te makkelijk ten oorlog, de bevolking bloedt niet langer als het land ten strijde trekt ... een groot verschil met vroeger waar de bevelhebber op het strijdveld stond of toch ook familie of kennissen aan het front had. Samengevat : een gebrek aan verantwoordelijkheid.

Verantwoordelijkheid als gedefinieerd door Frankel (1955) :

A decision is responsible when the man or group that makes it has to answer for it to those who are directly or indirectly affected by it.

Een definitie die Hardin inspireerde om verantwoordelijkheid te bestuderen op basis van twee criteria : 'wie betaalt ?' en 'wie geniet ?'. Neem de bankencrisis begin jaren 1980 [of recenter, nvda]. Jarenlang streken bankiers bonussen op. Als de banken dreigden te vallen ging de factuur ... naar de overheid. Een mechanisme dat Hardin bestempelde als 'commonize the costs and private profits' (CCPP).

(naar : Hardin, 1985; Hardin, 196; Fallows, 2015; Frankel, 1955)

Het CCPP-mechanisme (en het gebrek aan 'verantwoordelijkheid') loopt ook als een rode draad doorheen het beleidsdomein 'omgeving'. De meeropbrengsten op een perceel zijn voor de private ontwikkelaar en/of de vorige eigenaar. De kosten voor de overheid, die weliswaar een deel recupereert via belastingen volgens het o.m. 'de vervuiler betaalt' of 'de genietter betaalt'. Een deel want het merendeel van de kosten zijn vandaag nog op verre toekomstmuziek of worden onderschat. Zo bleek het concept 'basismobiliteit' niet houdbaar. Zo wordt het tekort voor de noodzakelijke rioleringsinfrastructuur op gemeentelijk vlak op 20 jaar op 6,4 miljard EUR geschat (VVSG & InterRio, 2014). Zo stapelt het slib zich op in onze waterlopen. ... Zo dreigen deze 'neven'effecten van onze ruimtelijke wanordering ons financieel zwaar op te breken.

Een Amerikaanse kijk op gemeentelijke financiën

Van Ponzi-spel naar Strong Towns

Sinds kort werken overheden met een meerjarenbegroting. Echter, het blijft een beperkt zichtveld om het CCPP-principe te ontmaskeren. Enerzijds omwille van een versnipperd administratief veld wat maakt dat de lasten (investeringen & onderhoud) & de lusten (belastingen) over een veelvoud aan actoren verdeeld zijn. Anderzijds omdat de tijdschaal van infrastructuur (bvb. 40 of 50 jaar) in de regel buiten de scope van de begroting valt. Of hoe het beleidsveld 'omgeving' als een Titanic-armada afstevent op een financiële IJsee die we niet (willen) zien.

Weliswaar is de Amerikaanse context verschillend (een nog grotere suburbanisatie), bij gebrek aan beter biedt het concept 'Strong Towns' inspiratie hoe het anders kan. Een strong Town gedefinieerd als

A Strong Town is financially stable and must not be dependent on government subsidy for the common maintenance of basic infrastructure systems.

Het concept ontstond toen tal van Amerikaanse steden failliet dreigden te gaan. Wat was er gebeurd ? Decennia terug hadden steden met dank aan subsidies van hogere overheden & immer groeiende bevolkingsaantallen een enorme groei gekend. Een groei vertaald in een ongeziene suburbanisatie ... en uitgestrekte infrastructuur. Vandaag staan

overheden echter voor grote vervangingsinvesteringen ... doch zijn de omvangrijke subsidies & de groeicijfers verleden tijd. Of hoe de stedelijke (en federale) budgettering een Ponzi-spel bleek. Slechts dankzij nieuwe inkomsten (subsidies – belastingen) konden weliswaar oude investeringen onderhouden worden ... doch vervanging blijkt een brug te ver. Figuurlijk ... maar ook letterlijk, zo wordt 11% van de snelwegbruggen bestempeld als 'structurally deficient'. Versta : afbreken en heropbouwen (of iets in die trend).

(naar o.m. Duany et al, 2010 & Gallagher, 2013)

Wat is de oplossing ? De kostprijs 'internaliseren' ? Het Newtoniaans geïnspireerde rechtsbeginsel van de aansprakelijkheid (actie – reactie / schade – compensatie) uitbreiden ? Ongetwijfeld zal de tering naar de nering gezet moeten worden (bvb. internalisatie), er lijken echter grenzen aan het model. Illustratief. Neem het klimaatvraagstuk. Hoe zal de factuur van de klimaatverandering verdeeld worden ?

Een nieuwe kijk op de kustverdediging

Het CCPP-spel aan de Noordzee

Wie de geschiedenis van de Vlaamse kust bestudeert, ontdekt een 'prachtige' illustratie van het CCPP-spel. Toen eind 19e eeuw het badtoerisme ontstond, hield het merendeel van de gemeentebesturen de boot af. Toeristische investeringen werden als té risicovol beschouwd door de besturen (wiens gemeentehuis zich ver achter de duinen bevond). Private ontwikkelings-maatschappijen waagden wel de sprong en investeerden in infrastructuur. Van een casino tot een eerste zeedijk. Met wisselend succes. Zo ging o.m. in Middelkerke de maatschappij failliet. Slechts dankzij lobbying naar Brussel (en Laken) konden de kosten de kosten afgewenteld worden. Initieel op de kap van de gemeentebesturen. Maar al snel op die van de hogere overheden. Het resultaat ? Begin 21e eeuw hoest de Vlaamse overheid ruim 300 miljoen EUR op om de zwakke schakels in de kustverdediging te versterken. En de opbrengsten ? Blijven grotendeels nabij het strand plakken. Projectontwikkelaars. Toeristische exploitanten. Lokale gemeentebesturen. ...

(naar Afdeling Kust, 2011; Constandt, 2003; Clybouw et al, 1987; Eurosion, 2004)

Een nieuwe kijk op de mobiliteit

Het CCPP-spel op de weg

Tot de komst van de auto was de straat van iedereen (vandaag zouden we spreken over 'shared space'). Paard en kar ging voetstaps, op het tempo van de voetganger. De stoep werd vooral gebruikt door voetgangers omdat ze properder was. Met de democratisering van de auto kwam de auto echter in de loop van de 20e eeuw prominenter in het straatbeeld en het initiële principe 'als je met een moordtuig rijdt, moet jij – de bestuurder opletten' werd vervangen door de verantwoordelijkheid te leggen bij de andere weggebruikers. Het publieke domein werd het door de auto toegeëigende domein.

(bron : Mobiel 21, 2015, Autovol.Autoluw. Autovrij)

2.2 Naar een nieuwe kijk op projecten

*As ecological success is measured by the capacity of our planet to support all life forms
Urban design success should be measured by its capacity to support humanity* Ellin, 2006

De oplossing ligt andermaal in het nieuwe discours dat we in het vorige deel reeds beschreven :

- een discours dat erkent hoe het (samen)leven werkelijk is : verbonden, gevat in feedback mechanismes, complex, onvoorspelbaar ... of hoe de uitdrukking 'dit is niet mijn probleem' niet langer opgaat (Golücke, 2013) ... we zitten allen in hetzelfde schuitje, '(space)ship earth'.
- een discours weg van het huidig paradigma als zou ruimte / omgeving een strijdarena zijn. Een discours dat vertrekt vanuit een positieve relatie. Een discours dat projecten vanuit hun 'public return on investment' benadert, i.e. hun toegevoegde waarde aan de omgeving. Het is kortom niet langer dé vraag 'wie is met de vinger te wijzen' wel dat we allen samen de handschoen opnemen.

Ask not what your country can do for you, ask what you can do for your country.

John F. Kennedy, inauguratiespeech, januari 1961

Een evolutie naar projecten 2.0 kortom :

	Project 1.0	Project 2.0
Opzet	Motivatatie van de initiatiefnemers	Alsook motivatie van de stake- en shareholders
Vertrekpunt	Verbeelding & Wensen initiatiefnemers	Genius Locus – Context
Parameter	(Private) Return on Investment	ROI én Public Return on Investment
Werkwijze	Van buiten naar binnen – Van macro naar micro	Van binnen naar buiten – Van kwaliteit naar kwantiteit
Illustratie stadsontwikkeling	Buildings -> Place -> Life (Gehl, 2010)	Life -> Place -> Buildings (Gehl, 2010)

Projecten 1.0 – Jane Jacobs, 1958

We are becoming too solemn about downtown. The architects, planners and businessmen are seized with dreams of order, and they have become fascinated with scale models and bird's-eye views. This is a vicarious way to deal with reality, and it is, unhappily, symptomatic of a design philosophy now dominant: buildings come first, for the goal is to remake the city to fit an abstract concept of what, logically, it should be. But whose logic? The logic of the projects is the logic egocentric children, playing with pretty blocks and shouting "See what I made!"—a viewpoint much cultivated in our schools of architecture and design.

Projecten 2.0 – Jamie Lerner, 2014

I have always nurtured the dream and the hope that with the prick of a needle, diseases may be cured. The notion of restoring the vital signs of an ailing spot with a simple healing touch has everything to do with revitalizing not only that specific place but also the entire area that surrounds it. I believe that some of the magic of medicine can and should be applied to cities [...] Just as good medicine depends on the interaction between doctor and patient, succesful urban planning involves triggering healthy responses within the city, probing here and there to stimulate improvements and positive chain reactions. Intervention is all about revitalization, an indispensable way of making an organism function and change.

Vertaald naar projectbeoordeling :

Projectbeoordeling 1.0	Projectbeoordeling 2.0
MER / Veiligheidsrapportage / ...	MKBA / Multicriteria Analyse / ...
Reactief	Pro-actief
Timing : na detailuitwerking project	Timing : op voorhand / bij visievorming project
Focus op de V's – Verstoring / Vervuiling / ...	Focus op de P's – Possibilities for Prosperity / People / Planet
Focus op kantelpunten – kritische drempels (bv. verzadigingsgraad infrastructuur)	Focus op hefbomen - accupunctuurpunten
Managing the Negative	Stressing the Possitive Aiming for holism [Griek 'holos' – ongeschonden / gezond – healing']
Toets : minder slecht ? Milderende maatregelen – Compensatie - ...	Toets : meer goed ? Synergiën – Bonus - ...
Focus op materiële – te kwantificeren facetten Kwantitatieve indicatoren als middel én doel	Focus op kwaliteiten Kwantitatieve indicatoren als één van de middelen
Focus op draagkracht & draagvlak	Focus op verantwoordelijkheid
Focus op korte termijn	Focus op korte én lange termijn
Resultaat : Kleinst Gemene Deler – Race naar beneden Focus op symptomen – End-of-the-pipe Fragiel (bv. vatbaar voor aanvechten bij rechtscollage)	Resultaat : Joint Fact Finding – Grootst Gemeen Veelvoud Antifragiel

naar o.m. Tunnard, 1970; Newman, 2004, Swart et al, 2013 & Wu, 2008

Anders gesteld : de doelstelling van het omgevingsbeleid is het aankweken van burgerschap. Burgerschap in de oud-Griekse betekenis [cfr supra] van de participatie aan het publieke leven. Door particulieren, ondernemers, ... die zodoende de stempel van 'idiot' kunnen wegschroben van hun voorhoofd. Vrijheid komt met verantwoordelijkheid. Of hoe eigendom niet het absolute recht is om op de meest volstrekte wijze het genot te hebben over een goed (art.

544 BWb). Zoals het bezit van een auto geen absoluut recht is om zich snel te verplaatsen wars van verkeersreglementering, zo ook met onze ruimte.

Wat is de echte betekenis van vrijheid ? Als mensen onderling overeenkomen om wetten goed te keuren die overvallen strafbaar maken, dat overvallers hun vrijheid ontnomen kan worden, wordt de mens meer vrij en niet minder. Welnu zo is het ook met de logica van 'commons'. Als mensen de noodzaak van onderlinge dwang en beperkingen begrijpen, worden zij vrij om hun doelen na te streven. Ik denk dat het Hegel was die ooit zei : 'vrijheid is de erkenning van de noodzakelijkheid'. Hardin, 1968

2.3 Naar een nieuwe kijk op projecten (2)

Het pleidooi voor 'projecten 2.0' is ook een antwoord op wat Vermeersch (1990) krachtig omschreef als dat ons huidig bestel 'gekenmerkt [wordt] door rationaliteit op microvlak maar tevens, wegens de afwezigheid van macro-doelen, door irrationaliteit op macro-vlak'. Door de nieuwe benadering worden projecten niet meer als een op zichzelfstaand object benaderd (microvlak) maar bovenal & vooreerst geframed binnen een grotere maatschappijvisie (macrovlak). Andermaal een manifeste breuk tussen een Newtoniaanse en een Darwiniaanse benadering. Immers waar het antwoord van een Newtoniaanse reflex ('actie – reactie') stevast neerkomt op 'hardware' (meer wegen, meer woningen, ..., meer bedden voor vluchtelingenopvang, meer politie op straat of in de trein) (wat in de praktijk neerkomt op "experiment now – repent later"), is het adagio in een Darwiniaanse context 'eerst denken'. (naar Hardin, 1973 & Hardin, 1980)

Zonder visie, (over)zie je het geheel niet

Van Wijk, 2006

Of om de brug te maken naar het beleidsdomein 'omgeving' : survey before plan, visie voor project. Opelet. Visie in de omgevingscontext te verstaan als :

- een reflectie op de kwaliteiten van de omgeving (een gezondheidscheck-up van de genius locus)
- een reflectie op de toekomstige uitdagingen (en de impact op de genius locus)
- een reflectie naar de aspiraties van de burgers
- een startbasis voor een vertaling naar strategieën, actieplannen, e.d.m.
- een vliegwiel voor nieuwe ontwikkelingen
- een motivator voor burgers, overheid, bedrijfsleven en middenveld. (naar Newman & Jennings, 2008)

Zonder visie geen vergezichten, geen creativiteit, geen verkenning van de horizon der mogelijkheden

Hajer et al, 2010

Visie is geen voorspelling van de toekomst / een loutere extrapolatie van tendensen. Evenmin is het een hap-klaar-bestellijstje / een optelsom van projecten. Hiermee zou immers in de val een Newtoniaanse benadering getrap worden. We breken dan ook een lans van een nieuwe definitie van het begrip 'visie'.

Visie 1.0 – Prediction wishfull self-delusion	Visie 2.0 – Forecasting & Backcasting *
Vertrekpunt : (heden en) toekomst	Vertrekpunt : heden én verleden én toekomst
Vertrekpunt : 'lege wereld' - low competition, low uncertainties & highly controllable	Vertrekpunt : 'volle wereld' – 'risk society' - high competition – pressures, high uncertainties, accepting ignorance
Ambitie : Utopia – een plaats die er (nog) niet is (naar : Moore, 1516)	Ambitie : Eu-Topia – een betere plaats (naar : Moore, 1516)
Onderwerp : project – materieel bezit / geld / ... 'numbers & names'	Onderwerp : dream, imagination, passion, creativity - immateriële rijkdom - 'meaning & magic'
Concept : voorspellen – toekomst is zeker – extrapolatie e.a.	Concept : scenariobuilding – toekomst is onzeker *
Concept : 'what will happen' – 'acting as certitude'	Concept : 'what may happen' – 'coping with uncertainties'
Werkwijze : causaliteit – determinisme - extrapolatie ('Newton')	Forecasting : societal problems – strategic decisions * Backcasting : reflexivity - systeemdenken ('Darwin')
Forecasting-techniek als voorwendsel voor justificatie	Forecasting-techniek als ontdekkingsmedium *
Werkwijze : Predict & Provide - Via Positiva	Werkwijze : Predict & Steer - Via Negativa
Werkwijze : vertrouwen op eigen expertise	Werkwijze : accepteren ignorantie

Blauwdruk – Nadruk op project	Adaptief – Nadruk op proces *
Input voor uitvoerders Output : een accuraat beeld van de toekomst	Input voor beleidsmakers (in breedste betekenis) Output : betere toekomstige beslissingen
Parameters : efficiëntie & effectiviteit - ROI	Parameters : verantwoordelijkheid - PROI (Frankel, 1955 – cfr supra)
Resultaat : prepared for the past war blind voor het bestaan van ‘neven’-effecten, blind voor variatie & zwarte zwanen	Resultaat : prepared (as best) for the next war handen vrij voor variatie & zwarte zwanen

naar o.m. Beck, 1992; Dreborg, 1996; Peterson et al, 2003, Taleb 2012

[* kanttekening : een visie is zowel een (vertaling van een) doelstelling als een middel – een interactie – zie daarom ook hoofdstuk 5]

*De ouden noemden mij Utopia of Nergens vanwege mijn geïsoleerde ligging ...
Ik zou het echter verdienen Eutopia of Gelukkig Land te worden genoemd.*

Thomas Moore, 1516

Samengevat. Een visie slaat op kwaliteiten - waarden. Een visie als belichaming van de doelstelling. Een visie kortom als engagement tot het opnemen van de handschoen ‘verantwoordelijkheid’ genaamd. Een breuk met wat Popper omschreef als de ‘piecemeal engineer’. Evenwel zonder in de val te trappen van een ‘utopian engineering’. Een visie niet als blauwdruk wel als een kompas. Een visie met als hoofdpzet het proces en niet ‘het’ project.

The piecemeal engineer will [...] adopt the method of, and fighting against, the greatest and most urgent evils of society, rather than searching for, and fighting for, its greatest ultimate good

Popper K, 1947, The Open Society and its Enemies

Utopian engineering recommends the reconstruction of society as a whole, i.e. very sweeping changes whose practical consequences are hard to calculate, owing to our limited experiences. It claims to plan rationally for the whole of society although we do not possess anything like the factual knowledge which would be necessary to make such an ambitious claim.

De Geus, 2003, The End of Over-Consumption

Een visie-nieuwe-stijl kortom als hoeksteen voor wat het expertenforum Ruimte Vlaanderen bestempelde als de stap van strategische planning naar transitie management (Coppens et al, 2014) :

	Strategische Planning	Transitiemanagement
Visie op veranderbaarheid van samenleving	Veranderbaar en stuurbaar	Veranderbaar, niet stuurbaar
Visie op veranderingsprocessen	Voorspelbaar en lineair	Onvoorspelbaar en niet-lineair
Visie op toekomst	Een wenselijke toekomst	Meerdere toekomstige mogelijkheden
Instrumenten voor verandering	Operationele plannen en acties	Transitie-arena's
Rol van visies	Visie bepaalt strategie Strategie bepaalt acties	Visie, strategie en acties zijn in grote mate verweven

Columbus lichtte het anker, zette koers naar Indië ... en belandde in de Nieuwe Wereld

(naar : Meadows, 2008)

2.4 Naar een nieuwe kijk op ‘de overheid’

Het pleidooi om de holle (in de zin van amoreel - elastische) begrippen ‘daadkracht’ en ‘draagvlak’ te vervangen door het begrip ‘verantwoordelijkheid’ & het pleidooi voor een transitie management zal bovenal een aardverschuiving voor de rol van de overheid betekenen. Immers zo keren we terug naar de essentie van de overheid als prachtig gevat in de Anglosaksische term ‘public service’. To serve the public ... een antidote voor de huidige zelfbediening die het huidige beleid uitademt. Zelfbediening, is het niet door te vertrekken vanuit de private belangen, is het wel door de verkokering (waarbij elk beleidsdomein een eigen realiteit (met eigen doelstellingen) schept ... die zoals we zagen een grote discrepantie vertoont met de gewenste benadering van de leef-omgeving van de mens). Een zelfbediening die bovenal ook andermaal resulteert in een conflictmodel. In de positie van de overheid als het lelijke eendje. Een lelijk eendje in de perceptie van de burger (die de overheid o.m. verdenkt van ‘crony capitalism’ zoals professor De Grauwe

recent uithaalde). Een lelijk eindje in de perceptie van de ondernemer (die de overheid o.m. verdenkt van het verstikken van het entrepreneurschap in regelgeving). In een oneliner gesteld : hoe 'MER' evolueerde naar 'MERde' (i.p.v. 'MERci') en hoe 'erfgoed' in 'erfslecht' transformeerde.

Met het instrument 'visie' krijgt de overheid dan ook een kompas (geen blauwdruk !) in handen om een paradigmashift te realiseren van het defensieve 'beschermen' ('protection') naar het positievere 'zorgen' ('conservation'), i.e. het zorgen – het bewaken van de kwaliteiten. Vertaald naar het omgevingsbeleid :

Conservation is a state of harmony between men and between men and land.

Aldo Leopold, 1949

Overheid 1.0 – Het lelijke eindje	Overheid 2.0 – Public Service
De verkokerde overheid – Beleidsdomeinen	De integrale overheid – Visie
Beschermen * – Protection * in de praktijk afschermen	Zorgen – Conservation
Guard	Stewardship
Perception : planning & managed against people	Perception : run with, for and by (local) people
Obligation – Run by central government	Supported by many partners
Set aside for conservation glazen stolp-perceptie	Run with social & economic objectives geniet (met mate) – uitnodiging
Managed as islands	Developed as networks – Starting from a holistic perspective
Managed for one target group (sector / belangengroep / ...)	Set up for many reasons
Reactionary	Pro-active & Adaptive
Short-time scale	Long-term perspective
Standstill	Also restoration & rehabilitation
Outcome : conflict (en reparatiewetten / uitzonderingsdecreten)	Outcome : harmony

naar Beresford & Philips, 2000

Samengevat. Van tunnelzicht ³ naar een panoramisch vergezicht.

3 Naar een nieuwe kijk op de interacties

Naar een nieuw sociaal contract ?

Niet alleen de afwezigheid van macro-doelen, ook de doel-middel-omkering wijst Vermeersch (1990) met de vinger :

In de Westerse economie is het scheppen van (productie-)middelen een legitiem doel op zichzelf. De vraag welke producten hij voortbrengt, is vanuit het oogpunt van de kapitalist onbelangrijk. Uiteraard is er wel een afzet voor die producten nodig, maar hiertoe kan men eventueel behoeften scheppen. De doelen van de mens zijn dus secundair tenopzichte van de middelen-uitbreiding.

De vaststelling klinkt scherp voor een bestel dat zeker haar merites had en ons van de 19e eeuw de 20e (en 21e) eeuw inloodde. Een stelsel dat miserabele arbeidsomstandigheden, verloederde steden, ... naar de geschiedenisboeken verwees. De spreekwoordelijke strijd is echter niet gestreden. Nieuwe uitdagingen staan voor de deur. En andermaal zal de mens beroep moeten doen (als middel) op wetenschap, technologie en kapitaal om de uitdagingen te lijf te kunnen gaan. De tijd lijkt kortom rijp voor een nieuw sociaal ⁴ contract tussen mens en het – door Vermeersch bestempeld als – WTK-bestel waarbij beleid als ultiem middel dé koers uitzet én vasthoudt.

Since consumption is merely a means to human well-being, the aim should be to obtain the maximum of well-being with the minimum of consumption

Schumacher, 1973

³ Tunnelzicht : een ziekte die leidt tot een smaller zicht / vlekken in het zichtveld / e.d.m. die over de jaren heen erger wordt tenzij behandeld, niet door lapmiddelen als een loep of spraaktechnologie wel door een chirurgische ingreep ... of in casu omgevingsbeleid een neerleggen van de paardenkleppen en het hanteren van een nieuwe zienswijze / 'paradigma'.

⁴ Sociaal in de betekenis van sociologisch, d.w.z. de wetenschap die bestudeert hoe mensen samen-leven ... een sociaal contract kortom als de raison d'être, a license to operate voor het systeem 'de menselijke samenleving'.

Sociaal contract X.0 Beleid x.0 : de welvaartmaatschappij	Sociaal contract Y.0 Beleid y.0 : de duurzame samenleving
Ontstaan : mid 19 ^e eeuw	Ontstaan : begin 21 ^e eeuw
Achtergrond : systeemcrisis ongelijkheid	Achtergrond : systeemcrisissen
Tijdperk : sociale ongelijkheid – industrialisatie – tijdperk van het gedrukte woord – Ancien Régime	Tijdperk : financiële crisis – klimaatcrisis – biodiversiteitscrisis - ...
Beeld : Daens, Franse Revolutie, ...	Zie : Noels, Scharmer & Kaufer, Club van Rome, World Watch Institute, ...
Uitdaging : intragenerationaliteit	Uitdaging : intergenerationaliteit
Element : Burger 1.0 – rechten (en – vergeten – plichten)	Element : Burger 2.0 – mede-burger – rechten en plichten
Doelstelling : daadkracht & draagkracht	Doelstelling : verantwoordelijkheid
Interactie : welvaartmaatschappij	Interactie : duurzame – vol-houdbare ontwikkeling
Solidariteit 1.0 : sociale retributie	Solidariteit 0.0 = 2.0 : burgerschap = rechten & plichten

Naar een nieuwe kijk op kapitaal

Het pleidooi voor een paradigmashift is zoals reeds betoogd geen pleidooi 'tegen technologie'. Evenmin is het een pleidooi 'tegen kapitalisme'. In navolging van een pleidooi 'van Paleotechnic naar 'Neotechnic'. Neem de kapitaalstroom naar de Vlaamse kust. Vandaag resulteert deze in een tsunami aan nieuwe tweede verblijven. De outcome ? Een bedenkelijke beeldkwaliteit, een ontwrichting van het socio-economisch weefsel, een grote(re) druk op de open ruimte, ... De reactie ? Twintig jaar terug werd een Duinendecreet gestemd dat een bouwstop afkondigde op de schaarse resterende duinpercelen. Het resultaat ? Een end-of-pipe-actie die de druk van tweede verblijvers verplaatste (doch niet temperde). Kan het anders ? Het verhaal van een wildgroei aan tweede verblijven was ook gekend in tal van Zwitserse Alpen-dorpen die geconfronteerd werden met verdringing van lokale bewoners, met een dalende omzet van de lokale middenstand, ... Via referendum werd dan ook een plafond ingesteld : maximaal 20% van het Zwitserse woonaanbod (gemeten op gemeente-niveau) mag ten dienste staan van tweede verblijvers. Een beslissing die geenszins anti-kapitaal was. Immers dankzij belastingvoordelen worden beleggingen in o.m. hotels & toeristische residenties gestimuleerd. Financieel kapitaal ? Een slechte meester maar een goede dienaar. Om Freud & Moore te parafaseren : van Kakatopia (geld als slijk van de aarde) naar Eu-topia (een betere / gelukkige plaats).

Naar een nieuwe sociaal contract burger – overheid ?

We weten allemaal wat we moeten doen.

Maar we weten niet hoe we herverkozen kunnen worden zodra we hebben gedaan wat moet gebeuren.

Jean-Claude Juncker

Probleemsituaties worden aangepakt door het maken van stresstesten en steeds meer nieuwe wetten.

De verantwoordelijkheid voor het nemen van beslissingen wordt uitbesteed aan computermodellen.

De werking van de maatschappij is een kluwen van regels en wetten waarin de wetgevers vaak het bos niet meer door de bomen zien. En zo de controle verliezen. Het menselijke aspect verglijdt steeds meer naar de achtergrond.

Ann Govaerts, Trends, 2010

Wat betekent dit nu voor 'de overheid' ? Vandaag wordt bij de bestuurlijke malaise met de vinger gewezen naar politici (die – zo gaat de karikatuur – slechts met de volgende verkiezingen bezig zouden zijn). Alsof overheid verenigt wordt tot politiek en politiek tot een populariteitstest. Andermaal een illustratie van een Newtoniaanse kijk, command and control, op de maatschappij. Burger kiest. Politici maken vervolgens wetten of hanteren hun instrumentarium 'de wortel, de stok en de preek'. Burgers voeren vervolgens de beleidsbeslissingen blindelings uit. ... Klinkt te simplistisch. Blijkt te simplistisch te zijn. Enerzijds gaat het voorbij aan de beperkte rationaliteit van de mens. Onderzoek van wetenschappers als de Nobelprijswinnaars Kahneman & Simon doorprikken immers de illusie van de rationaliteit van de burger ('de burger als een betrouwbare machine'). Beslissingen worden immers ook impulsief, op automatische piloot, vanuit intuïtie genomen. Anderzijds gaat het voorbij de onvoorspelbaarheid, het dynamisch karakter van de maatschappij. Andermaal een schril contrast met het voorspelbare, planbare, statische beeld waaruit de overheid werkt.

Het beleidsdomein 'omgeving' is van deze 'clash' ongetwijfeld de geknipte illustratie. Een overheid die a.h.v. plannen een blauwdruk van de omgeving vastlegde. Een overheid die de interactie met de burger beperkte tot het afleveren van vergunningen. Een overheid die occasioneel de burger ook betrok bij projecten via inspraakrondes (weliswaar ex post). Command-and-control kortom. Een schril contrast met de dagdagelijkse realiteit. Het beleidsdomein 'omgeving' heeft immers een manifeste invloed op de kwaliteit van onze woonomgeving (bvb. de al dan niet aanwezigheid van een speelweefsel in de buurt), de kwaliteit van onze werkomgeving (bvb. de bereikbaarheid van bedrijventerreinen), ... Interacties met het beleidsdomein 'omgeving' zijn bovenal continu onderhevig aan veranderingen. Bovendien leert het beleidsdomein 'omgeving' dat een oplossing niet te vinden is in een terugtrekkende overheid. Met het deeldomein 'ruimtelijke ordening' legde 'omgeving' immers de manco's bloot van een 'laissez-faire'-politiek. De oplossing is wel te vinden in een nieuwe kijk op de overheid (als interactiemedium).

Een nieuwe kijk die Mandela (in : Stengel, 2009) bestempelde als 'sturen vanuit de achtergrond' :

Weet je, als je wilt dat het vee in een bepaalde richting gaat lopen, ga je achter het vee staan met een stok in je handen. Dan zorg je dat een paar van de slimmere dieren naar de voorkant van de kudde gaan en in de richting lopen die jij wilt dat zij lopen. De rest volgt dan die enkele energieke dieren die vooroplopen maar eigenlijk stuur jij vanuit de achterhoede ... Dat is hoe een leider zijn werk zou moeten doen.

Of om een Chinees gezegde aan te halen. Een goede leider is een leider van wie de mensen houden voor wat hij doet. Een slechte leider is een leider die gehaat wordt voor wat hij doet. Een grote leider zorgt dat mensen zeggen 'we hebben het zelf gedaan'. De stap van 'government' naar 'governance' kortom als een stap van een representatieve democratie (command-and-control) naar een participatieve democratie of zelfs een volwaardig burgerschap waarbij overheid & privé als evenwaardige partners staan.

<u>Interactie : Beleid 1.0 – Government</u>	<u>Interactie : Beleid 2.0</u>
Representatieve democratie Inspraak verenigt tot verkiezingen	Participatieve democratie – Burgerschap Inspraak is continu en tweerichting
Eénrichting : De zweep – De wortel – De Preek Wet & regelgeving – Financiële prikkels - Informatie	Tweerichting : co-creatie Partnership : joint initiatives, joint ownership, ...
Tijdshorizon : verkiezing gestoeld op regeringsverklaring	Tijdshorizon : integratie van schalen gestoeld op visie dagdagelijks én in de toekomst in de praktijk te brengen

Vertaald naar het beleidsdomein 'omgeving' : we hebben – dixit het Expertenforum Ruimte Vlaanderen (Coppens et al, 2014) – nood aan o.m. innovatieve coalities & territoriale pacten * :

[* in deel 4 maken we een verkenning naar een territoriaal pact voor de Vlaamse kust]

Innovatieve coalities zijn niche-netwerken, waar nieuwe en overwachte bindingen worden gemaakt tussen actoren uit de publieke, private sector en de civiele maatschappij.

Die coalities snijden dus niet enkel dwars door de sectoren van de overheid

maar evenzeer dwars door publieke en private kringen. [...] De overheid kan condities voor innovatieve coalities scheppen.

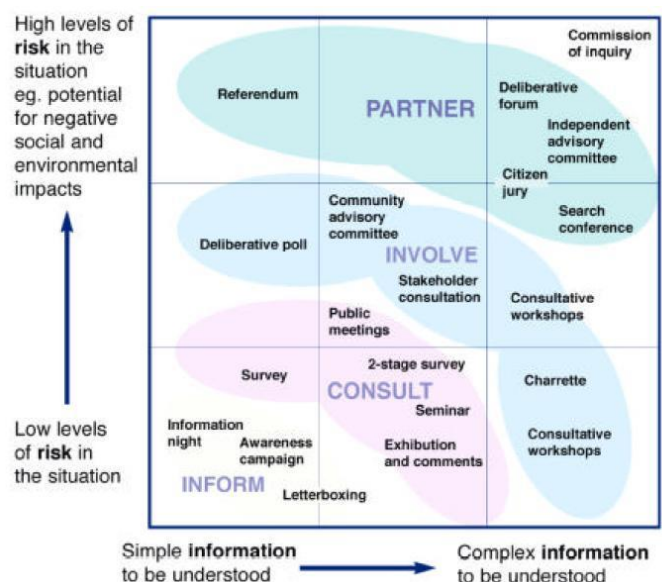
Ze kan grote opgaven definiëren en actoren stimulansen geven om deze opgaven innovatief aan te pakken. Ze kan creatieve praktijken stimuleren zoals ontwerpend onderzoek. Ze kan

nieuwe netwerken opzetten [...]

Territoriale pacten zijn innovatieve coalities binnen een specifiek territorium

die vanuit een gedeelde problematiek meer duurzame en veerkrachtige vormen van ruimtegebruik nastreven.

Een pleidooi voor coalities betekent uiteraard niet dat het betrekken van de individuele burger (of ondernemer of ???) vergeten mag worden. De stap naar een participatieve democratie is bovenal ook een pleidooi voor een 'empowerment' van de (individuele) burger.

Empowerment te definiëren als een proces dat gekenmerkt wordt door 1° ‘influence’ – de mogelijkheid voor een burger om het beleid te beïnvloeden, 2° ‘inclusion’ – het horen van burgers met verschillende standpunten en waarden, 3° ‘deliberation’ – het in een open & respectvol kader dialogeren / informatie uitwisselen / streven naar een consensus (Carson & Hartz-Karp, 2005). Empowerment gaat kortom verder dan het klassieke informeren (éénrichting) én is bij uitstek geschikt in een tijd gekenmerkt door grote(re) onzekerheden en complexere probleemstellingen (Robinson, 2002 – zie figuur).

Empowerment in de betekenis van partnership gaat bovendien nog een stap verder en beoogt ‘joint ownership’ – co-creatie. Sleutels voor een partner-discours behelzen o.m. het delen van macht, vertrouwen tussen de diverse partijen, gezamenlijke visievorming & doelstelling en symbiose. (Wakely, 1997) *Hield transectplanning ook niet het facet ‘uitnodigingsplanologie’ in ?*

Naar een Beter Bestuurlijk Beleid 2.0 ?

De reactie op de toegenomen complexiteit van maatschappelijke problemen bestaat vaak uit een verdere specialisatie van het overheidsapparaat in nieuwe functionele entiteiten die paradoxaal genoeg het sturingsprobleem veeleer verergeren dan oplossen. Coppens et al, 2014

Wat betekent dit nu voor ‘omgevingsbeleid’ [in de enge betekenis, i.e. het overheidsapparaat] ? In deel 1 werd reeds gewezen op het versnipperde beleidslandschap, werd reeds een lans gebroken voor een integratie én herbronning van beleidsdomeinen als ‘ruimtelijke ordening’ / ‘wonen’ / ... Echter het weze duidelijk : slechts een oefening op het Vlaamse – gewestelijke niveau zou een slag in het water zijn. Er is nood aan een verregaande integratie :

- sectoraal : het slopen van schotten tussen beleidsdomeinen (cfr supra)
- territoriaal : het slopen van de klassieke hiërarchische schotten tussen beleidsniveaus én het heroriënteren op maat van mens én ecosysteem (cfr. pleidooien voor o.m. subsidiariteit 2.0 en een nieuwe schaal op maat van o.m. wijk & regio), kortom een verticale én horizontale integratie-oefening
- organisatorisch : het slopen van de huidige schotten tussen strategisch & operationeel (bvb. het slopen van de schotten tussen structuurplannen & uitvoeringsplannen), het slopen van schotten tussen wetenschappelijke disciplines [zie kader] én het slopen van schotten tussen overheid en stake- & shareholders / tussen overheid & burgers. (naar o.m. Kidd et al, 2001 & McGlashan, 2000)

Het overheidsapparaat ‘omgeving’ als middel – als forum tot interactie (en niet als doel) / als het forum waar beleid en mensen elkaar ontmoeten (naar OESO, 2014).

Huidig bestuursmodel	Gewenst bestuursmodel – Getting systems (e.g. cities) right ‘where policies and people meet’
Administratieve logica (gemeente – arrondissement – provincie - ...) – Napoleontische erfenis	Functionele logica De maat van de mens & het ecosysteem – Systeemanalyse als vertrekpunt
Reactief – Probleem-gedreven	Anticipatief – Oplossingsgericht (‘visie-oniair’)
Enge beleidsagenda - bepaald door bevoegdheidsverdelingen	Holistische beleidsagenda - bepaald door de uitdaging
Verkokerd beleid - Piecemeal engineering	Integraal beleid Cross-cutting uitdagingen – Coördinatie

naar o.m. OESO, 2014

In systeemtermen gesteld. Dé raison d’être voor ‘de overheid’ is dan ook om hulp te bieden bij het formuleren van een samenleving op de cruciale systeemfacetten :

- element : wat verstaan we onder het begrip ‘samen-leving’ ? ... wat is de rol van de omgeving ?
- doelstelling (als te vertalen & te bewaken in een visie) : waarom we iets (moeten) doen ? hoe draagt iets bij aan het samen-leven / het samen-werken ? ... hoe kan de omgeving bijdragen aan de ‘quality of life’ ?
- interactie : hoe we het moeten doen ? op welk niveau moeten we de handschoenen opnemen ? ... welke rol speelt beleid om de omgeving op maat van de mens & het ecosysteem te ontwikkelen ?

4 Intermezzo : de taal van het omgevingsbeleid

Het grootste gevaar is niet onze kracht wel onze blindheid.

Nelson Mandela

Paradigma ... het woord loopt als een rode draad door het betoog. De bepleite nieuwe zienswijze op de omgeving klonk veelal contra-intuïtief ... en toch biedt het een coherent verhaal [of dat was toch de ambitie, nvda] dat de huidige pastellingen kan doorbreken. Een coherent verhaal gepuurd uit een andere kijk op de omgeving. Een andere kijk die bestempeld werd als een systeemanalyse maar die an sich neerkomt op een transdisciplinaire (i.p.v. een interdisciplinaire) benadering.

Interdisciplinary research	Transdisciplinary research
To explain something	To understand something
Independent	Interdependent
Urban areas as disturbed ecosystems	Urban areas as ecosystems
Humans as disturbance agents	Humans as integral component
Basic ecology in urban environment	Interactions between biophysical & socio-economic processes
Focus on 'doing things right'	Focus on 'doing the right thing'
Numbers & Names	Meaning
Socio-Economic Dissection – A(na)tomization	Social-Ecological System Analysis – System-thinking

naar o.m. Falkenmark & Folke (2002); Max-Neef, 1986; Wu J, 2008

Is een systeemanalyse – een transdisciplinair onderzoek van de omgeving dan zaligmakend ? Toch niet. Het is en blijft een model om een complexe realiteit te vatten. Het is en blijft een filter om de realiteit te beleven. Filters die eigen zijn aan de mens en de facto 'verborgen gebreken' kennen (zo is het niet omdat we hoge frequenties niet horen dat ze er niet zijn ... vraag dat maar aan een vleermuis). Zelfs het hanteren van een taal is niet zo onschuldig daar woorden reeds een co-notatie bevatten die een zekere waardering herbergen (herinner de etymologie van het begrip 'idiot').

Beyond communication, language has two functions: to promote thought and to prevent it.

Hardin, 1985

Wie vandaag de blik werpt op het omgevingsbeleid ontdekt bovenal een eigen lexicon, weinig tot niet verstaanbaar voor een buitenstaander. RUP, IHD, GES, GRS, PAS, ... Het is een lexicon dat niet alleen een verkokerd denken onthult maar bovenal ook vertelt dat het beleidsdomein 'omgeving' thans vooral door een numerieke of taalkundige filter wordt benaderd. Alsof we – dixit de huidige logica – de werkelijkheid van de omgeving slechts kunnen vatten in getallen (normen naar bouwhoogte, normen naar emissies, ...) of definities. De opgave voor het beleidsdomein 'omgeving' is dan ook om niet alleen de paardenbril af te zetten maar bovenal ook een jargon te ontwikkelen op maat van mensen. Een jargon die bovenal niet alleen gepuurd is uit een numerieke filter (de taal van de ingenieur) of een taalkundige filter (de taal van de advocaat) maar ook uit een ecologische filter.

Lexicon op maat van experts (ambtenaar – wetenschapper – advocaat - ...)	Lexicon op maat van de mens en het ecosysteem
Taal omgevingsbeleid = Numerieke filter (normering e.d.m.) ofwel Taalkundige filter (definities – e.d.m.)	Taal omgevingsbeleid = Numerieke filter x Taalkundige filter x Ecologische filter ('meaning' – betekenis / samenhang)
Neven-effect : blind voor neveneffecten Neven-effect : kwetsbaar voor procedurefouten	

The city as we imagine it, the soft city of illusion, myth, aspiration, nightmare is as real, maybe more than real, than the hard city one can locate on maps in statistics, in monographs on urban sociology and demography and architecture.

Jonathan Raban, 1974

Als 'visie' hét vertrekpunt is van omgevingsbeleid 2.0, dan is 'taal' [in brede betekenis] kortom dé spreekwoordelijke kers op de taart. Wellicht ligt hier nog de grootste uitdaging. Het is immers een lexicon dat nog geschreven moet worden. Of misschien juist niet ? Zou de betekenis van de 'genius locus' niet alleen betekenen dat de

omgevingsplanner ruikt aan de straatstenen maar bovenal ook met de mensen praat ? Om hen de vraag te stellen wat de omgeving voor hen betekent / zou moeten betekenen ? Van Babylon naar Dorpstraat. Is dit ook niet de essentie van transectplanning (en concepten als o.m. 'plural zoning') ? De burger als dé ultieme omgevingsplanner ... een nobelere queeste voor het nieuwe beleidsdomein 'omgeving' is wellicht moeilijk denkbaar, niet ?

[al dient vanzelfsprekend ook gewaakt te worden over 'de maat van het ecosysteem' ... en jammer genoeg kunnen dieren & planten niet spreken ... nog niet, ook dit is immers een kwestie van de juiste filter]

In short, will the city be any fun?

The citizen can get to be the ultimate expert on this; what is needed is an observant eye, curiosity about people, and a willingness to walk. He should walk not only the streets of his own city, but those of every city he visits.

When he has the chance, he should insist on an hour's walk in the loveliest park, the finest public square in town, and where there is a handy bench he should sit on watch the people for a while.

He will understand his own city the better—and, perhaps, steal a few ideas.

Jane Jacobs, 1958

5 Naar een nieuwe kijk op beleidsplanning ⁵

Van veranderingsproject naar veranderingscultuur

Neveneffecten iatrogenese, ... vormen (naast het begrip 'paradigma') een andere rode draad doorheen het betoog. Begrippen die vertellen dat er niet alleen sprake is van een doel-middel-omkering maar die bovenal vertellen dat er sprake is van een lock-in. Neem de ecologische bouwstenen aan de kust. Dijken & opgehoogde stranden, pompen & gemalen, kap- & maaibeheer, ... namen de fakkel over van de van nature dynamische processen ... en vergen tot nog meer investeringen in kustverdediging, waterbeheer, natuurbeheer, ... Er is kortom sprake van een negatieve vicieuze cirkel.

Waarom hebben wij de auto, het status-symbool, nodig ? Omdat de uitgestrektheid en ordeloze uitbreiding der agglomeraties in laagbouw de afstanden zo groot maakt dat mechanisch verkeer onvermijdelijk is.

Braem, 1968

Het pleidooi voor een paradigmashift is dan ook een pleidooi voor een ommezwaai. Voor de creatie van een positieve feedbackcyclus. Waarbij de feedback die een burger krijgt (bv. 'ik zie minder auto's') leidt tot een positieve perceptie (bv. 'ik zie een verkeersveiliger context'), wat de eigenwaarde van de burger verbetert (bv. 'ik ben minder bang'), wat leidt tot actie van de burger (bv. 'ik kies voor de fiets') ... wat dan weer leidt tot feedback bij andere burgers ... en de bal aan het rollen brengt. Arnout Raskin, de stuwende kracht achter het ontwikkelingsproject 'Mobile Schools' pleit dan ook om te spreken van een veranderingscultuur i.p.v. veranderingsprojecten. Het belangrijkste ? Dat vertrokken wordt op maat van de mens (of het ecosysteem). (Raskin, 2014)

Een bedrijf wil iets doen in een sloppenwijk. We zien een sloppenwijk. Mensen leven in de grootste armoede.

Er wordt geoordeeld dat recreatie nodig is en dus wordt het idee geopperd om een sportveld aan te leggen.

Goed idee, vindt iedereen. We leggen een voetbalveld aan.

De realiteit is echter dat beide doelen al na enkele dagen zullen worden omgezaagd om als oud ijzer verkocht te worden.

Pas als je je volledig inleeft in de andere, kan je dat soort dingen beginnen snappen. [...]

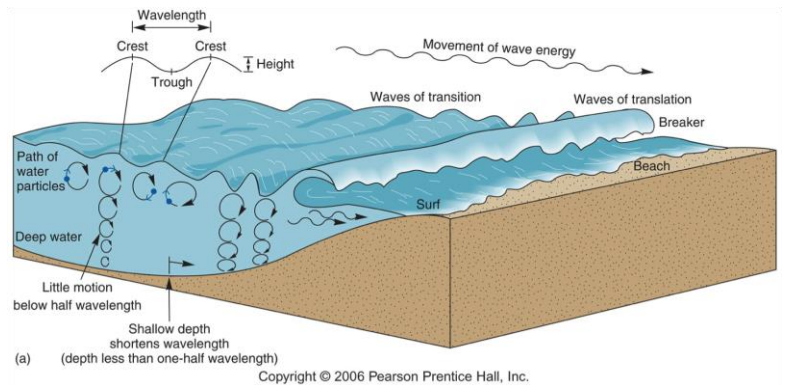
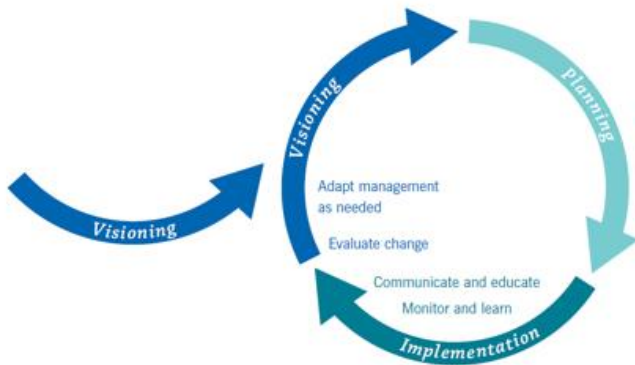
Als je zelf nooit met armoede te maken hebt gehad, is het moeilijk om te beseffen dat armoede ook een cultuur is.

Van beleidsplan 'omgeving' naar beleidsplanning 'omgeving'

Een veranderingscultuur, een transitiebeleid, ... trendy woorden, maar hoe brengen we het in concreto in de praktijk ? Raskin wijst op zingeving als dé sterkste positieve motivatie om te willen veranderen en grenzen te verleggen (in systeemdenken gesteld : 'zin' als dé doelstelling voor het element 'mens'). In casu 'omgevingsbeleid' spreken we over zingeving als vertaald in de doelstellingen leefbaarheid, controle, opportuniteit en authenticiteit (cfr. deel 1 – hoofdstuk 3). Vanzelfsprekend dient dit binnen de juiste (plaats specifieke) context benaderd te worden ... en daar

⁵ We brengen dit verhaal – i.f.v. een heldere & beknopte opbouw – voornamelijk vanuit het perspectief 'de maat van de mens', echter als betoogd is ook 'de maat van het ecosysteem' van tel waarbij we reeds het principe 'Avoid – Shift – Improve' introduceerden als Leitmotiv. In de praktijk betekent beleidsplanning dan ook een afstemming van beide maatvoeringen. De aangereikte analyse / instrumenten lenen zich sowieso tot beide maatvoeringen zoals ook terloops zal worden gedemonstreerd.

komt het facet 'visie 2.0' om de hoek. De opgave is om deze visie als een nieuwe wind doorheen het beleidsdomein 'omgeving' te laten waaien. Om vanuit deze visie een traject te ontspruiten waarbij plannen (bvb. de opmaak van transectplannen) door een instrumentarium in de praktijk gebracht worden. Om na verloop het instrumentarium te evalueren, te toetsen aan de visie en zo de plannen bij te sturen. En zo de cyclus opnieuw en opnieuw te doorlopen. En op lange termijn zorgt een ge-update visie voor een letterlijk nieuwe wind, gewapend tegen nieuwe uitdagingen / verankerd in de gewijzigde context. (figuur : Agardy et al, 2011)

Of hoe een veranderingscultuur werkt als golven op zee. Waarbij een wind rimpels op het wateroppervlakte veroorzaakt die kleine circulaire golfbewegingen genereert. Hoe sterker de wind (de visie), hoe sterker (groter) de golven (hoe wervender de projecten), hoe beter een surfer door de golven kan schieten (hoe vlotter de veranderingscultuur ingang vindt). Wat betekent dit nu in concreto ? Als we een analyse maken, komen we op de volgende hoofdelementen : 1° visie (de wind), 2° planning, 3° implementatie en 4° evaluatie (deze laatste 3 vormen de eigenlijke golf). Het facet 'planning' werd reeds omstandig besproken in deel 2 met de introductie van het planningsconcept 'transectplanning'. We bespreken afzonderlijk de andere instrumenten.

Bouwsteen (1) visie : als weergave van de doelstelling én als interactie-medium

Dans les champs de l'observation le hasard ne favorise que les esprits prepares

Louis Pasteur, 1854

Wat betekent het concept 'visie 2.0' (cfr supra) in de praktijk ? Wat betekent het principe 'survey before plan' in de praktijk ? Vergeet het beeld alsof het slechts het verwerven van inzicht in een plaats is. Ook de creatie van een toetsteen waarop latere beslissingen in het proces kunnen terugvallen is een opgave. (naar CABE, 2011)

Het facet 'survey' behelst kortom een dubbele opgave :

- 1) een verkenning van het (eco)systeem waarbij a.h.v. de methodiek van het transectplanning inzicht verworven wordt van de fysiekruimtelijke componenten, de socio-economische componenten en de ecologische componenten (cfr. deel 2 – we komen op dit facet dan ook niet terug)
- 2) een verkenning van het 'people systeem', het betrekken van mensen (van een klassieke bevraging tot een – bij voorkeur – scenario-oefening, zie volgend) teneinde
 - 1) een beter inzicht te krijgen in de complexiteit van systemen
 - 2) een beter inzicht te krijgen in de menselijke impact (en de achterliggende motivaties)
 - 3) het identificeren van bestaande interacties
 - 4) het identificeren – het (pro-actief) detecteren van potentiële conflicten (of juist potentiële opportuniteiten). (naar o.m. Ramirez, 1999)

Het facet 'plan' behelst een drievoudige opgave :

- 1) het startschot voor een positieve veranderingscultuur (de klassieke visienota – beleidsverklaring maar dan nieuwe stijl)
- 2) een richtsnoer voor overheden, burgers, ondernemers, ... [in een structuurplan-lexicon zouden we praten over een verruimd richtinggevend gedeelte]
- 3) een basis voor een actieprogramma of zelfs een eerste serie maatregelen [in een structuurplan-lexicon zouden we praten over een verruimd bindend gedeelte dat zelfs elementen van een uitvoeringsplan bevat –

i.c. kan gedacht worden aan bindende principes inzake de implementatie van een 'Transit Oriented Development', het hard afbakenen van countouren voor de stedelijke omgeving ('urban growth boundary') of countouren voor de vitale elementen uit een 'groene infrastructuur']

Zoals eerder gesteld is een visie geen extrapolatie van trends noch een veredelde boodschappenlijst. De toekomst is immers niet te voorspellen. De toekomst is slechts te verkennen. Visievorming gaat dan ook over het verwerven van inzicht in de dynamiek van verandering, inzichten in discontinuïteiten, interacties, ... en aldus de interdependentie tussen socio-economische en ecologische systemen. (naar o.m. Dearing et al, 2005; Newman & Jennings, 2008; Schumacher, 1973)

Meer nog dan kaartensets e.d.m. is een visie dan ook bovenal een document gestoeld op dromen, waarden, kwaliteiten e.d.m. Visies zijn dan ook in essentie eerder als verhalen te beschouwen. Verhalen als waren het sprookjes die ouders aan hun kinderen voorlezen. Verhalen met een verborgen boodschap als pedagogische verwachtingen of waarden. Verhalen steevast eindigend op een goed einde (i.c. een betere wereld – 'eu-topia').

Toekomstverkenningen als instrument

Het ontwikkelen van een missie – een nieuw verhaal voor een wijk of een regio – is bij uitstek een proces op maat van burgers. Een veelgebruikte, laagdrempelige methode is deze van toekomstverkenningen ('scenariobuilding'). Het instrument vertrekt vanuit de permissie dat meerdere toekomsten mogelijk zijn. Via narratieve vertellingen (in combinatie met kwantitatieve modelleringen) wordt een blik geworpen op een mogelijke toekomst ... en wordt stof tot discussie gecreëerd. Niet de outcome wel het proces is hét belangrijkste. Immers scenario's vergroten het blikveld van de deelnemers, zetten deelnemers in de chauffeur-zetel van het beleid, confronteren deelnemers met onzekerheden, bieden deelnemers een forum om hun waarden te delen, ..., geven deelnemers kortom het gevoel zelfs aan hun toekomst te werken. (naar Golücke, 2001 & de Vries, 2005)

Een nieuwe kijk op de wereld

Toekomstverkenningen (als hoger beschreven) zijn vandaag echter een zeldzaam gebruikt instrument. Nochtans hebben ze hun meerwaarde al meermaals bewezen. Dat Shell uitgroeide tot één van 's werelds grootste oliebedrijven is te danken aan scenario's (die zorgden dat het bedrijf veerkrachtiger was bij de oliecrisisen vorige eeuw). Zelfs de befaamde rapporten van de Club van Rome bevatten scenario-oefeningen (die zeer accuraat blijken te zijn).

Illustratief. Eén van de meest relevante oefeningen voor het beleidsdomein 'omgeving' was de oefening die het World Business Council on Sustainable Development in 1997 verrichtte. Vanuit een analyse van tendensen – die ze bestempelden als een verhaal van "the new (products/processes/players), the many (people), the connected (solutions and problems)" – poneerden ze drie toekomstverkenningen voor het bedrijfsleven in de 21e eeuw :

- het Business-as-Usual werd omschreven als het FROG-scenario, concurrentie a.h.v. afscherming eigendommen, letterlijk First Raise Our Own Growth, het verhaal van een gebrek aan leiderschap & coördinatie, figuurlijk het verhaal van de kikker die (zonder dat de kikker het zelf weet) gekookt wordt in een pot water die boven een vuurtje hangt;
- het GEO-scenario, concurrentie a.h.v. standaarden, gaat uit van een sterkere overheid (maar ook een sterkere lobby van belangengroepen), een technocratisch ingrijpen (die o.m. ten koste gaat van het maatschappelijk draagvlak en/of resulteert in halfbakken oplossingen);
- het JAZZ-scenario, concurrentie a.h.v. waarden, gaat uit van experimenten met nieuwe allianties – innovatieve concepten vanuit het sleutelconcept 'dynamische wederkerheid' (bvb. burgers die vanuit het consumentengedrag markten mee sturen) ... kortom jazz, de ontmoeting tusen structuur en toeval – improvisatie ... zeilen met elke wind die zich aandient ...

Een retorische vraag : wat zou systeemplanning zijn ?

Bouwsteen (3) : implementatie

Het beleidsdomein 'omgeving' is thans bij uitstek dé illustratie van het 'de wortel, de stok en de preek'-instrumentarium waarop de overheid zich beroept (denk aan vergunningen, premies, e.d.m.). Als betoogd een klassieke Newtoniaanse benadering van de mens. De vraag is hoe in de praktijk een nieuwe benadering uitgewerkt kan worden. Bambust (2015) bepleit het hanteren van zeven hefbomen :

- motiveer mensen
 - 1) enthuse : wek interne motivatie op – geef mensen ‘goesting’
 - 2) encourage : speel in op externe motivatie – wijs op mogelijke winst die er te rapen valt
 - 3) engage : wijs op sociale motivatie – toon dat er nog meer mensen het gedrag stellen
- ondersteun mensen
 - 4) enlighten : geef informatie, zo helder en bruikbaar mogelijk
 - 5) exemplify : toon dat je het zelf ook meent in woord én daad
 - 6) enable : maak het gedrag mogelijk – bied hulpmiddelen aan
- laat mensen het beleven
 - 7) experience : laat mensen beleven dat ze de goede keuze gemaakt hebben.

Kortom zeven hefboomen die de huidige ‘e’ van ‘enforce’ via de omgevingsvergunning kunnen aanvullen. Zeven hefboomen die bovenal ook op maat gemaakt lijken voor het instrument ‘transectplanning’. Zo combineert het idee ‘uitnodigingsplanologie’ de ‘e’ van ‘enforce’ met deze van ‘encourage’. Het idee ‘transect-based zoning’ combineert ‘enforce’ dan weer met ‘exemplify’ en ‘enable’, immers de inrichting van het publiek domein weerspiegelt het privaat domein (en vice versa). Een woon-straat, speeltuintjes, e.d.m. in een wijk met woningen ... het klinkt de evidentie zelve doch wie de Vlaamse (steen)wegen voor ogen haalt ontdekt een wereld van verschil.

Nog meer E's in de praktijk

The American Dream 2.0

De slinger van de suburbanisatie lijkt terug te keren in de VS. Als spin-off van het ‘smart growth’-pleidooi wordt zo ‘van onderuit’ gepleit voor ‘complete streets’:

Complete Streets policies represent a community's intent to select, design and build transportation projects that provide safe, attractive transportation options to home, workplaces, schools, civic and cultural centers and other important destinations.

Een pleidooi kortom voor een ‘design for all’ (cfr. deel 1). Een pleidooi dat o.m. vertaald werd in een GIS-applicatie ‘WalkScore – drive less, live more’. Met succes want vastgoedmakelaars, restaurantsites, AirBnB, ... nemen de WalkScore thans over als extra service – kwaliteitskenmerk voor hun klanten. Of hoe de M-score die Minister Schauvliege bepleitte, in de VS reeds een realiteit werd. Tot navolging verzocht ?

De Vlaamse baksteen 2.0

Of zou het geen optie zijn om de sprong te maken naar een EPB 2.0 ? Waar een integrale evaluatie gebeurt van de omgeving van een pand op basis van niet alleen energie (EPB 1.0) maar ook de ligging (nabijheid openbaarheid, nabijheid voorzieningen – kenmerken ‘stedelijkheid’, ...) ? (naar Van Broeck, 2014)

Klinkt dit een titanenwerk ? Hoeft niet, immers een (GIS-gerelateerde) transectplanning met een interface ‘EPB 2.0’ zou – op middellange termijn (? 5 jaar ?) – een fluitje van een cent kunnen zijn. Zo kunnen wegingsfactoren eenvoudig geput worden uit

- het regiotransect dat immers een toets aan de knoopwaarde (i.e. de positie in het mobiliteitsnetwerk) en de plaatswaarde (i.e. de positie in het socio-economisch weefsel) herbergt;
- het wijktransect dat immers een toets biedt naar de nabijheid van o.m. third places – voorzieningen;
- het woontransect dat een toets kan bieden naar ‘design for all’ (wat ‘ageing in place’ kan promoten), energie (huidig EPB), ...

Ideaal zou zelfs zijn om – zoals ook o.m. Van Broeck bepleit – de koppeling te maken aan fiscale maatregelen. Fiscale maatregelen, die vandaag eerder als anti-stedelijk & anti-ecologisch bestempeld kunnen worden (ook dit is een restant van de 19^e eeuwse aspiratie om komaf te maken met overbevolkte steden – zie o.m. De Decker, 2011). Zo zou gedacht kunnen worden aan een vrijstelling van een kadastraal inkomen voor ‘third places’-handelaars (bakkers, beenhouwers, krantenwinkels, ...) die thans in sneltempo verdwijnen uit wijken *. Het voordeel t.o.v. de huidige woonbonus is dat dit niet marktverstoring zal werken (integendeel zelfs, het werkt de socio-economische leefbaarheid in de hand). Bovendien bedreigt een taks shift 2.0 ‘omgeving’ ook niet de competitiviteit van onze economie (daar – dixit OESO en Europese Commissie – belastingen op vastgoed het minst verstoring effect tonen).

Vanzelfsprekend zou zo'n taks shift (geen taks raise) over middellange termijn gespreid moeten worden volgens het principe 'contract & converge' om eventuele schokken helemaal te vermijden.

[* of in buitengebied-context : een vrijstelling van een kadastraal inkomen voor landbouwers die op hun percelen zorg dragen voor ecosysteemdiensten (KLE e.d.m.) of juist een verhoogd KI als rem tegen de verpaarding van het platteland (wat met ecosysteemdiensten weinig te maken heeft)]

Bouwsteen (4) : evaluatie – adaptive management

De kritiek dat het huidige beleid vaak overkomt als een anachronisme – als een dinosaurus uit een lang vervlogen tijdperk, wijst bovenal dat het beleidsdomein 'omgeving' ook onderhevig is aan de tand des tijds. Waar ooit de stad als een maatschappelijk probleem werd bestempeld, maakt de stad (of toch haar kwaliteit 'stedelijkheid') vandaag deel uit van de oplossing. De kritiek op het beleid 1.0 is dan ook deels te bestempelen als een reflectie op het concept 'situatieve ethiek', i.e. de moraliteit van het beleid dient in de tijdsgeest bestempeld te worden. Of hoe een beeld meer kan zeggen dan duizend woorden ... maar dat er duizend woorden soms nodig zijn om een beeld te framen.

De kritiek bewijst bovenal dat beleid niet stil staat. Dat structurele wijzigingen meer dan een (reparatie)decreet vergen, dat een nieuw paradigma – dat een nieuw framework noodzakelijk is. Dat kortom het beleid ook adaptief moet zijn, *en plus*

- kennis zal nooit adequaat – 'volledig' zijn
- vele antwoorden zullen slechts al doende ervaren worden ('by experience & by experiment')
- beleid zal nooit volledig zijn, beleid is zoals systeembenen een model – een vereenvoudiging van een complexe realiteit én beleid is ook onderhevig aan maatschappelijke ontwikkelingen
- niets is zeker, we leven in een 'risk society' (Beck, 2007), we leven in een wereld van zwarte zwanen (Taleb, 2007). (naar Walter, 1986)

*... if there is such a thing as growing human knowledge,
then we cannot anticipate today what we shall know only tomorrow* Popper, 1942

Kritisch zijn, een reflex tot evaluatie van het beleid is dan ook noodzakelijk. Een visie op een regio of een wijk op een tijdschaal van een generatie (30 à 50 jaar). Een visie op een project of een programma op een kortere tijdschaal. Belangrijk is hierbij om bovenal ook de juiste indicatoren te hanteren. Ongetwijfeld zal dit nopen om met een kritische kam te gaan door de huidige indicatoren die een Newtoniaanse kijk, zonder waarde-oordeel⁶, etaleren en in de regel een (inter)disciplinair denken ondersteunen (doch niet een transdisciplinair denken). Bovendien zal dit een volgehouden inspanning over decennia heen vergen (wat vandaag – zelfs bij kenniscentra een groot knelpunt is, waar men vandaag slechts een 5 à maximum 10 jaar terug kan blikken ... een tijdschaal die zelden op schaal van een systeem is, die zou immers cijferdata over decennia heen vergen). Tot slot zal dit ook een opgave vormen voor het beleidsniveau – de politici ... voor wie 'evaluatie' zelden in de agenda vermeld staat ... wat resulteert in een tsunami aan nieuwe initiatieven, de waan van de dag achterna hollend.

*quality of life is the amalgam of those things that make a place out of a location
and a community out of a bunch of houses* Rypkema D, 1996

Een nieuwe kijk op Singapore

Singapore kan met 7.000 inwoners per km² als één van 's werelds meest dense steden bestempeld worden ... en toch staat de stad bekend als een leefbare stad. Eén van de succesfactoren is haar beleidsplanningscyclus. De fundering is het 'Concept Plan' dat vanuit o.m. bevolkingsprognoses de krijtlijnen uitzet voor landgebruik & mobiliteit op lange termijn (40 à 50 jaar). Dit plan wordt verfijnd in een Masterplan (op middellange termijn, i.e. 10 à 15 jaar) wat een doorvertaling krijgt in investeringsprogramma's naar infrastructuur, nutsvoorzieningen, ... Het resultaat? Ooit gekend als 'the garden city', thans getransformeerd in 'a city in a garden' ... met dank aan een ambitieuze groene infrastructuur tot op woonblokniveau (van groendaken tot gevelgroen).

⁶ Terwijl ik de paper voorbereid, pleit de transportorganisatie Febetra voor een nieuwe kijk op de ongevallenstatistieken. Jarenlang turfde men wel het aantal ongevallen ... doch vergat men de oorzaken bij te houden ... I rest my case !

6 Slotreflecties naar het Vlaams beleid : vertrouwen, verbinden en vooruitgaan

De hoger geponeerde analyse als zou 'daadkracht' en 'draagkracht' holle – valse begrippen zijn, klonk wellicht hard. Echter wie de balans opmaakt, zal ontdekken dat de nieuwe doelstelling 'verantwoordelijkheid' deze begrippen op de wenken bedient :

- systeemplanning is de facto 'plannen op maat van de mens' én 'plannen mét mensen', bovendien zal het principe 'survey before plan' / 'visie voor plan' een transparanter richtsnoer voor initiatiefnemers én een vergrote rechtszekerheid voor omwonenden geven (wat de huidige administratieve processies van Echternach significant zou moeten kunnen terugdringen)
- systeemplannen is tevens vertrekken vanuit één coherente, integrale visie en dito instrumentarium op het beleidsveld 'omgeving'.

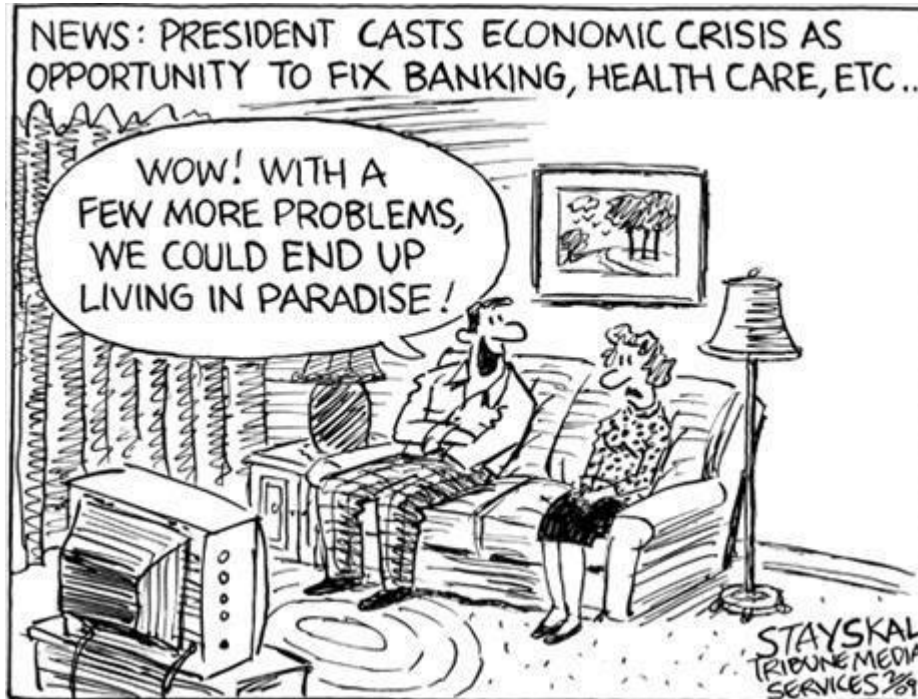
Bovendien dient opgemerkt te worden dat het pleidooi voor een nieuwe paradigma niet betekent dat van nul af dient gestart te worden. Integendeel. Vandaag zorgt de verkokering dat verspreide slagorde ook een verzwakte slagorde is. Neem de stedelijke omgeving. Bouwstenen als groennormen, speelnormen, ontwerpnormen voor straten (vervat in Vademecums), ... bestaan doch verdwijnen bij gebrek aan een coherent kader onder het stof van verkokerde administraties. Idem dito voor de schat aan GIS-data waar elke administratie op zit (en die een forum krijgen in transectplanning). Of hoe een integrale benadering in de praktijk zal zorgen voor een grotere – efficiëntere behartiging van sectorale belangen. Paradoxaal ? Toch niet : het geheel is immers meer dan de som der delen.

Ook dient nogmaals opgemerkt te worden dat het pleidooi voor systeemplanning geenszins een synoniem is voor een beteugeling van private ontwikkelingen. Integendeel zelfs. Private spelers worden uitgenodigd om partner te worden van het beleid (een schril contrast met de maatschappelijke perceptie). Bovendien gaat systeemplanning nog verder dan de omgevingsvergunning en geeft het reeds pro-actief indicaties over de slaagkansen van het project (versta : de inpassing in de omgeving).

Ad ultimum dient – in tijden van budgettaire schaarste – onderstreept te worden dat het concept 'Public Return of Investment' bovenal ook een budgetair positief effect zal hebben. *Of is dit een neveneffect ?*

Systeemplanning in lijn kortom met de geest van het Vlaams Regeerakkoord !

Intermezzo : naar een nieuwe kijk op de duurzame ontwikkeling

Leeswijzer Intermezzo

Think personal, act local, change global

Met het concept 'systeemdenken' introduceerden we 'een nieuwe kijk' op de omgeving. We ontmaskerden o.m. een doel-middel-omkering die inherent is aan het Newtoniaans denken alsook diverse anachronismes die in het beleid slopen. Ere wie ere toekomt. De inspiratie werd geput uit internationaal onderzoek die allen wijzen op een nieuwe wind doorheen het duurzaamheidsdebat. De tijd lijkt dan ook rijp voor een 'duurzame ontwikkeling 2.0'. In dit intermezzo zoomen we dan ook uit op het thema 'omgeving'. We kaderen de ontmaskeringen in een mondiaal perspectief en maken een reflectie naar een nieuw discours.

1 Van economie naar ecologie (en vice versa)

“A civilization that can put men on the moon”, it has often been said, “can surely solve the problems of poverty, the city, mass transportation [...]” Nothing could be further from the truth. It was a Newtonian civilization that put men on the moon; but only a civilization guided by Darwinian mind scan solve the really import problems before us.
 Hardin, 1972

Dat een Newtoniaanse kijk op de omgeving aan de grondslag ligt van tal van patstellingen behoeft voor de lezer wellicht nog weinig uitwijding. Rest ons wel de ultieme doel-middel-omkering : het idee als zou de economie zich buiten de ecologische principes kunnen stellen. Als zou economie een aparte of zelfs een meer superieure wetenschap zijn dan ecologie. De oude Grieken zouden de wenkbrauwen opgetrokken hebben. Is ethymologisch ecologie niet de wetenschap die zich bezighoudt met de wisselwerking tussen alle planten & dieren en hun leefmilieu ? Is economie niet ‘slechts’ de studie van de relaties tussen leden van één soort, de Homo Sapiens, met slechts een beperkte kijk op de omgeving ? Economie als de studie van het huishouden van de mensen. Ecologie als de studie van het huishouden van de wereld. Of hoe economie als een onderdeel te beschouwen is van ecologie.

Dit is geen donkergroene analyse maar wel een pleidooi om ecologische inzichten te projecteren op de economie. Of om toch minimaal eenzelfde taal te ontwikkelen. Of beter te herkennen : immers wie door een economische / ecologische bril naar het betoog kijkt, ontdekt meer gelijkenissen dan verschillen [mits economie verengd wordt tot micro-economie – Vraag & Aanbod]. Enkele voorbeelden :

Economie	Ecologie
Netwerk – Network Society (Castells, 1996)	Systeem – Ecosysteem
Kritische massa – Economische draagkracht	Integriteit – Ecologische draagkracht
Innovatie – Creatieve Destructie (Schumpeter, 1942)	Evolutie
Zuurstof geven aan mensen / aan economie	Ruimte voor natuur / water / ...
Solvabiliteit – Kapitaalkrachtig	Integriteit – Commons / Natuurlijk kapitaal
Rentenieren – Niet leven van het kapitaal maar van de interesten	Stewardship

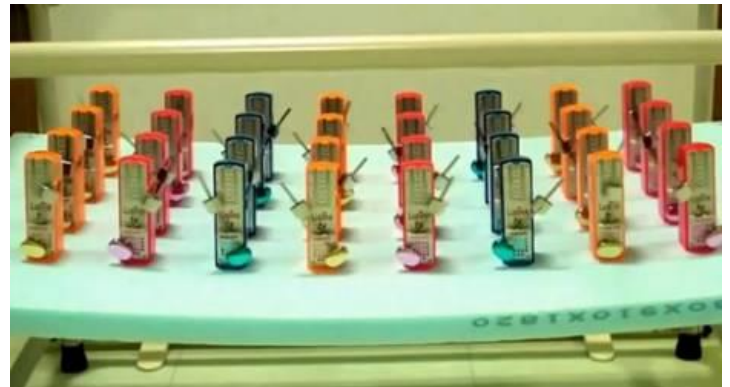
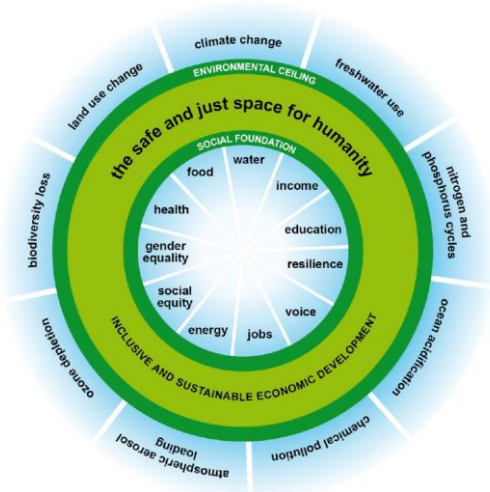
En toch is er sprake van een kloof tussen economen en ecologen. Economen zien de evolutie doorgaans als een reeks van voortdurende omkeringen (‘problemen leiden tot oplossingen’). Ecologen daarentegen maken zich zorgen om onomkeerbaarheden. Bovendien denken economen (of toch macro-economen) dat het bedrijfsleven een open, lineair systeem is waar groei steeds mogelijk blijft. Een model van de hoorn des overvloeds ... een schril contrast met de ecologische kijk op een eindig systeem ‘planeet aarde’. (Hawken, 1994)

Een nuttige opgave zou dan ook zijn om de kloof te dichten, door de wetten van de ecologie te vertalen als wetten van de economie. En ook dan zal het wellicht eerder een convergentie dan een divergentie blijken. Een aanzet :

- de eerste wet : alles is een systeem, je kan nooit slechts één ding doen, neveneffecten bestaan kortom niet ... of in economische termen gezet : ‘there is no such thing as a free lunch’, ‘what goes around comes around’ (‘boomerang-effect’) of – iets cynischer gesteld – ‘no (good) deed goes unpunished’
- de tweede wet : alles is aan verandering onderhevig – niets is statisch ... of zoals de Grieken stelden ‘Panta Rhei’ (niets is blijvend behalve de verandering) ... of in economische termen gesteld : ‘innoveren’ of ‘stilstand is achteruitgang’
- de derde wet – de wet van het minimum : er zijn grenzen aan de groei, deze worden bepaald door kritische minima (‘draagkracht’) eerder dan maxima, in economische termen geen begrip als ‘integriteit’ wel ‘solvabiliteit’.
- de vierde wet – de wet van de juiste schaal, zoals Hardin (1985) het stelde : ‘never globalize a problem if it can be dealt with locally’ of in economische termen gesteld ‘choose your battles right’.

Maar ook de andersglobalisatie-beweging durft deze wetten met de voeten te treden en durft te vervallen in hokjesdenken (we spreken over mobiliteit-, natuur-, ..., derde wereld-organisaties). Durft te vervallen in conservatisme – het vasthouden van wat ooit was vanuit o.m. een eerder romantische idylle. Wellicht schuilt voor hen

de grootste uitdaging in het loslaten van de slogan ‘think global, act local’. Het maakt dat vandaag er een ‘verblind konijnen’-syndroom waar te nemen is. Gefrustreerd kijken naar telkenmale mislopende klimaatonderhandelingen ... terwijl – spreekwoordelijk – de eigen straat geveegd moet worden. Dé opgave is dan ook om het concept ‘grenzen aan de groei’ te vertalen op het juiste schaalniveau. Praten we over de regio dan spreken we over ecologische grenzen van elementen als water, sediment, biodiversiteit, ... Praten we over de wijk dan spreken we ook over grenzen aan de socio-economische onderbouw en o.m. voorzieningen als onderwijs, kleinhandel, ... Dé opgave is dan ook om een metropolitane blik op alle schaalniveaus te hanteren. Niet in de huidige betekenis van een schaalniveau op haar volle maat (zoals Schumacher in de economische klassieker “Small is Beautiful” (1973) analyseert, wordt metropolis dan verward met megapolis). Wel in de betekenis van ‘metron’ als ‘de limiet’. Een regio / wijk / wereld op maat van mens en het ecosysteem kortom. Of hoe dé primaire opgave van het omgevingsbeleid is de vertaling van mondiale grenzen aan de groei (i.c. een sociale fundering (Raworth, 2012) & een ecologisch plafond (Rockström et al, 2009) – zie figuur) naar grenzen aan de groei op maat van de wijk & de regio is.

omgevingsbeleid als een verzameling van metronomen : een wereld / een regio / een wijk op maat van mens & ecosysteem

2 Van Holoceen naar Anthropoceen

De outcome van een oefening naar de grenzen van de regio & de wijk zal sowieso uitwijzen dat de mens centraal staat. Is het niet in de maatvoering, is het wel in de opgave die de mens voorgeschoteld krijgt ⁷. De mensheid heeft immers een dermate impact op het (eco)systeem dat de mensheid dé belangrijkste (geologische) impact genereert op de planeet (en subsystemen als regio's). Wetenschappers kwamen dan ook tot de conclusie dat we het geologische tijdperk het Holoceen (dat zich aandiende na de laatste ijstijd ca. 12 à 10.000 jaar terug) verlaten. En dat we een nieuw geologisch tijdperk betreden, het 'Anthropoceen' (Stoermer & Crutzen, 2000). De term slaat niet enkel op de biofysische impact maar ook op de socio-economische veranderingen (Steffen et al, 2007). Het Anthropoceen omvat immers alle wijzigingen aan het aarde-systeem maar slaat ook op o.m. de verstedelijking. Of hoe de mens (willens nillens) transformeerde van een jager-verzamelaar tot een rentmeester van de planeet.

De hierbijgaande evolutie van een 'lege wereld' naar een 'volle wereld' (o.m. Daly, 2005) is dé primaire verklarende factor achter de analyse 'anachronisme'. Het vaststellen van de evolutie betekent bovenal dat dé vraag-van-één-miljoen niet is of er grenzen zijn aan de groei, wel of er grenzen zijn aan het geduld. Wanneer en bovenal hoe we zullen ingrijpen. Hoe we zullen omgaan met deze nieuwe realiteit? Hoe zullen we onze rol als rentmeester invullen?

A new type of thinking is essential if mankind is to survive and move toward higher levels

The world we have created today as a result of our thinking thus far has problems that cannot be solved by thinking the way we thought when we created them.

Einstein, 1946

⁷ Een analyse 'op maat van de kust' werd neergepend in de paper 'Een andere kijk op de kust' (Slabbinck, 2015) die uitgewerkt werd i.k.v. de postacademische vorming 'Havenbeheer' (UGent – Maritiem Instituut).

Wie het beleidsdomein 'omgeving' bestudeert ontdekt alleszins reeds een evolutie :

paradigma	'brown agenda'	'grey agenda'	'green agenda'	'holistic agenda'
periode	... - 19 ^e eeuw	19 ^e – 20 ^e eeuw	2 ^e helft 20 eeuw - heden	? 21 ^e eeuw ?
uitdagingen	hygiëne – (brand)veiligheid - ...	afval – afvalwater – luchtvervuiling - ...	mobiliteit – voedselveiligheid - toxicologie –...	systeemcrisissen (o.m. Econoshock – Geert Noels)
'neven'effect	een volle wijk	een volle regio	een volle wereld	
oplossing	internaliseren arbeid/brand/...-veiligheid	internaliseren milieu – 'de vervuiler betaalt'	internaliseren milieu – 'de gebruiker betaalt'	samen-werken shared values - joint fact finding

naar o.m. Roberts et al, 2009

Het idee van 'samen-leven = samen-werken' loopt centraal in het betoog over het omgevingsbeleid. Een trendbreuk met de huidige perceptie als zou ruimtelijke ordening bovenal een beknotting van het eigendomsrecht zijn. Een trendbreuk met een beleid dat als een 'tragedy of the commons' (Hardin, 1968) bestempeld kan worden. Een beleid dat haar 'license to operate' bundelde in een stedenbouwkundige- of milieuvergunning die in abstractie te beschouwen is als een morbide toepassing van het CATNAP-principe (Cheapest Available Technology Narrowly Avoiding Prosecution) ... dat zichzelf weliswaar na verloop van tijd alsnog in de voet schiet. Een beleid dat in schril contrast staat met het in deze paper betoogde pleidooi voor een nieuwe license to operate. Een beleid dat Harvard-professoren Porter & Kramer omschrijven als het zoeken en ontwikkelen van 'shared values', i.e. het zo creëren van economische [of private] waarde zodat ook maatschappelijke uitdagingen ingevuld worden. Of hoe kortom 'duurzaam ondernemen' niet langer een filantropisch gegeven is maar integraal deel uitmaakt van de bedrijfscultuur én de cultuur-tout-court van een maatschappij.

Corporate Social Responsibility (CSR)	Corporate Shared Values
Economische waardecreatie (maatschappelijke waarden afgewogen t.o.v. de kostenimpact)	Waardecreatie-in-brede-betekenis
Burgerschap – Filantropie Gedreven door liefdadigheid - vrijwilligheid	Joint Value Creation Gedreven door een diep inzicht in waardecreatie
Los van winstmaximalisatie (bvb. eenmalige veggiedag in cafeteria bedrijf)	Bijdrage aan winsmaximalisatie
Agenda is bepaald door externe rapportage en persoonlijke voorkeuren	Agenda is bedrijfsspecifiek en wordt intern aangedreven
Impact op bedrijf beperkt tot budget CSR	Impact op het ganze bedrijf

Porter & Kramer, 2011

Deze queeste naar de grootst gemene deler – deze joint finding filosofie zien we ook in de nieuwe definiëring van 'groei' die OESO hanteert en die bestempeld wordt als 'inclusieve groei':

The combination of strong economic growth and improvements in living standards and outcomes that enhance people's quality of life, such as good health, jobs and skills, a clean environment and community support

De motivatie luidt als volgt (OESO, 2014):

The concept is based on the recognition that economic growth, while important, is not sufficient on its own to generate sustained improvements in welfare.

Of hoe OESO erkent dat economische & technologische ontwikkelingen een bijdrage kunnen én moeten leveren. Waarmee andermaal onderstreept wordt dat een keuze voor een koerswijziging geen keuze pro of contra technologie of economie is. Integendeel zelfs. Zoals Golüke et al (2000) omstandig illustreerden, betekenden technologische evoluties niet alleen dat de leefwereld in ruimtelijke dimensies ('omgeving') maar ook in temporele betekenis gewijzigd is. Waar eeuwen terug nog letterlijk ten velde om den brode moest gewerkt worden en de primaire behoeftes centraal stonden, is er vandaag (voor de ontwikkelde wereld) een andere realiteit. Onze zorgen (en onze financiële bestedingen) zijn niet langer de onderste regionen van de Pyramide van Maslow (1943), wel de hogere regionen (vertaald in budgetuitgaven voor reizen, e.d.m.). Het Anthropoceen betekent dan ook dat we evolueren van een wereld(beeld) gebaseerd op materiële noden naar een invers wereld(beeld) gebaseerd op immateriële noden.

Wereldbeeld 1.0 – Leefwereld 1.0	Wereldbeeld 2.0 – Leefwereld 2.0
Doelstelling : basisnoden (voedsel, huisvesting, kledij, energie, ... - basis pyramide van Maslow)	Doelstelling : betekenis – zingeving (sociaal contact, waardering, zelfrealisatie, ... top pyramide van Maslow)
Interactie : een wereld van schaarste geologisch tijdperk : Holoceen & Antropoceen, Paleotechnic	Interactie : een wereld van betekenis - duurzaamheid geologisch tijdperk : Anthropeceen, Neotechnic
Interactie : conflicten – competitie / concurrentie	Interactie : samen-leven = samen-werken
Interactie : impact van menselijke activiteiten was beperkt tot lokaal of regionaal niveau te remediëren via o.m. end-of-the-pipe	Interactie : impact van menselijke activiteiten op alle schaalniveaus te remediëren via systeemtransitie
Competitieve voordelen dankzij fysieke eigenschappen ligging (grondstoffen – ontsluiting – ...)	Competitieve voordelen dankzij netwerk-eigenschappen
Medium : grondstoffen – producten – geld macht bij de producent	Elementen : ‘thoughts’ – informatie macht bij de consument

naar o.m. Golüke, 2002; Maslow, 1943

Erst kommt das Fressen und dann die Moral

Bertolt Brecht, 1928, Die Dreigroschenoper

3 Naar een nieuwe kijk op een duurzame ontwikkeling

Pluk de dag ... maar laat iets hangen voor een ander

Pluk de dag ... maar laat iets hangen voor morgen

Uitdaging is vanzelfsprekend wel om – zoals hoger betoogd – in het Anthropeceen snel de stap te maken van het Paleotechnic naar het Neotechnic. We bestempelden deze paradigmashift met de gimmick ‘2.0’. Het is een pleidooi voor een ‘Nieuw Normaal’ dat theoretisch als volgt kan samengevat worden :

Paradigma 1.0 – The old world	Paradigma 2.0 – The new world
Independence	Interdependence
Materieel – Numbers & Names	Meaning - Values
Lineair	Circulair – What comes around, goes around
Based on physical assests	Based on network assest
More is always Better – Doing less bad	Doing more good
Starting point : needs – scarcity	Starting point : values – sustainability

naar o.m. Golluke, 2002

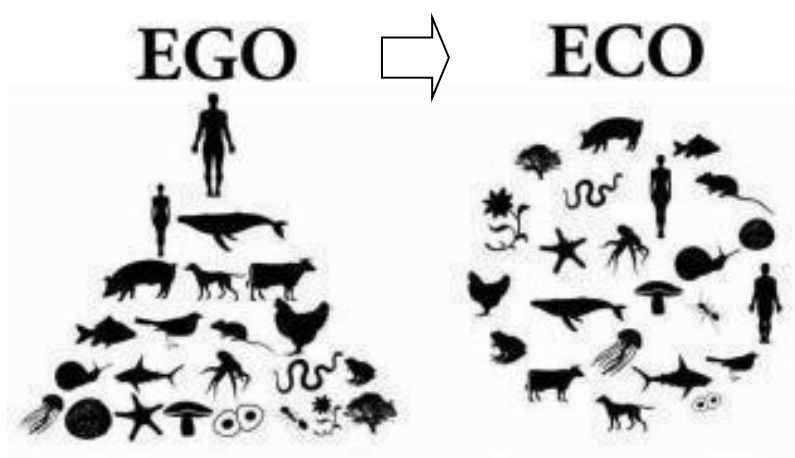
Dat zelfs een economisch orgaan als OESO een soortgelijk discours bewandelt, wijst op een groeiende convergentie die bovenal ook verraadt dat we invullen naar een nieuwe invulling van het begrip ‘duurzame ontwikkeling’. Wie terugkijkt, ontdekt dat het oude paradigma gevangen zat in een conflictmodel ... dat resoluut wordt verlaten in het nieuwe paradigma. Om nogmaals een 2.0-tabel uit onze mouw te schudden :

Duurzame ontwikkeling 1.0	Duurzame ontwikkeling 2.0
Doing less bad Minder slecht doen	Doing more good Meer goed doen – Minder doen
Gebaseerd op (financiële) waardes	Gebaseerde op (zachte) waarden
Profit – Economisch / Winst	Prosperity – Welvaart
People – Socio-cultureel	Well-Being – Welzijn
Planet – Ecologisch (fauna & flora)	Environment – Leef-Milieu
Efficiënt – Less is more	Effectief – More from less
Leefbaarheid – Standard of life	Leefkwaliteit – Quality of life
Draagkracht & Draagvlak	Verantwoordelijkheid

Neveneffect : Commonize the Costs – Privatize the Profits	Neveneffect : draagkracht & draagvlak
Duurzaamheid – Soberheid / Scharste Connotatie kwantiteit	Duurzaamheid – Rentenieren Connotatie kwaliteit
Negatief discours – Conflictmodel – Concurrentie – ‘Down-Scaling versus Maximalising’	Positief discours – Samen-Werking - Harmonie – ‘Van Groei naar Bloei’
Think global, Act local, Change personal <i>Syndroom van het verblind konijn</i>	Think personal, Act local, Change global <i>Als elk voor z'n deur veegt, is de straat proper</i>

naar o.m. Elkington 1998; Lovins et al, 2013; McDonough & Braungart, 2002; Pauli, 2012

De laatste regel, een pleidooi voor een inversie van de befaamde andersglobalisatie-slogan, is wellicht dé uitsmijter van dit betoog. Het is een synopsis van een pleidooi voor een beleid op maat van de (mede-)mens. Een antropocentrisme 2.0 dat zoals we zagen in Zuid-Afrika bestempeld zou worden als ‘ubuntu’. Een antropocentrisme 2.0 dat Scharmer & Kaufer (2013) kernachtig bestempelden als een paradigmashift van ‘eco-systeem naar eco-systeem’.

Of om nog een ander Zuid-Afrikaans woord te hanteren : duurzame ontwikkeling 2.0 als een vol-houdbare ontwikkeling, voor mens én natuur.

In de bewoording van de titel van het befaamde Brundtland-rapport :

Our Common Future: From One Earth to One World

Geparafraseerd voor het omgevingsbeleid :

**Onze gemeenschappelijke toekomst :
van één leefomgeving naar één leefmilieu – één leefwereld – één samenleving**

Deel 4 : Proeftuinen

Designing a dream city is easy; rebuilding a living one takes imagination.

Jane Jacobs, 1958, Downtown is for people

Leeswijzer deel 4 : Proeftuinen

Woorden wekken, voorbeelden trekken. Hoewel gepoogd is om de vorige delen zo concreet mogelijk te maken, zit u, waarde lezer, wellicht op uw honger naar een uitgewerkte casus. In dit deel wordt u op uw wenken bediend. Of proberen we toch een eerste stap in de richting te zetten. Twee case studies vertellen het verhaal van een visievorming op de stedelijke regio Portland (VS) en de Schelde. Beide een succesvolle illustratie hoe een integrale benadering van 'de omgeving' ingebed kan worden in een beleidsverhaal. Beide zijn bovendien een illustratie dat niet administratieve grenzen maar wel de maat van respectievelijk de mens en het ecosysteem werden gehanteerd. Vervolgens maken we een reflectie naar de kust die de muze was voor het onderzoek dat leidde tot een abstractie naar oplossingen in voorliggende publicatie. *Kan de kust uitgespeeld worden als een casus voor systeemplanning ?*

[de verhalen zijn illustratief van aard en sluiten aan bij de conclusies in de vorige delen, een ultieme conclusie kent dit deel dan ook niet]

1 Een nieuwe kijk op Portland ⁸

Het regiobestuur, haar geschiedenis en haar visie in een notendop

In de jaren 1960 geconfronteerd met een verwachte groei van 1 miljoen bewoners werd Portland de eerste regio in de Verenigde Staten die een regiobestuur oprichtte. In een regio verspreid over 25 steden en 3 counties streeft het bestuur anno 2015 naar 'een hoge levenskwaliteit'. Met bevoegdheden als ruimtelijke planning, infrastructuurplanning en de uitbouw van regionale parken kent de regio hierdoor een minder sterke suburbanisatie ('urban sprawl') dan elders in de VS. Succesingrediënten waren o.m. een inzetten op compacte bebouwing, de uitbouw van openbaar vervoer en een netwerk van natuurgebieden.

Eind jaren 1980 bleek – ondanks de eerste successen – de nood aan een nieuwe wind noodzakelijk. De bevolkingsprognoses wezen op een sterke aangroei die zich voortzette. Bovendien zou – dixit het onderzoek – de gezinsverdunding zich ook doorzetten. Onderzoek wees tevens uit dat significante kosten in het verschiet lagen door verouderde infrastructuur. Ook werd gewezen op de impact van mondiale uitdagingen op de regio (o.m. verwachte stijging in energiekosten). Signalen die het bestuur aanzette om een nieuw 'groeiplan' uit te werken.

*It was time to make a choice ... to allow the current patterns to continue
... or to protect some of the community characteristics we valued.*

In de traditie van eerdere initiatieven werd een doordacht traject uitgestippeld. Nadat het regiobestuur in 1991 de vertrekpunten goedkeurde, volgde in 1992 een referendum waarbij het bestuur 'growth management' als dé prioriteit toegewezen kreeg ('Metro Charter'). Op basis van scenario's [zie verder] werd omstandig in kranten, tv, ... gecommuniceerd. Finaal participeerden in de periode 1992 – 1994 zo'n 19.000 bewoners in de opmaak van het plan (waarvan 17.000 een bevraging invulden die elk van de 500.000 huishoudens in de bus kreeg).

*We enjoy a legacy of visionaries – citizen leaders, business owners and elected officials –
who recognized the importance of shaping Oregon and our regio with intention and acted to make it happen. [...] If you've had a hand in making your neighborhood or community a better place, you are continuing our region's legacy of stewardship. You are helping to answer the question 'What kind of place shall we leave our children?'.*

Het proces landde vervolgens in 1995 met enerzijds de goedkeuring door de bewoners van een 135 miljoen \$ grote lening (die het regiobestuur financiële middelen gaf om open ruimte te verwerven) als anderzijds de goedkeuring van het '2040 Growth Plan' door het bestuur en haar organen (zoals het Policy Advisory Committee waar ook bewoners in participeerden). Centraal in het plan staat de ambitie 'making a great place'. Een missie gestoeld op 'shared values' als onder meer

- bewoners wonen en werken in bruisende wijken die voorzien in dagdagelijkse behoeften;
- bewoners beschikken over veilige en betrouwbare transportmodi die bijdragen aan de leefkwaliteit;
- de regio is leider in het minimaliseren van haar impact op de klimaatverandering;
- de regio kiest resoluut voor het behoud van het landelijk karakter van het niet-stedelijk landschap;
- huidige en toekomstige generaties genieten van gezonde lucht, zuiver water en robuuste ecosystemen.

Een focus op de scenario's

Hoe vaag deze waarden voor een buitenstaander misschien klinken, zo concreet werden bestuurders & burgers bevraged. Gebaseerd op o.m. demografische groeiprognoses werden diverse scenario's uitgewerkt die visualiseerden wat de impact zou zijn op landgebruik, reistijden en –afstanden, open ruimte & milieukwaliteit, ...

	A – Growing out	B – Growing Up	C – Neighboring cities
Filosofie	Uitbreiding van stedelijke footprint	Geen uitbreiding – Inzetten op inbreiding	Beperkte uitbreiding – Groei wordt gefocust
Bebouwde oppervlakte (acres)	104,325	65,066	78,574
Wegenispatrimonium	10,190 lane-miles	9,820 lane-miles	10,327 lane-miles
Openbaar vervoer	12.322 dagelijkse diensturen	13.192 dagelijkse diensturen	12,553 dagelijkse diensturen
Modal split (Auto / Openbaar Vervoer / Fiets – Te voet)	91 / 4 / 5	88 / 6 / 6	89 / 5 / 6
Fileleed	12% wegen kent files tijdens piekuren	11% wegen kent files tijdens piekuren	8% wegen kent files tijdens piekuren

⁸ bronvermelding : o.m. rapport Our Place in the World, 2008; Regional Framework Plan, 2011; Ordinance N° 95-604A, 1995; Metro Charter, 1992; The Nature of 2040, 2000

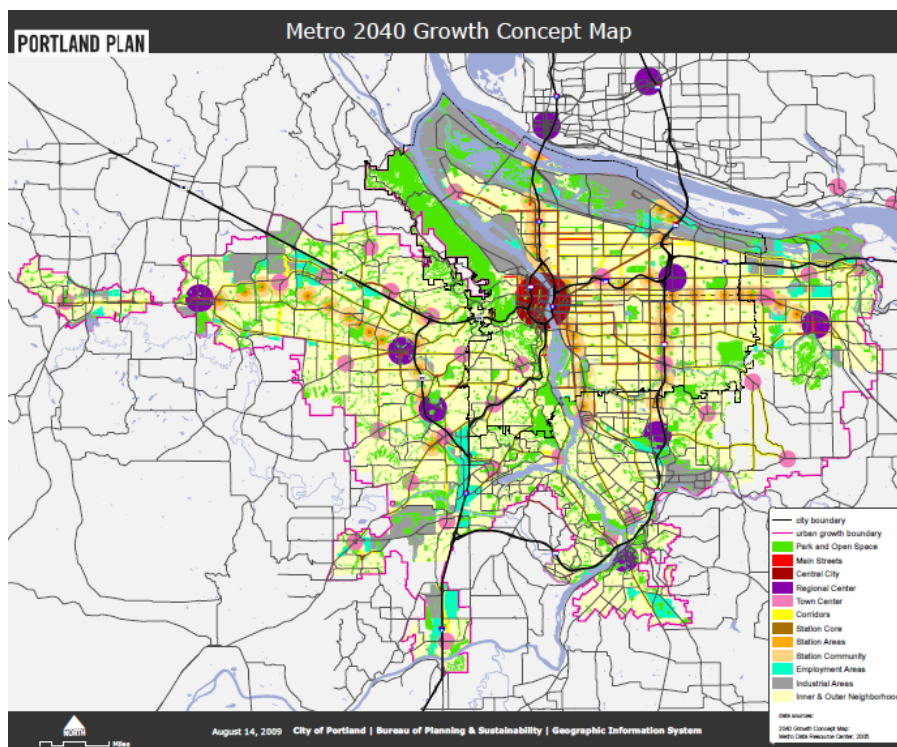
Tijdens de publieke participatie werd duidelijk dat bewoners de voorkeur gaven aan een compacte bebouwing. Compacte bebouwing vertaald in een visie op aantrekkelijke centra met dank aan een voetgangersvriendelijke inrichting, met gemengde functies en een hoogwaardig openbaar vervoer. Resultaten als deze werden vertaald in een nieuw - later moeiteloos goedgekeurd – scenario dat in schril contrast staat met een ‘business-as-usual’-scenario (dat in 1991 de ogen had geopend van de bestuurders) :

	Business-As-Usual	Goedgekeurd Alternatief
Groei stedelijk gebied (acres)	98,214	14,500
Aansnijden van nieuwe agrarische gebieden	63,900	3,545
Fileleed	506 mijl filegevoelige wegen	454 mijl filegevoelige wegen
Modal split	92 / 3 / 5	88 / 6 / 6
Openbaar vervoer	9.575 dagelijkse diensturen	11.966 dagelijkse diensturen

Van Survey naar Plan – Van visie naar planning

Reculer pour mieux sauter. Goed gestart is half gewonnen bleek bewaarheid. Dankzij het omvangrijke traject kende het plan een groot draagvlak én was de rode loper gerold voor een breed scala aan maatregelen. Zo resulteerde de synergie ruimtelijke ordening – mobiliteit in o.m. de opmaak van een regionaal parkeerbeleid, striktere regelgeving voor de inplanting van nieuwe detailhandel, de opmaak van een ‘complete street’-handreiking voor wegbeheerders, ... Maar ook de aankoop & uitbouw van natuurgebieden, parken en recreatiedomeinen kregen een impuls. Om de kritiek te counteren dat compacte stedenbouw resulteert in hogere (grond)prijzen kregen projectontwikkelaars densiteitsbonussen indien ze projecten met betaalbare huisvesting ontwikkelden.

Hét (planologisch) instrument van het plan was bovendien de afbakening van een ‘urban growth boundary’. Inspelend op de verwachte groei werd zo voor een periode van 40 jaar de kruitlijnen van de stedelijke bebouwingkernen in de regio afgebakend. Bovendien maakte het plan ook duidelijk waar de hoogste densiteiten gewenst (of niet) waren. Met het instrument was de regio niet aan haar proefstuk toe. Dat de regio begin jaren 1990 nog landelijke gebieden had, had ze te danken aan een eerste plan. Bovendien ontwikkelde het regiobestuur in de schoot van het plan een instrumentarium dat een goed zicht bood op de onbebouwde percelen ... die prioritair ingevuld dienden te worden dixit het ‘2040 Growth Concept’. Indicatoren die kortom actief als beleidsinstrument werden ingezet én opgevolgd.

Van Plan naar Evaluatie

De resultaten van het plan – het planningstraject mogen gezien worden. Illustratief

- 64% van de bevolking woont op 400 m van een park
- 70% van de bewoners leeft op 400 m afstand van een halte openbaar vervoer
- uit bevraging van bewoners blijkt o.m. dat 80% van de bewoners zegt dat de aanwezigheid van groen – open ruimte de grootste bijdrage levert aan de leefbaarheid van de regio, 83% van de bewoners onderschrijft de stelling dat een goede ruimtelijke ordening een essentiële bijdrage levert aan deze kwaliteit [een schril contrast met een bevraging aan de Vlaamse kust waar (een gebrek aan) ruimtelijke ordening als dé boeman van de tanende kwaliteit werd geduid (zie verder, Slabbinck, 2015)]
- waar in 1965 de overheid per dollar private ontwikkeling ook 38 dollarcent investeerde in nutsvoorzieningen, transport, e.d.m. is dit in 2007 gedaald tot 27 dollarcent, voor elke dollar geïnvesteerd in wandel- en fietsroutes is er een gezondheidsvoordeel à 2,94 dollar ... of hoe de oprichting van een regiobestuur bestempeld werd als 'the best return on public investment' .

2 Een nieuwe kijk op de Schelde 9

In de 20e eeuw evolueerde de Schelde van een dynamisch ecosysteem in een verstarde rivier. Een nieuwe schaalvergroting i.f.v. de boomende scheepstrafic, die een derde verdieping zou noodzaken, drong zich eind 20^e eeuw op. Het leek de voorbode van een (dan) klassieke clinch tussen natuurbeweging en havenbonzen / politici. Of zou het vuur aan de lont van de historische strijd Nederland versus Vlaanderen roet in het eten gooien ? Geen van deze doemscenario's bleek realiteit. De succesfactor ? Een doordacht traject waar de nadruk lag op het proces i.p.v. de inhoud. Een doordacht traject dat uitmondde in een nieuw Schelde-akkoord dat gepuurd was uit een visie gestoeld op drie pijlers : 1° de Schelde toegankelijk, 2° de Schelde natuurlijk en 3° de Schelde veilig.

Het proces was nochtans onder een moeizaam gesternte gestart. Na de tweede verdieping hadden natuurorganisaties het gebrek aan natuurcompensaties aangevochten. Slechts via een Nederlandse noodwet kon een impasse vermeden worden. Al was meteen duidelijk voor de Nederlandse overheid 'dit was ééns maar nooit weer'. Met de vraag voor een derde verdieping in gedachte werd dan ook het licht op groen gezet voor de opmaak van een Langetermijnvisie Schelde-Estuarium. Het procesmatig 'vehikel' werd gevonden in de Vlaams Nederlands Scheldec commissie (VNSC) in wiens schoot zich ook de Schelderaad, als een maatschappelijk overlegorgaan, bevond. Voor de opmaak van de visie werd deze getransformeerd in het Overleg Adviserende Partijen (OAP) waar gemandateerde vertegenwoordigers van stake- en shareholders elkaar vonden op basis van het principe van evenwaardigheid. Een forum waar de leden niet alleen gezamenlijk de oplossingen definieerden maar ook de probleemstellingen.

Een focus op 'De Schelde natuurlijk'

De ecosysteemvisie Schelde : Survey before Plan

Het proces is samen te vatten als een 'join fact finding'-oefening waarbij de gesprekspartners inzicht verwierven in de diverse belangen. Zo bepleitte de natuurbeweging een goede staat van instandhouding (conform de Europese Habitat- en Vogelrichtlijn) voor het Schelde-estuarium. Deze staat werd gedefinieerd op basis van een ecosysteemvisie (wat an sich te beschouwen is als een transectbenadering, immers het onderzoekt of 'ruimte voor natuur' moet gecreëerd worden). Een ecosysteemvisie, die blootlegde dat de morfologische & ecologische processen grondig verstoord waren. Het uitbaggeren van de havengeul betekende immers dat deze ene geul steeds dieper en breder werd ... wat betekende dat het meergeulenstelsel ontwricht werd. Immers eb en vloed stromen sneller door de vaargeul ... doch minder door de ondiepe geulen en tussen de platen. Of hoe het verdiepen van de vaargeul ten koste ging van de ondiepe delen als slikken & schorren of zandplaten. De conclusie luidde dan ook dat er nood was aan het inrichten van 600 ha estuariene natuur langs de Westerschelde en 1.100 ha langs de Zeeschelde. Bovendien bracht de visie ook naar voor dat een natuurlijke Schelde baat (en zelfs nood) had aan alternatieve stort- en baggerstrategieën.

⁹ Bron : o.m. Broeckx, 2011, Meire et al, 2014; Temmerman et al, 2004 en <http://www.vnsc.eu/>. Met bijzondere dank aan Peter Symens, beleidsmedewerker Natuurpunt (interview, 22 januari 2015)

Een focus op 'De Schelde veilig'

Een natuurlijkere Schelde is een veiligere Schelde

De 20^e eeuw betekende niet alleen een verdieping maar ook – door inpoldering & opspuiten van havengronden – een versmalling van de Schelde wat een weerslag had op het tij-klimaat. In Antwerpen rees het vloedmerk zo met meer dan 80 cm wat significante gevolgen had voor de beschermingen tegen overstromingen. De oplossing werd niet gevonden in een stormvloedkering maar wel in het creëren van 'ruimte voor de rivier'. Een concept dat na de watersnood van 1973 succesvol in de praktijk werd gebracht door gecontroleerde overstromingsgebieden. Het principe? Bij stormtij lopen deze naast de rivier gesitueerde polder onder water (om vervolgens bij laag water terug leeg te lopen, opnieuw buffercapaciteit creëren voor het volgend tij). Of hoe door het 'wegvangen' van een deel van de watermassa de tij-amplitude kon afgezwakt worden met 30 à 100 cm. Een win-win in menig opzicht, ook financieel (een stormvloedkering zou immers significant duurder zijn want het vergde bovenal ook dijkverzwaringen en dijkverhogingen). Het groen licht in het Schelde-akkoord voor de creatie van nieuwe estuariene natuur betekende dan ook goed nieuws voor een veiligere Schelde. Ruimte voor natuur blijkt immers ruimte voor veiligheid te zijn, een prachtige illustratie van het concept 'ecosysteemdiensten'.

Toch één maar. Weliswaar bereikte het OAP en VNCSC betrekkelijk vlot een gezamenlijke visie, de uitvoering was een ander paar mouwen. Waar de Vlaamse partijen – dankzij o.m. politieke zwaargewichten – op één lijn stonden & bleven staan, vertoonde de éénsgezinsheid & consistentie aan Nederlandse zijde barsten. Het gebrek aan participatie vanuit de bevolking (die huiverde bij het idee 'ontpoldering' en dit voor – wat geframed werd als – een Vlaamse verzuchting) resulteerde in politieke hoogspanning binnen de Nederlandse regering en tussen Vlaanderen & Nederland. Slechts na een 'dubbelbesluit' en bijkomende studies kon de knoop definitief doorgehakt worden. Of hoe eind goed, al goed werd.

3 Een nieuwe kijk op de kust (?) ¹⁰

3.1 Diagnose kust

Kustvilla's, eengezinswoningen ruimden baan voor tienlagige mastodonten met duizend appartementen.

Voor de één een troosteloos geheel van beton en glas, een bouwen

met slechts als opzet een bouwen met een zo groot mogelijk rendement voor de ene.

Voor de andere een spiegel van de dan maatschappij, een kristallisatie in de ruimte van een op monocultuur en consumptie gericht toerisme – waar kortom een privé-initiatief heeft ingespeeld op de marktsituatie.

Allaert & De Klerck, 1993

Zoals de Schelde van een dynamische stroom transformeerde in een verstarde rivier, zo verstarde & versteende de kust in de 20e eeuw. Het is een verhaal illustratief voor wat in de vorige delen bestempeld werd als 'het beleid 1.0'. Meer zelfs, aan de kust werden tendenzen onder druk van o.m. een boomende vastgoedmarkt uitvergroet.

Survey (1) : de doffe & verzwakte kralenstad

La tâche de l'avenir reste grande pour le Littoral Belge. Beaucoup y a été fait, beaucoup reste à faire mais dorénavant selon des vues générales et des programmes solidaires.

Que dans un harmonieux ensemble désormais se développent et s'achèvent nos dix sept stations actuelles et celles qui seront fondées à l'avenir; que chacune d'elles conserve ou acquière son caractère d'originalité propre, essentielle condition de la vie et du charme de l'ensemble; qu'elles s'égrènent le long de notre "côte d'Émeraude".

Otlet, 1904

Wat Otlet ooit omschreef als een 'kralenkust' is vandaag veranderd in een kralenstad, in de termen van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen 'het stedelijk netwerk kust'. De transformatie zou Otlet ongetwijfeld verbazen. Niet zozeer het feit dat de kralen veelal aan elkaar gerijgd zijn (*sprak Leopold II niet de droom uit van de kust als 'één prachtige boulevard, aan de ene zijde afgezoomd door de zee en aan de andere door overweldigende hotels en villa's' ?*) wel de wijze waarop. Waar de kust begin 20e eeuw een toonbeeld was van een geplande ontwikkeling, gestoeld op één

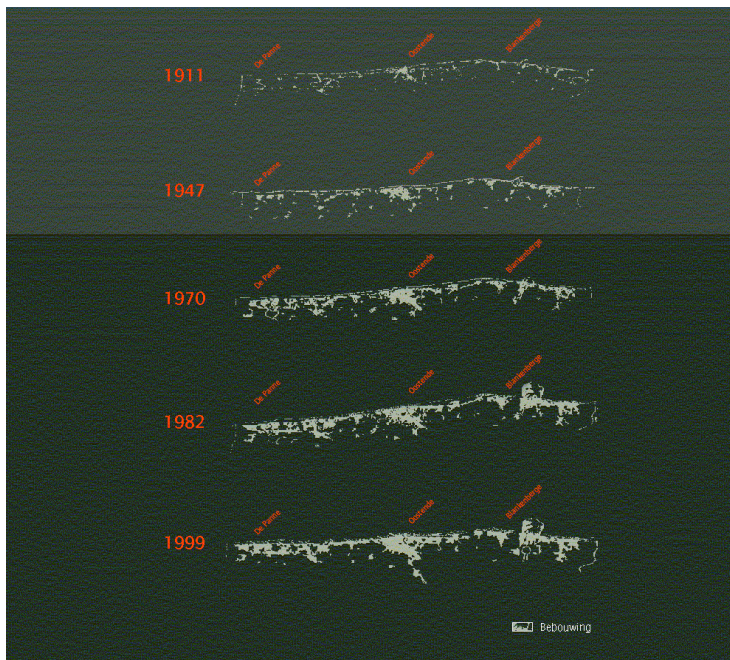
¹⁰ Deze tekst werd gepuurd uit het onderzoek 'Een andere kijk op de kust' (Slabbinck, 2015) – voor meer informatie in bijzonder over het aspect 'survey' wordt verwezen naar deze paper die de thema's uitdiept en aldus genuanceerder brengt.

kustbrede visie en doorvertaald in afzonderlijke visies/masterplannen op badplaatsniveau (vandaag nog leesbaar in o.m. De Haan – Concessie & De Panne – Dumontwijk), lijkt de bebouwing vandaag zonder doordacht plan zich te verspreiden.

Indien het niet meer kon in de duinen, dan maar in de polders, daar was immers nog ruimte genoeg. En zo geschiedde want de vraag naar toeristische infrastructuur diende verder beantwoord te worden. Zo zijn de recente grote toeristische verblijfszones overwegend in de polder te vinden. Deze concentraties penetreren in de polder waardoor ook in de polder de badplaatsen naar elkaar toegroeien. Ze verspreiden zich als schimmel over de polder.

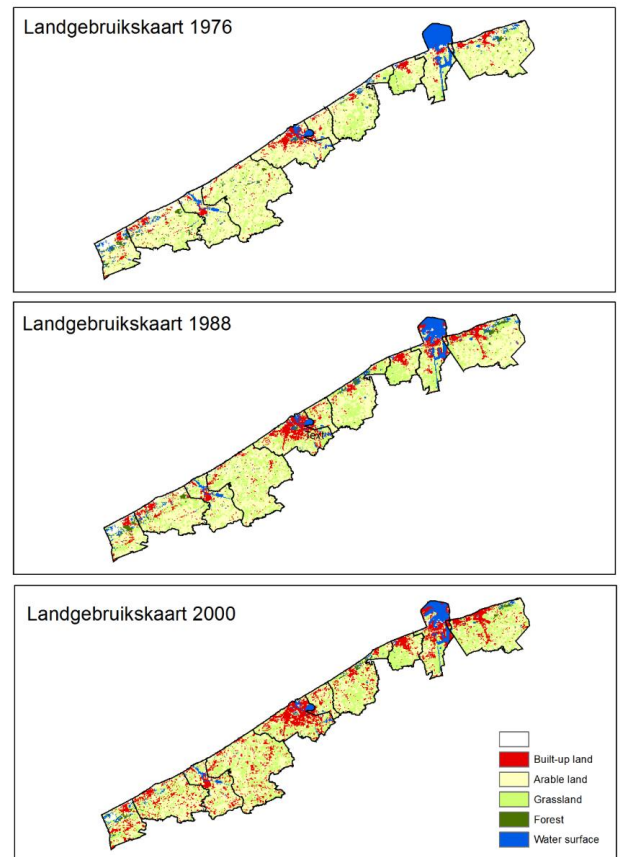
Vermeersch 1986

Het kan verkeren ... want wie de oude plannen onder het stof haalt ontdekt plannen die vandaag bestempeld zouden kunnen worden als 'transit oriented development'. De ontwikkeling van (buurt)spoorwegen gaf bestaande nederzettingen een nieuwe roeping én gaf ontstaan aan nieuwe badplaatsen. Ook andere infrastructures als de zeedijk en de Koninklijke Baan werkten structurend. De kust als hét toonbeeld van een lineaire stad. Of toch dat was (weliswaar in andere bewoordingen) de visie van Leopold II en zijn discipelen. Vandaag zijn de masterplannen nog slechts sporadisch te herkennen. De badplaatsen zijn uitgewaaierd. Verkavelingen, grootschalige toeristische infrastructures, ambachtelijke zones & baanwinkels, haveninfrastructures, ... verraden dat de kust eenzelfde ontwikkeling kende als elders in het Vlaamse land (en zelfs in een overtreffende trap). Niet de mens of het openbaar vervoer wel de auto is vandaag de maatstaf van de kust. De genius locus van de dynamische & natuurlijke kust geërodeerd. De kralen groter en doffer.

Figuur boven : evolutie van de verstedelijking aan de kust 1911 – 1947 – 1970 – 1982 – 1999 (bron: archief kustwerkgroep Natuurpunt)

Figuur rechts : evolutie van het landgebruik aan de kust (bron : VITO, Poelmans, 2010)

Maar de kralenstad werd ook monotoner – verloor haar glans zoals een diamant aan pracht verliest als ze minder veelzijdig is. De homogenisatie van de ruimte (Sennet, 1992) zet zich immers aan de kust – zoals elders – ook verder. Woonwijken eens gekarakteriseerd door een bloeiende kleinhandel worden slaapwijken. De centrumwinkelgebieden in de badplaatsen verschrompelen (terwijl baanwinkels in het hinterland opduiken). ...

Een zoom op wijkniveau ¹¹

Wie een analyse op wijkniveau maakt, ontdekt bovendien een evolutie die omschreven kan worden als de erosie van de publieke ruimte. Neem de Oostendse wijk 'OPEX' of Knokke-Dorp. In de jaren 1960 beide een perfecte illustratie van een traditionele wijk. De straat als medium voor verkeer maar bovenal ook een plaats voor ontmoetingen én een plaats voor handel (naar : Gehl & Gemzøe, 2001). Een kruispunt was ook in de economische betekenis een kruispunt, elke hoek 'bemand' met een handelszaak (we verwijzen illustratief naar de een cartografische analyse van Knokke-Dorp op de volgende bladzijde). Echter in de jaren 1960 en 1970 kantelt het straatbeeld. De auto palmt de publieke ruimte in en vestigt als het ware een monopolie. De andere functies van de straat smelten als sneeuw voor de zon weg. ... Vandaag wordt de publieke ruimte herontdekt, opnieuw ingericht op maat van fietser & wandelaar. Andere attributen die bijdragen aan stedelijkheid worden eveneens 'hard' – planmatig afgedwongen. Denken we aan speeltuinen (onbestaand vroeger, de wijk was de speelplaats), aan ontmoetingscentra (onbestaand vroeger, de straat was het ontmoetingsforum), ... De wijk, van een harmonisch samen-leven naar een (overlevings)strijd voor de zachte waarden. De omgeving als een strijdarena ...

Meire & Bracke (2005) spreken bovendien van een (groot)stedelijke ontwikkeling aan de kust : een groot aantal alleenstaanden, weinig gezinnen met kinderen, seizoensgebieden arbeidspieken, ... Bovendien ervaart de kust de vergrijzingsgolf reeds als geen andere regio in Vlaanderen. Wie een transect zou maken van de kustbewoning, ontdekt bovendien een segregatie. Waar de zeedijk gekenmerkt wordt door hoge concentraties aan tweede verblijven, nestelen senioren zich in hoofdzaak in de badplaatswijken. Jonge gezinnen worden zo verdrongen naar het hinterland (incl. polderdorpen). Samengevat : de kust een illustratie van beleid 1.0, een atomisatie én homogenisatie van de stedelijke omgeving waarbij zowel functies als bewonersprofielen thans sterk gezoneerd - verspreid voorkomen.

Maar er is meer. Het is geen publiek geheim dat het kustecosysteem ook een prijs betaalde. Ook dit is een illustratie van het 'denken 1.0' en in bijzonder het geloof in de maakbaarheid van kust ... die vandaag echter doorprikt wordt :

- vandaag blijkt niet alleen dat dijken de zwakste schakels zijn, maar ook dat het gebruik van strandsuppleties een lock-in creëert waarbij we *en plus* nog maar recent beseffen dat de Noordzee geen oneindige voorraad zand ter beschikking heeft ... wat een bijkomende uitdaging betekent in het licht van de (versnellende) zeespiegelstijging;
- ook de waterhuishouding aan de kust is als fragiel – kwetsbaar te bestempelen ... wat een uitdaging betekent in het licht van de wijzigende neerslagpatronen omwille van de klimaatverandering (enerzijds een grotere kans op overstromingen door neerslagpieken, anderzijds een grotere kans op droogtes 's zomers).

Scherpgesteld : in de 20e eeuw vielen dé motoren van de kustdynamiek (water & sediment) stil ... wat dan weer een effect heeft op o.m. de biodiversiteit. De stuivende duinen transformeerden bijvoorbeeld in houtige duinen. Kustnatuur verbannen tot natuurgebieden, elders vogelvrij (en veelal verdwenen). Het betekende bovendien een lock-in – een addictie aan natuurbeheer. Samengevat : de kralenstad werd niet alleen in antropocentrisch maar ook in ecocentrisch oogpunt doffer én zwakker.

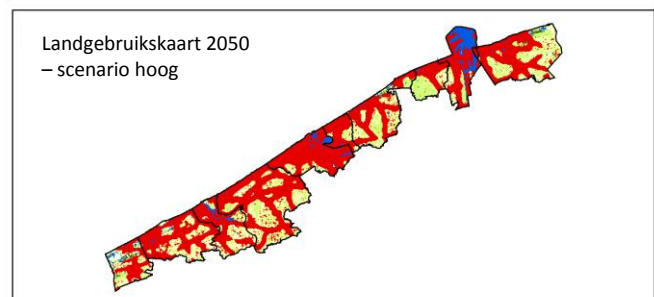
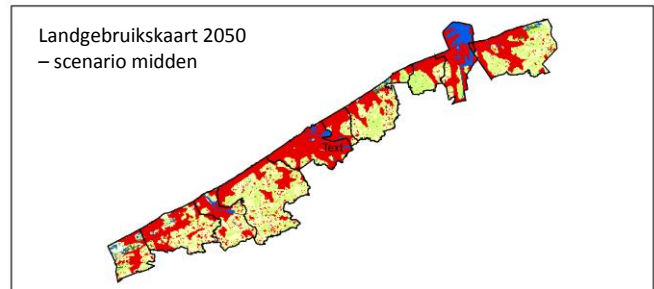
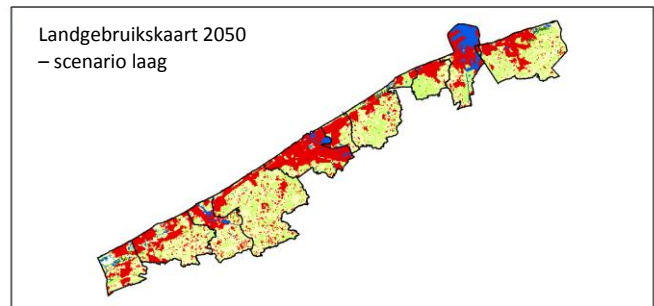
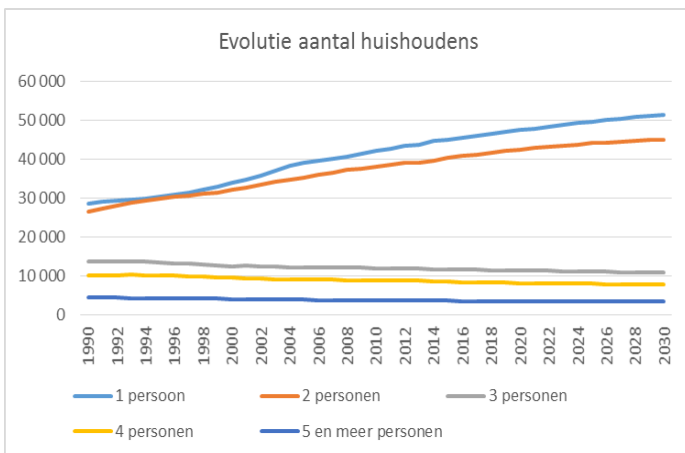
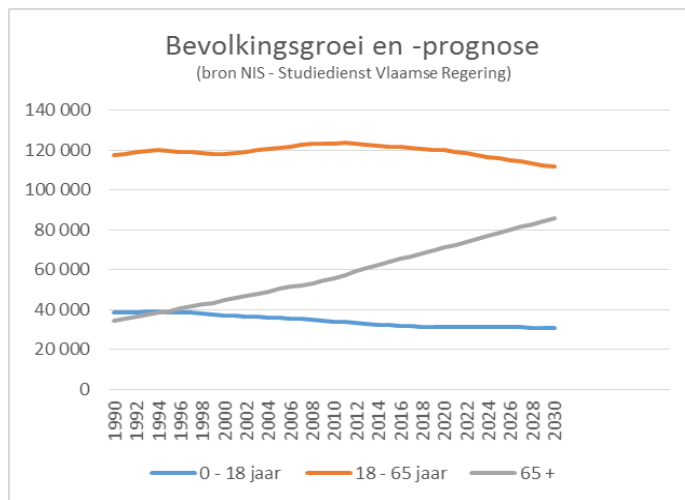
Concluderend. Niet dat er een heimwee is naar Leopold II, doch we kunnen niet omheen de vaststelling dat de tijd dat vanuit één kustvisie gehandeld werd, een verre herinnering lijkt. Verspreide slagorde lijkt hét adagio. Nochtans blijkt uit het onderzoek dat er ook grenzen aan de (blinde) groei zijn aan de kust. Het ecologisch plafond is manifest doorbroken. De sociale fundering kreunt. Zowel op schaal van de kustregio als op schaal van de kustwijken. Of hoe de kust een geknipte leerling lijkt voor de sprong naar een '(omgevings)beleid 2.0'. Primordiaal is om het principe 'survey before plan' terug in eer te herstellen, om de gegevens (die er in overvloed zijn – weliswaar in wisselende kwaliteit) op een rijtje te zetten, de blik op de horizon te richten en te werken aan één visie voor de kust. Stap één is een grondige studie ('survey'), die enerzijds bestaat uit een verkenning van het (eco)systeem als anderzijds een verkenning van het 'people systeem', het betrekken van mensen.

¹¹ Een onderzoek (dat bestempeld kan worden als een onderzoek naar de invulling van een wijktransect) is thans lopende in Knokke (Dorp), Oostende (OPEX), Blankenberge (Centrum). Aan de hand van interviews van medewerkers van heemkundige kringen & handelaarsbonden wordt een reconstructie gemaakt van de evolutie van het socio-economisch weefsel.

Survey (1 bis) : de geïnspireerde kust

Focussen we op het eerste facet (de verkenning van het (eco)systeem) dan kunnen we lering trekken uit de cases 'Portland' en 'Schelde'. Telkens werd op regioniveau de vraag gesteld wat het principe 'ruimte voor ...' betekent.

In casu Portland luidde de vraag 'wat betekent het principe ruimte voor de mens?'. De demografische ontwikkelingen kregen zoals we zagen een vertaling op omgevingsmaat wat resulteerde in diverse scenario's. Voor de kust liggen de bouwstenen voor zo'n debat voor het grijpen. Enerzijds zijn er bevolkingsprognoses. Anderzijds zijn er landgebruikmodellen van o.m. het VITO die een verderzetting van het 'business as usual'-scenario onderzochten (Poelmans, 2010). Of hoe de confrontatie van modellen als deze (en andere) uitspraken kan opleveren voor een stedelijke afbakeningslijn (cfr. Portland 'urban growth boundary').

Weliswaar kan opgemerkt worden dat het VITO-model een lineaire modellering is, wars van huidige beschermingen, wars van de (al dan niet) wenselijkheid om natuur – open ruimte te behouden en wars van de wenselijk te behouden ecosysteemdiensten (als zeeverende duinen of waterbufferende polders). In casu van de kust zal dan ook – zoals voor de Schelde – een 'confrontatie' met een ecosysteemvisie noodzakelijk zijn. Een ecosysteemvisie die als een transect het concept 'ruimte voor sediment & water' wetenschappelijk onderbouwt én aanbevelingen formuleert. Ook dit is geen verhaal dat van scratch moet beginnen :

- zo vertelt het verhaal van de zwakke schakels dat een Duinendecreet, een bescherming van wat er ons rest aan duinen, een minimum is. Dat het wellicht zelfs noodzakelijk en ook wenselijk is om nog meer ruimte voor duinprocessen vrij te maken. Niet per definitie door afbraak (al zal dit wellicht kosten-baten-gewijs onderbouwd kunnen worden in lokale cases), wel door een robuuste zeewaartse uitbreiding van de duinengordel (eventueel zelfs voor de dijk – zie verder). Of hoe het inschakelen van de ecosysteemdiensten van strand & duin zal betekenen dat er ook 'gele lijnen' op het transect zullen opduiken en het concept 'kustverdediging' kan doorgroeien naar 'sedimentbeheer'. En de kustlijn ('hold the line') kan transformeren in een kustzone.

- zo wijzen klimaatmodellen op de noodzaak om niet alleen de natuurlijke overstromingsgebieden in ere te herstellen, maar dat er ook nood is aan buffering i.f.v. het overbruggen van zomerse droogtes. Eerste modelleringen wijzen op een noodzaak van een buffer in de grootte-orde van 10 tot 20 miljoen m³. Ter vergelijking : een waterbekken als De Blankaart (een illustratie van ‘techniek 1.0’) heeft een capaciteit van 4 miljoen m³ ... Of hoe het noodzakelijk is om na te denken hoe we poldergronden ook kunnen uitspelen om – zoals de Zuid-Afrikanen het stellen – ‘water te oogsten’. Of hoe het (als wenselijk bestempeld) inschakelen van komgronden zoals de Uitkerkse Polder (met een bergingscapaciteit van 2 à 3 miljoen m³ én dit mét een meerwaarde voor landbouw & natuur) zal betekenen dat er ook ‘blauwe lijnen’ op het transect zullen opduiken.¹²

Samengevat : transectplanning op maat van de kust betekent in concreto transectplanning op maat van de bevolking(groei) én op maat van de ecosteemdiensten. Een (transect)plan voor de kust zou dan ook niet alleen een grijze lijn (‘urban growth boundary’) mogen herbergen maar ook minimaal blauwe & gele lijnen.

Survey (2) : de mensenkust

Ongetwijfeld zal zo’n plan met de countouren van de kust (zowel de kuststad als het kustecosysteem) ook een plan zijn met de countouren van slimme groei, i.e. de countouren van een slimme verdichting, een terug aanknopen met de traditie van een ‘transit oriented development’ ... wat ook een debat over (al dan niet) bakens als middel zal behelzen. Immers zoals in Portland zijn scenario’s & kaarten slechts een middel om een debat over de toekomst van de omgeving aan te zwengelen (en vertellen deze nog niets over bvb. de beleving van de bebouwde ruimte). En zo zijn we gekomen aan het tweede luik van ‘een survey’ namelijk een verkenning van het ‘people systeem’, i.e. het betrekken van mensen. *Ervaren mensen ook dat er grenzen aan de groei zijn ? Zijn er grenzen aan hun geduld ?* Een bevraging in 2015 geeft indicaties van wel. In het kader van het onderzoek ‘Een andere kijk op de kust’ werden – in navolging van eenzelfde bevraging in 1997 (De Ruyck et al, 2001) – immers 99 beleidsmakers bevraged. Van politici over economische stakeholders tot middenveldfiguren.

Tekenend is het antwoord op de vraag ‘hoe zou u de toestand van de kustzone omschrijven ?’, 46% van de bevrageden antwoordden (eerder) negatief, slechts 20% (eerder) positief, 34% had gemengde gevoelens bij een blik op de kust. De belangrijkste problemen (die spontaan aangekaart werden – het betrof een open vragen-onderzoek) waren ‘te weinig bescherming voor de natuurwaarden’ (vermeld door 45% van de bevrageden), ‘de overbebouwde omgeving – de druk op de open ruimte’ (44%), ‘de fragmentatie van de bevoegdheden’ (44%), ‘het gebrek aan één gemeenschappelijke visie’ (41%) en ‘het tekort aan betaalbare woningen’ (35%).

Een andere opvallende vaststelling is dat t.o.v. 1997 de kritiek op de kust verbreed is. Verbreed in de geografische betekenis (waar in 1997 het kustbeleid nog gepercipieerd werd met strand & duin, is dit thans verbreed tot ‘polder tot én met Noordzee’). Verbreed in de beleidsmatige betekenis. Waar in 1997 de focus ligt op natuurthema’s (het stof van het Duinendecreet is nog niet gaan liggen), komen in 2015 ook socio-economische thema’s aan bod. In bijzonder de leefbaarheid (de druk van de tweede verblijven, de ontgroening & de vergrijzing van de kust, ...) wordt hierbij aangekaart.

Dat het discours verbreed is blijkt ook uit de antwoorden op de vraag naar oplossingen voor de kust. Waar in 1997 de antwoorden als defensief (‘bescherming’) en klassiek (i.e. wortel-stok-preek) bestempeld kunnen worden, staat in 2015 de vraag voor een kustbrede visie op één. Op twee staat ‘werk maken van klimaatadaptatie’. Op vier staat een pleidooi voor ‘een duurzame mobiliteit’.

Op drie en vijf staan bestuurlijke aanbevelingen nl. het streven naar een evenwicht / een duurzame ontwikkeling en het streven naar een bestuurlijke samenwerking. En zo komen we bij de achillespees : het kustbeleid. Zowel in 1997 als in 2015 duikt de kritiek op het kustbeleid of beter de afwezigheid van een kustbeleid (of toch een negeren van de genius locus) op. 63% van de bevrageden concludeert immers dat er anno 2015 geen sprake is van een kustbeleid. Slechts 23% vindt van wel. 14% kijkt met gemengde gevoelens naar het kustbeleid. Gepolst naar de oorzaken wordt gewezen op 1° de fragmentering van de bevoegdheden (door 37% bevrageden aangekaart), het primeren van de waan de dag – het primeren van de korte termijn (34%) en het falen van het lokaal niveau (31%). Al dient opgemerkt te worden dat t.o.v. 1997 de principes van een geïntegreerd kustzonebeheer wel ingang vonden ... of toch in de hoofden

¹² De bron van deze cijfers zijn hydrologen & ecologen die bevraged zijn i.k.v. de studie ‘Een andere kijk op de kust’ die een tip van de sluier lichten op lopende onderzoeken. De overname is dan ook slechts de verantwoordelijkheid van de auteur van deze publicatie.

van de bevrageden (en nog niet in de praktijk). Gepolst naar beleidsaanbevelingen staat 'een kustbrede visie met horizon op lange termijn' met stip op 1 (59%), een geïntegreerd – holistische benadering (38%) en een pleidooi voor een kustbrede samenwerking (24%) vervolmaken de top drie.

Van Survey naar Visie ?

Samengevat kan dan ook een (sterker) pleidooi voor een kustregionale benadering van 'de omgeving' genoteerd worden. Is de tijd dan ook rijp voor 'een territoriaal pact' (cfr. deel 3) ? Op basis van de bevraging in 2015 is het antwoord een volmondig 'ja'. Problemen & oplossingen zijn kustbreed gekend en erkend én dit a-politiek. Een kustbreed draagvlak is kortom te noteren. Dat terzelfdertijd ook het Vlaamse beleid het denkspoor van 'stadsregio's' bewandelt, dat diezelfde Vlaamse overheid ondertussen ook trajecten kustbreed lopend heeft (een casus i.k.v. het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen (BRV), Vlaamse Baaien, Metropolaan KustLandschap 2100 (MKL2100)), ... wijst op een 'window of opportunity'. Echter dit kon in 1997 ook een conclusie zijn. Een Duinendecreet, een nieuw Beleidsplan Ruimte Vlaanderen, ... waren eveneens positieve signalen ... en toch liep het mis. Het concept 'het stedelijk netwerk kust' werd niet uitgediept, een Structuurplan Kust stierf een stille dood, een visie op de Koninklijke Baan ligt stof te vergaren ...

Dé vraag is dan ook : herhaalt de geschiedenis zich of komt er een doorbraak ? Vandaag [11 september 2015, nvda] lijkt de geschiedenis zich te herhalen. Een bijzonder ongelukkige communicatie over het MKL2100 (een nuttige scenario-oefening die in de pers geframed werd als de visie van de Vlaamse overheid). Een zieltogend project Vlaamse Baaien. Een zoektocht naar slechts quick wins in het BRV. ... Niet de geschiedenis maar wel het beleid lijkt zich kortom te herhalen. Een selffulfilling prophecy zo lijkt het wel want uit de bevraging in 2015 leren we ook waar de laatste decennia het schoentje wringt in het beleidsdomein 'omgeving'. Waar natuurbeleid door 61% als positief wordt bestempeld (en nog eens 20% positief doch nog ontoereikend) (in 1997 resp. slechts 6% en 44%), klinkt het verdicht voor ruimtelijke ordening dat slechts 5% 'positief' en 30% 'voorzichtig positief' kijkt naar het beleidsdomein. Detailonderzoek leert dat de succesfactor van het natuurbeleid hét slagen van het Duinendecreet is. Een slagen met dank aan politieke trekkers (waar politici als Vande Lanotte, Loones, Vandaele naam & faam maakten), een ijzersterke wetgeving die niet uitgehold werd, een beleid dat bovenal meer waarmaakt dan beloofd werd (want ook ambitieuze natuurherstelprojecten als in het Zwin en de IJzermonding), ... Een schril contrast met het beleidsdomein 'ruimtelijke ordening' dat metaforisch als een arme, eenzame, uitgemergelde wees te beschouwen is.

Concluderend voor de survey : de kust een typevoorbeeld van (onder meer) 'iatrogenese', schade veroorzaakt door de genezer. Om Oscar Wilde (1981) nogmaals aan te halen :

The people who do the most harm, are the people who try to do most good.

3.2 Kuur Kust

De boodschap is duidelijk :

- een (dreigende) overshoot van het ecologisch plafond & de sociale fundering is een realiteit
- een bezinning roept zich op, een bezinning over welke toekomst we zien voor onze kust én een bezinning over hoe we het beleidsmatig aanpakken.
- het roer moet om, 'werkwijze 1.0' heeft gefaald (en zal blijven falen), slechts een paradigmashift als bepleit in de vorige delen kan de noodzakelijke kentering brengen.

Onderstreept dient (nogmaals) te worden dat niet van nul vertrokken moet worden. Het is niet omdat een oude werkwijze als 'iatrogenese' te bestempelen is, dat alle bouwstenen per definitie foutief zijn. Zo werd i.k.v. Vlaamse Baaien een opdracht gegeven tot de opmaak van een ecosysteemvisie voor de kust (weliswaar beperkt tot 'de zandige kust', i.e. met uitsluiting van o.m. (de waterhuishouding van) de polders). Zo bieden de verkenningen van MKL2100 een insteek voor een scenario-oefening als in Portland (waarbij uit de negatieve kritiek een positief discours van kernkwaliteiten van de toekomstige kust gepuurd kan worden). ... Echter het proces moet radicaal om ('inversie'). Het debat mag niet gaan over projecten wel over waarden en kwaliteiten.

Wie de bevraging in 2015 in extenso bestudeert [zie paper 'Een andere kijk op de kust', Slabbinck, 2015], ontdekt alleszins de kiemen van zo'n waardeNvol debat. Samengevat werd immers geconcludeerd dat alle bevrageden van mening waren dat 'de kust verdient (nog) beter' waarbij twee (te bewaren én te versterken) kernbegrippen centraal stonden :

- 'de oer genius locus van de kust', een landschap op de breuklijn land – zee, de herinnering aan wat de kust ooit was, 'natuur zonder menselijk geheugen' (Uyttenhove, 2011), de kust als een 'locus amoenus' (een lieflijke plaats) een alternatief voor de grijze stedelijkheid – het hectische binnenland (een locus terribilus) ... de kust kortom als de andere kant van het (binnen)land
- 'de kern polis van de kust', de kust als ontmoetingsplaats, de kust als spiegel en venster op het samen-leven, 'zien en gezien worden', de kust (en in bijzonder haar strand & zeedijk) als 's lands grootste third place (ook en bijzonder door de kust haar vakantieroeping te geven waarbij tijd voor familie & kennissen centraal staan) De kust kortom vertaald in een gevoel van thuiskomen. De uitdaging van de kust kortom gebald in een samen-leven met mensen (zodat bvb. vergrijzing niet omslaat in vereenzaming) én in een samen-leven met de van nature kustprocessen (zodat bvb. klimaatverandering niet omslaat in een Vlaamse Fjorden-scenario).

Om het herkenbaarder te maken enkele (? herkenbare ?) quotes uit bevraging :

*Vanaf Jabbeke verandert de lucht, het landschap, ... dan beginnen de kinderen op de achterbank te djingelen.
Ja, dan komt de zee nabij.*

De kust ? een belofte van ongereptheid !

De opgave is dan ook om als betoogd in vorige delen een 'joint fact finding'-oefening te organiseren. Op zoek te gaan naar wat ons bindt (en niet wat ons onderscheidt) én om dit te vertalen in wervende beelden (i.e. dromen én dus niet projecten). Om uit de paper 'Een andere kijk op de kust' te citeren :

- van versnipperde kust naar harmonische kust : waar bruggen worden geslagen tussen het natuurlijk kapitaal, het socio-cultureel & stedelijk kapitaal en het economisch kapitaal van de kust – waar iedereen mede-eigenaar wordt van de kust (of toch van haar 'commons')
- van vergrijsde kust naar inclusieve / verzilverde kust : waar diversiteit en authenticiteit de regel eerder dan de uitzondering is (en geen bedreiging maar juist een opportuniteit is)
- van immobiele kust naar dynamische kust : inspelend op de van nature kustspecifieke dynamiek (incl. het tempo van de toeristische seizoenen), inspelend op de immer wijzigende maatschappelijke context, inspelend op de gevolgen van de klimaatverandering, de statische kust(lijn) ingeruild wordt voor een dynamische kust(zone)
- van zwakke kust naar zachte kust : waar de kustactoren aan eenzelfde zeel trekken, op het ritme van het (eco)systeem, waar co-existentie niet staat voor elkander gedogen maar voor een queeste naar symbiose – synergie tussen mensen en tussen mensen & het ecosysteem
- van waardevolle kust naar waardenvolle kust : waar de zachte waarden van de kust (van ecosysteemdiensten tot erfgoed) terug naar waarde geschat worden
- van zieke kust naar veerkrachtige kust, bestand tegen huidige en toekomstige stressfactoren (weze het economische of klimaat of ???-schokken).

Om dit hoofdstukje te eindigen met een ultieme boutade – toekomstdroom :

Om de natuur van de kust te redden, moet de kust stedelijker worden (of toch slim stedelijker).

3.3 Verkenning kust

Woorden wekken, verhalen trekken.

Of een joint fact finding-oefening dan wel vertaald wordt in één kustvisie dan wel (zoals ook initieel gebeurde in Portland) in demonstratieprojecten (die bewijzen dat het geheel meer is dan de som der delen / dat de kust meer is dan de som der badplaatsen), is een volgende discussie ... die vandaag nog niet beslist kan worden ... maar die wel al verkend kan worden (de toekomst is immers niet voorspelbaar zoals we zagen) ... daarom een verkenning met kiemen van

- zowel een kustbrede visie (a.h.v. de Koninklijke Baan – een casus waarop we in het volgende hoofdstuk 3.4 terugkomen onder de noemer 'van survey naar plan')

- als kiemen voor gebiedsgerichte acties (o.m. 'Westpoort' (een brug makend tussen Westende & Nieuwpoort) & 'Groenpoort' (een brug makend tussen Groenendijke & Nieuwpoort)).

3.3.1 De visionaire kust

De actuele kust

Focus TV – 20 juni 2015 – Na enkele variaberichten kondigt de nieuwslezer aan dat 'Ambitie 2030' boven het doopvont gehouden werd. Econoom Geert Noels die als zaakvoerder van Econopolis de pen mee vasthield van deze studie over de toekomst van de West-Vlaamse economie haalde de spreekwoordelijke mosterd bij buitenlandse succesverhalen als Silicon Valley. De gedeputeerde van economie droomt vervolgens hardop van een verdere zeevaartse van de haven van Zeebrugge. De beelden van het Vlaamse Baaien-project die getoond worden, doet me de optelsom maken naar lange termijnvisies die de laatste jaren maar zelfs ook maanden de revue zagen. Zo werd enkele weken terug nog het project Metropolaan Kustlandschap voorgesteld ... en (zo lijkt het toch) meteen afgevoerd. Vanuit dezelfde overheid werd ook – aan de Oostkust – een denkoefening gehouden vanuit het nieuwe Beleidsplan Ruimte Vlaanderen. En dan vergeet ik nog het project Vlaamse Baaien van diezelfde Vlaamse overheid dat zich thans in alle stilte aan studies onderwerpt. Neen aan ideeën geen gebrek zo lijkt het wel.

Echter krijgt Marco Borsato gelijk ? Zijn dromen bedrog ? Met de 99 beleidsmakers in het achterhoofd die ik het afgelopen half jaar geïnterviewd heb, vrees ik dat de sympathieke Nederlander gelijk zal krijgen. Het gevoel van een ontbreken van een kust(breed)-beleid, het falen van het beleidsveld ruimtelijke ordening, legden de achterliggende ziektebeelden (geen politieke draag- en daadkracht, ad hoc benadering, ...) bloot. Ziektebeelden waar nog geen gepast medicijn (kustbreed werken, vanuit één holistische integrale visie, ...) is gevonden of beter wordt ingenomen.

De nieuwe kust

Focus TV – 20 juni 2017 – Kust 2030/50, een visie over de toekomst van de kust wordt voorgesteld. Het is dé kop van het nieuws. Tijdens de reportage is het grappig om te zien dat het podium bijna te klein was voor de obligate groepsfoto. De gouverneur geeft in de studio toelichting over het afgelegde traject. Een traject met tal van partners, privaat – publiek, lokale – hogere overheden. Een traject dat – en ik quote de gouverneur - 'de ideeënfabriek kust' samenbracht, op zoek ging naar de grootste gemene veelvouden én dit koppelde aan een ambitieus maar realistisch – want breed afgetoetst – actieplan.

Aan de terminologie van de 'werven' herken je duidelijk de pen van Econopolis' 'Visie 2030'. De beschreven uitdagingen zijn immers niet kleiner geworden, integendeel zelfs. De demografische schok met een krimpende beroepsbevolking wordt aan de kust harder gevoeld dan elders (al zorgt de vergrijzing ook wel voor kansen want hogere toeristische en lifestyle uitgaven). Ook de energieschok plant zich (wereldwijd en steeds sneller) voort. Weliswaar ging de spade in de grond voor het energie-eiland, nu reeds staat vast dat dit een druppel op een hete plaat wordt. En zo is meteen de link gemaakt met de klimaatschok.

Ook de beelden lijken zo weggeknipt uit 'Visie 2030'. Onder de noemer 'Gold Coast' worden concrete vorstellen gelanceerd om een tandje (of beter vele) bij te schakelen voor een innovatieve zorgeconomie. Ook het beeld 'Houston van Vlaanderen' wordt hernomen doch ditmaal vanuit een andere invalshoek, een kleinschaligere benadering van de energiebevoorrading ... het grootste olieveld in de Noordzee bevindt zich immers op de zeedijk. De werf 'Singapore van Vlaanderen' wordt zeer concreet ingevuld. Binnen twee legislaturen wil de kust Vlaanderens eerste bestuursregio worden. Hoe het samenwerkingsverband tussen lokale en hogere overheden er in concreto uit moet zien is nog niet beslist. Ook de burger zal nog betrokken worden. Opzet is sowieso om de visie te vertalen in een concreet actieplan, om de daad bij het woord te voegen. De tijd van plannenmakerij is gedaan, we slaan de hand aan de ploeg besluit de gouverneur krachtig.

Focus TV – 20 november 2018 – Enkele weken na de verkiezingen zitten drie toppolitici in de studio. Ze geven duiding bij de ondertekening van het BestuursAkkoord Kust (BAK). Kust 2030/50 werd het afgelopen jaar grondiger uitgewerkt. Participatiemarkten zorgden zo voor een grote publieke betrokkenheid. En tijdens de verkiezingsstrijd bleek de verfijning van een kustbrede visie dé rode draad (al bleek er over de partijgrenzen heen een grote consensus). Vandaag blikken de Vlaams Minister van Omgeving, de federaal Minister van de Noordzee en de gouverneur vooruit. Eén van de paradepaardjes wordt de transformatie van de Koninklijke Baan licht de Minister van Omgeving toe. Een kapstok voor de realisatie van dé kustfietsroute maar ook het startschot van een slimme verdichting van de badplaatsen gekoppeld aan een doordacht mobiliteitsbeleid. De Minister van de Noordzee blik dan weer vooruit op het actieplan 'de kralenstad'. De laatste klimaatrapporten mogen dan wel somber klinken, de kust blijft niet bij de pakken zitten klinkt het strijdvaardig. Enerzijds zal de uitbouw van een 'groene infrastructuur' de kust wapenen tegen de zeespiegelstijging

en de onregelmatigere neerslagpatronen. Anderzijds wil de kust tegen 2030 klimaatneutraal zijn. Woorden wekken, voorbeelden trekken stelt de Minister met een niet te versmaden vingerwijzing naar de mondiale klimaatonderhandelingen (die eenzelfde doelstelling maar slechts met streefdoel 2060 situeert).

3.3.2 De fietsende kust

De actuele kust

Vuurtorenwijk (Oostende) – 19 juli 2015 – Een zondags fietstochtje naar De Haan. Ik besluit de Kapelstraat / Driftweg (N317) te volgen. Een vrijliggend, comfortabel fietspad brengt me meteen tot in het toeristische kerngebied van Bredene. Het dubbelrichtingsfietspad blijkt al snel te smal om voorbij te steken. Laat staan comfortabel naast elkaar te fietsen. Het levert een grappig beeld op. Het bejaard koppel dat voor mij rijdt ‘bespreekt’ (versta: al roepend naar elkaar) de boodschappen voor de komende week. Een lang lint vormt zich. Het bejaarde koppel bepaalt het tempo. Hartje Bredene lijkt het voetpad nog meer succes te kennen. Het is op de koppen lopen. Ik zet me op een bankje tegenover de supermarkt en turf de passanten. Op een uurtje tel ik 356 fietsers, 690 voetgangers (inclusief 29 cowboys op weg naar het country- en westernfestival) en 229 auto’s. De verhouding staat in schril contrast met de ruimte die elkeen toegewezen krijg. Ruim 40% van de wegzate wordt toegewezen aan de auto. Tel je hierbij de – achter m’n rug liggende – parkeerplaatsen – dan gaat de teller zelfs ruim over twee derde plaats beslag. Voorbij Bredene zwakt de drukte weliswaar af. Of beter op het voetpad. Het fietspad blijft druk gesolliciteerd. Voorbijsteken op het smalle fietspad blijft bij momenten een kamikaze-onderneming. Het voetpad biedt weliswaar een welkome uitwijkstrook.

Even voorbij het Staf Versluys-centrum volgt ook de kustfietsroute de Driftweg. Nou ja, kustfietsroute ... fietsroute ? ja (smal maar comfortabel) ... kust ? met moeite ... Aan de ene zijde wordt de recreatieve fietser eerder getraakteerd op een kust-interpretatie van de Vlaamse lintbebouwing (meestal cottage-stijl maar o.m. ook een appartementsgebouw in moderne boot-architectuur). Even verder biedt een klein maar daarom niet minder uitbundig veld met wilde orchideeën, ratelaar, echte koekoeksbloem, ... ogenschijnlijk moedig weerstand. Een projectontwikkelaar plaatste er protserig een groot reclamebord bij “luxueuze appartementen met zicht op beschermd duingebied” naast. Af en toe zie je ook een glimp van de polder. Ik denk aan het boek ‘Recollecting Landscape’, waar je ziet hoe de duin-polder-overgang die Massart begin 20^e eeuw op de gevoelige plaats vastlegde stap voor stap is dichtgeslibd. En de andere kant ? Duinbossen overheersen het beeld. Voor de ene bioloog de natuurlijke ‘climax-vegetatie’ voor duinen, voor de andere bioloog vormen duinbossen een contradictio in terminus. Zijn kustduinen niet per definitie dynamisch ? Stuivend ? Deze duinen hebben echter al decennia terug de strijd opgegeven. Geïmmobiliseerd.

In De Haan aangekomen bots je meteen op het pittoreske tramstation. Eens de tramsporen gekruist, wordt je nog verder ondergedompeld in één van dé architecturale pareltjes aan onze kust. Denk de blinkende rij auto’s aan weerskanten weg en je stap in een teletijdmachine, 100 jaar terug.

Op de terugtocht waag ik me aan de Koninklijke Baan (N34). Een weinig appetijtelijk alternatief voor de kustfietsroute blijkt al snel. De kust ervaar je hier weliswaar beter. Hoge duinen. Af en toe ook een glimp van de golf. Echter ‘fiets’route zou je dit moeilijk kunnen noemen. Een betonvlakte van ca. 9m. Twee rijvakken (voor de sporadische auto die me voorbij raast). Een parkeerstrook. En daartussen een fietspad. Een restruimte. Lokaal zelfs letterlijk te nemen, met restjes asfalt verhard.

De beleving voor de fietser staat in schraal contrast met die voor de automobilist die dit wellicht wel ervaart als een ‘koninklijke baan’. Ontworpen als een scenisch weg ... wellicht mede geïnspireerd door nazi-Duitsland dat in het

interbellum met ingenieur Todt de rode loper uitrolde voor een netwerk van autosnelwegen. Een netwerk dat terzelfdertijd ook de 'heimat' promootte met bruggen uitgewerkt als panoramische zichten op pittoreske riviervalleien ... en laat nou net die ingenieur Todt ook dé drijvende kracht zijn achter de uitbouw van de (eerste) atlantikwall. Misschien moeten we hem uitroepen tot de belangrijkste stedenbouwkundige aan de kust ? Of nee, geef toch maar Leopold II ... en Todt eervol tweede ? Een cabrio met open dak rijdt langs, muziek klinkt uit de boxen ... missie geslaagd Herr Todt !

Aan Vossenslag word ik terug bij de les gebracht ... een rits auto's op de parkeerstrook (en ernaast) verklapt dat ik een duindoorgang naar een bewaakte strandpost nader. Een gezin dat kennelijk vroeg wilt vertrekken gebruikt het fietspad als voetpad. Ik werp een blik achter me en begeef me even op de rijweg waar auto's 90 km/u mogen rijden. Ongelooflijk. De Koninklijke Baan is volgens mij 'uniek' als gewestweg. De ambtenaar die anno 2015 een gewestweg zo zou ontwerpen zou wellicht ontslagen worden. Of zou toch hard zijn best gedaan hebben. Codes van goede praktijk ? De Koninklijke Baan is ongetwijfeld de slechtste leerling.

Enkele kilometers later hou ik halt aan de duinovergang bij de Twins' surfclub. De enkele fietsrekken zijn ruim onvoldoende. Naar het voorbeeld van hun gemotoriseerde 'grote broers' werden fietsen gedropt waar er plaats was.

De toekomstige kust

Vuurtorenwijk (Oostende) – 20 juli 2020 – Een zondags fietstochtje naar De Haan. De nieuwe kustfietsroute kent een groot succes valt meteen op. Vanuit de nieuwe woonwijk & dito jachthaven op de Oosteroever (of beter : vanuit de overzet die in dubbele shifts de vaargeul over steekt) zie ik een rits fietsers op me af komen. Een groep senioren fietst, twee per twee, gezellig keuvelend 'op kop'. Tja, zelfs met een fietspad van 3m50 breedte kan een karavaan aan kranige oudjes toch het tempo bepalen. Niet dat er zich een file vormt. Onder het motto "leve de elektrische fiets" bolt het lekker. Ik kijk op m'n smartwatch en lees 22 km/u. Even verderop bij de duinovergang naar de Twins' surfclub houdt de groep halt. Aan lege fietsbalken bevestigen ze hun stalen ros.

Eens Bredene voorbij, verwijderen de kusttram en de autoweg zich van de fietsweg. De fietser wordt één met het landschap. Biologen en landschapsarchitecten hebben hier hun kunde en kunst getoond. Het fietspad slingert zich gezapig door het duinenlandschap. Het zacht 'berg op en berg' af rijden, is een eerherstel voor de oorspronkelijke topografie én een subtiele knipoog naar de deiningen van de zee die de fietser ervaart.

Een veerooster onderbreekt over enkele meters, bijna onopgemerkt, het fietspad. Een bord "wild van de kust" waar een galloway-koe en kalfje op prijkt, maakt fietsers attent op de aanwezigheid van grotere grazers die de duinen hier helpen beheren. Het opzet ? De duinen terug een grotere dynamiek geven. Iets verderop liggen geveld bomen, witte abelen die de duinen overwoekerden.

Even verderop stop ik. Ik laat m'n fiets beneden een duin, beklim een duin en wordt meteen getraakteerd op een prachtig zicht op de golfbaan. Een zitbankje gesponsord door de golfclub is bezet door een gezin dat er z'n boterhammen verorbert. Het zicht op de met mos begroeide duinen doet me denken aan een beschrijving eind 19e eeuw van Edgard Auguin :

À partir de Bredene [vers Blankenberghe], la dune devient brusquement large et sauvage. Sur cette portion de littoral, éloignée de toute fréquentation mondaine, le sentiment de la solitude est à la fois la plus intime et plus profond. Le peintre, le poète, l'artiste, le littérateur peuvent aller y chercher leurs inspirations les plus émues et les plus sincères. [...] Une seule région de l'Europe peut être comparée à ce petit desert : celle des steppes orientales désert : celle des steppes orientales de la Russie.

Een kwartiertje later spring ik terug op m'n fiets. Het fietsweg kronkelt iets sterker ... wat nog tweemaal in een prachtig panorama op de golf resulteert.

Onze spreekwoordelijke mosterd : de kustfietsroute in Nederland

Even voor het Zeepreventorium rijden we terug over een veerooster. Een bocht in het fietspad ... en De Haan komt prachtig, achter een duinbosje, in zicht. Dat merk ik ook een 50 m verderop. Immers als deel van het nieuwe mobiliteitsplan voor de kust werd hier, tussen het Zeepreventorium en de pittoreske badplaats, een grote randparking gerealiseerd. Weliswaar ging hier 0,5 ha duin op de schop ... in verhouding tot de winst elders (de fietsweg neemt immers nog niet één derde in van de gesupprimeerde rijvakken en dan zwijg ik nog over de verstoring e.d.m. die verdwenen is), was dit 'een koopje' voor de milieubeweging die zich pragmatisch opstelde. Bovendien betekende dit ook dat het merendeel van de parkeerplaatsen in De Haan kon gesupprimeerd worden. Een win-win in menig opzicht kortom. Zeker als je bedenkt dat tussen De Haan en Wenduine de winst nog groter was. Daar speelde bovendien ook de factor 'kustveiligheid'. De (te) smalle duinenreep kon meer dan verdubbelen.

Op de terugweg neem ik andermaal de kustfietsroute. Het doordachte ontwerp van de route wordt andermaal meer dan gesmaakt. Het zacht kronkelende tracé geeft nieuwe geheimen prijs. De zichten zijn andermaal om vingers en duimen af te lekken. Koning Auto is afgetreden. Leve Koning Fiets (en Koningin Kusttram) !

3.3.3 De natuurrijke kust

De actuele kust

Westende – augustus 2015 – Afspraak om 9u aan de Calidris. De kusttram, goed gevuld, zet me af aan halte West-Sint-Laureins. De beveiligde oversteek van de Koninklijke Baan over en ik zie al meteen de Natuurpunt-gids. We zetten koers naar het strand waar we uitleg krijgen over onder meer zeereepduinen en de antitankmuur uit de Tweede Wereldoorlog.

Als we wat later een duin beklimmen worden we getraakteerd op een prachtig zicht. Voor ons ligt een grote duinpanne. Voor een bejaard koppel dat mee is, is het een verrassing. Lag daar niet camping Cosmos en Jacques Junior ? De gids haalt er enkele oude foto's bij. Straf om te zien hoe hier tot enkele jaren nog twee campings lagen. Met groot geweld werd de infrastructuur uitgedbroken. Het duingebied werd zo ruim 150 m breed. Maar de grootste winnaar was niet de natuur maar de kustverdediging. Waar elders dure kustverdedigingswerken nodig waren om het veiligheidsniveau op te krikken is hier voor een prikje een unieke win-win gecreëerd. Iedereen won. Zelfs de toerist want het nieuwe natuurgebied is doorsneden met wandelpaden en panoramapunten.

iets verder zien we hoe het ooit geweest moet zijn. Camping CDSCA, van de legervakbond, bleef nog buiten schot. Caravans en enkele tenten staan midden in de duinen. Tussen ons en de (afgeleefde) camping staat een 2 meter hoog hek met prikkeldraad. Slechts omdat er nog een Napoleontische ordonnantie is die militaire installaties buiten de civiele wetgeving laat vallen (en kennelijk is een camping van de militaire vakbond ook zo'n bouwwerk van staatsbelang), bleef deze camping voorlopig buiten schot, besluit de gids met een kwinkslag.

Als we tegen de middag terugkeren naar Calidris stoppen we een laatste maal bij het enige bouwwerk dat nog herinnert aan camping Cosmos. Een vuurgeleidingspost. Tot m'n verrassing kan je vrij – in kleine groepjes weliswaar – de bunker bezoeken. Boven wacht je een prachtig zicht op de duinpanne.

De nieuwe kust

Westende – augustus 2022 – Afspraak om 9u aan de Calidris. De kusttram, goed gevuld, zet me af aan halte West-Sint-Laureins. Waar ooit nog een baanhelpt lag van de Koninklijke Baan ligt hier het Koninklijk Fietspad. Even opletten of er geen fietstoerist aankomt. Nee toch niet. De Natuurpunt-gids wacht in het witte gebouw met de typische bootarchitectuur. Of we klaar zijn voor de kustsafari vraagt ze aan een jong gezin. De kleinste, met botten en een verrekijker bengelend rond z'n nek, kan duidelijk niet wachten.

In de ochtend staat 'de langste strandwandeling aan de kust' op het programma valt de gids meteen met de deur in huis. Nergens aan de kust is er zo'n uitgestrekt natuurlijk strand. De gids heeft – zoals steeds – niet gelogen als we de antitankmuur overklauteren en slechts in de verte de Nieuwpoortse vuurtoren zien. Maar het is niet de vuurtoren wel de 'bult', de zandmotor', die opvalt. De idee is even eenvoudig als de motor groot. Leg een grote hoop zand voor de kust en laat vervolgens zeestromingen en wind dat zand verspreiden. In de praktijk voedt de zandmotor de stranden van Westende en (ten dele) Middelkerke mee. Enkele jaren nadat de zandmotor opgespoten is, wandelen we er met de gids over. Wie het ontstaan van duintjes, de successiestadia van een duin wil bewonderen, is hier op de juiste plaats. Alle stadia zijn te ontdekken.

Onze spreekwoordelijke mosterd : zandmotor (Scheveningen - Nederland)

De tocht vervolgt langs het strand. Een deel is afgesloten. Er broeden strandplevieren vertelt de gids die z'n telescoop opstelt en ons een blik gunt op enkele vertederende kuikens. Iets later staan we bij de vuurtoren en lonkt ons de IJzermond die prachtig paars kleurt. Lamsoor, ook wel gekend als de zwinneblomme, staat massaal in bloei. Maar dat is voor vanmiddag. M'n maag begint te knorren en ik ben niet de enige. We trekken 'het binnenland' in. De militaire basis Lombardsijde die enkele jaren terug de deuren sloot, vormde een welkome uitbreiding van het natuurgebied dat ondertussen ruim 150 ha groot is. Nu ja, weg zijn de militairen niet. De afspraak is gemaakt dat ze het gebied nog kunnen gebruiken voor oefeningen. Een maand in het jaar wordt een zone zelfs afgesloten als de jaarlijkse 'schietoefeningen op drijvende doelen' plaatsvinden. De gids vertaalt snel in niet-militair jargon: kanonnen opgesteld in de duinen schieten op doelwitten die op zee dobberen.

We eten in het bezoekerscentrum. Een oude loods is getransformeerd in een soort hoeve / bistro. Wie wil genieten van streekproducten is hier aan het juiste adres. Een koppel geniet zo iets verderop van de specialiteit van het huis : een Nieuwpoortse met de lijn gevangen zeebaars op een bedje van zeekraal. Dat laatste wordt door een lokale landbouwer gekweekt. Wij worden door de gids getrakteerd op een duindoornlikeur. Voor de kindjes wacht – op het einde van de maaltijd, eerst de boterhammen opeten – een ijsje met (je raadt het al) duindoornsiroop. Wie niet weet wat duindoorn is, ontdekt dit al snel na de lunch. Waar ooit het militaire paradeplein en enkele loodsen stonden, staan thans struiken met oranje besjes. Nu zijn ze nog niet rijp maar in de herfst en 's winters wordt hier duindoorn geoogst. Geen

gemakkelijke opgave want de stekelige struiken geven hun bessen niet zonder verweer prijs. Al lijkt die opgave enkel moeilijk voor de soort 'homo sapiens' weet de gids. Als 's winters er nog vele bessen blijven hangen, eten ook vogels hun buikje rond ... echter na de eerste vorst zijn de besjes vaak al gefermenteerd ... wat waggelende, dronken vogels oplevert dixit de gids.

Nog meer streekproducten komen we iets verderop tegen. De Hemmepolder maakt sinds kort ook deel uit van het natuurgebied. Of hoe je hier in één natuurgebied alle kustbiotopen kan ontdekken stelt de gids fier. Zeker als je het marien reservaat erbij telt dan kan dit met recht en rede als een 'integraal natuurgebied' bestempeld worden. Dat naast recreatie ook landbouw hier een plek heeft blijkt uit de schapenboer die ons uitleg geeft. De boerderij, die ook zeekraal kweekt, is volledig zelfvoorzienend. Geen dure nutsvoorzieningen. Wel – zoals bij het bezoekerscentrum – een eigen waterwinning (meer streekproduct kon de likeur niet zijn), zonnepanelen en een kleine horizontale windmolen. Wat echter opvalt is dat de boerderij omgeven is door een klein dijke. De gids verklaart dat dit een extra buffercapaciteit is. Mocht de IJzer-stormkering meerdere dagen gesloten worden bij storm-op-zee (een-Wet-van-Murphy-noodscenario), dan laten ze de Hemmepolder overstromen.

Na een ploetertocht door de IJzermonding en een stukje Lombardsidekreek, keren we via de duinen terug. We worden ook getrakteerd op Westgolf dat uitgebreid wordt van 9 tot 18 holes. Het is het laatste project uit het strategisch project 'Westpoort'. Een intense samenwerking tussen KustNet [het regiobestuur] en de gemeentebesturen Nieuwpoort & Middelkerke. Voor allen een goede zaak. Als schakel tussen Nieuwpoort & Westende strekt zich immers een prachtig gebied uit dat perfect belichaamt waarvoor de kust staat. Robuuste natuur. Onthaasten. Wonen in eigen streek (dat laatste werd ingevuld dankzij de dorpskernvernieuwing van Lombardside). Genieten in stijl (golf & watersport).

De vuurgeleidingsbunker bij de voormalige camping Cosmos is onze laatste stop. De vuurtoren ligt al weer ver achter ons. Ik ken enkele kinderen die vanavond moe maar gelukkig zullen zijn. Ik plof eveneens vermoeid voor de tv. Nog even kijken naar Focus-tv. Een groot debat over de toekomst van de polder wordt aangekondigd. Een professor ligt een tip van de sluier. Kiezen we in de polder voor zoetwateropslag (de zomerse pieken zijn nog extremer dan initieel verwacht). Of kiezen we – met de blik op langere termijn – om de polder terug onder getijwerking te plaatsen ? Zo zou de polder kunnen opslibben en zo meegroeien met de stijgende zeespiegel (wellicht nog een groter gevaar dan neerslagtekorten). Of kiezen we voor 'wisselpolders' ? Een combinatie van beide waarbij we – over een periode van 50 à 70 jaar – als het ware een tweeslagstelsel toepassen. Het werk aan de kust is kennelijk nooit af bedenk ik. Ik noteer de datum van het debat in m'n agenda.

3.3.4 De toeristische kust

De actuele kust

Ter Helme – juli 2015 – Aan de receptie van het vakantiedomein bemachtigen we een bolderkar. Strandschoppen en ander strandspeelgoed krijgen hun plaats en weg zijn we langsheen de Kinderlaan. Op de invalsweg naar Nieuwpoort-aan-Zee schuiven de auto's geduldig aan. We laveren onze bolderkar over het smalle voetpad. Enkele tieners steken ons voorbij op het fietspad. Aan de oversteekplaats bij de Elisalaan wachten we ruim een minuut op een groen voetgangerslicht. De kusttram rijdt voorbij. Doorheen de opzichtige reclame voor het kunstenfestival Beaufort zie je dat de kusttram al goed vol zit. Het licht springt na 45' eindelijk op groen, op het einde van de weg lonkt al de blauwgrijze Noordzee. Al moeten we eerst nogmaals geduldig aanschuiven bij de volgende oversteek bij de Koning Albert I-laan. Aan de rechterkant lonkt de winkelstraat. Automobilisten die hier op zoek zijn naar een parkeerplaats lijken er aan voor de moeite. Nu ja, aan onze linkerkant strekt zich een betonvlakte uit. Wellicht – zoals elders – ooit ontworpen

als een expresweg met 2x2-profiel lijkt de N34 vandaag overgedimensioneerd. De noordelijke helft in gebruik als éénrichtingsweg richting Oostduinkerke. De zuidelijke helft staat in voor de bediening van enkele meergezinswoningen.

Het licht springt eindelijk op groen. Een kort eindje lopen we over de verkeersvrije zeedijk. Voor de zeedijk strekt zich een jonge zeereepduin uit, beplant met helmgras. Her en der piept zeeraket en blauwe zeedistel al door het goudgele zand. Nog 30 meter over rubberen matten en onze bestemming is bereikt. De strandschoppen, emmertjes, ... worden 'uitgeladen' en aan het werk gezet. Wie bouwt het mooiste zandkasteel ?

De toekomstige kust

Ter Helme – juli 2021 – Aan de receptie van het vakantiedomein bemachtigen we een bolderkar. Strandschoppen en ander strandspeelgoed krijgen hun plaats en weg zijn we langsheen de Kinderlaan. Op de invalsweg naar Nieuwpoort-Bad rijden enkele auto's. Het spiksplinternieuwe voetpad is een droom. Met een breedte van 3 m ervaar je hier al het flaneergevoel van aan de zeedijk. Aan de overzijde bevindt zich het – eveneens royale – fietspad, met zicht op duingebied. Ongelooflijk wat het schrappen van één rij parkerende auto's kan betekenen.

Ook aan het kruispunt zie je de nieuwe wind in het kustbeleid aan den lijve. De onderbenutte N34 werd geoptimaliseerd. Zoals elders aan de kust werd de noordelijke rijweg dubbelrichting. Zo moeten auto's van Nieuwpoort-Stad niet meer door de winkelstraat van Nieuwpoort-Bad die daardoor autovrij werd. Het is het sluitstuk van de renovatie van Nieuwpoort-Bad. De burgemeester kan met een gerust gemoed op pensioen gaan.

Het rood licht springt na 20' op groen. Een blik op het uurrooster van de nieuwe tramhalte 'Groenpoort' (een knipog naar de ligging op de grens van Nieuwpoort en Groenendijk) leert dat we morgen om 9u43 de sneltram kunnen nemen (om vervolgens om 10u10 aan te komen). Het is waar wat ze zeggen : aan de kust heb je geen auto nodig.

Vandaag gaat het echter rechtdoor. De Kinderlaan is getransformeerd in een heuse boulevard met statige bomen aan weerszijden. Aan de linkerkant ligt de werf voor een nieuwe randparking. Een slim idee leert een blik op het werfbord. Het hoogteverschil wordt gebruikt om een parking-in-duin te realiseren. Zo worden de 440 parkeerplaatsen 'verstopt'. De burens hoeven kortom geen betonnen parkeertoren als buur te vrezen. Slechts een klein gebouwtje dat een infobalie / fietsherstelpunt (uitgebaat door een lokale fietsenhandelaar die er ook gocarts zal aanbieden) zal huisvesten zal zichtbaar zijn.

Onze spreekwoordelijke mosterd : parking-in-Duin (Katwijk – Nederland)

Maar er is meer. De werkloze expresweg aan de voordeur van de meergezinswoningen zal – zoals elders aan de kust – op dieet gaan. De functie van parkeervlakte wordt immers moeiteloos overgenomen door de parking (die ook elders de parkeerdruk letterlijk doet verdwijnen) en het verkeer richting Oostduinkerke werd reeds aan het kruispunt met Elisalaan / Spreeuwenberg afgeleid.

Het werfbord verklapt nog meer. Eén van de initiatiefnemers is vanzelfsprekend KustNet [het regiobestuur] dat beloond wordt door de Vlaamse overheid voor haar slimme groei. De afbouw van de gewestelijke infrastructuur (de afslanking van de koninklijke baan resulteerde over de ganse kust reeds in 15 km minder asfalt) betekent immers een besparing die Vlaanderen terug investeert in een verdere mobiliteitstransitie. Maar wat misschien nog meer opvalt is dat ook 2 autofabrikanten investeren. Na de randparking in Knokke-Westkapelle wordt Groenpoort immers de tweede uitvalsbasis voor de autonomen [in 2015 nog gekend als de 'driverless car', nvda].

De kleinste trekt aan m'n broek. De zee wacht inderdaad op ons (m'n beroepsknop gaat uit). De bolderkar bolt verder over de boulevard en vervolgens de zeedijk. Voor de zeedijk strekt zich een zeereepduin uit. Nog 30 meter over rubberen matten en onze bestemming is bereikt. De strandschoppen, emmertjes, ... worden 'uitgeladen' en aan het werk gezet. Wie bouwt het mooiste zandkasteel ?

3.3.5 De winkelende kust

De actuele kust

Westerkwartier (Oostende) – mei 2015 – Zaterdag, winkeldag. *'s Ochtends vroeg achter brood, even langs springen bij de beenhouwer voor beleg en na het ontbijt naar de supermarkt op de wijk. 's Middags op pad met een lijstje. Eerste stop Torhoutsesteenweg. Auto's schuiven zoals zo vaak geduldig aan op deze invalsweg. Enkele fietsers (inclusief uw gediende) zoeven hen voorbij. Een enkele busreiziger wacht geduldig op de bus. De steenweg is wat de Deense planoloog Jan Gehl zou bestempelen als een type-voorbeeld van auto-architectuur. Op maat van auto's die hier (in theorie) 50 km per uur of meer rijden. Grote parkeervlaktes. Grote loodsen 'winkels' genaamd. Een resem grote reclameborden & vlaggen zoomen de weg af. Voetgangers zijn niet te bespeuren tenzij op de parkeervlaktes (op weg naar of van het rek met de boodschappenkarren). Als je een winkelterrein oprijdt is het zoeken naar fietsenrekken (als ze er al zijn).*

Maar wat misschien nog veelzeggender over het gemors met de ruimte is een kijkje achter de schermen. Met oogkleppen op, ontdek je aan de achterzijde een prachtig zicht op het Oostendse hinterland ontdekken. Echter verbreed je je zichtveld dan besef je dat de achterzijde van de winkels minder idyllisch is. Een zone voor leveringen. Opslag van paletten & papier. Iets verderop speelt een radio die verraadt dat deze non-plaats ook dienst doet als refter voor het winkelpersoneel. Het is een bevestiging van de Belgische (of is Vlaamse ?) ziekte van de onverzorgde achterkanten en -bouwsels.

Wie ooit de tijd (en de moed) heeft, moet ook eens de achterzijdes van de Atlantikwall opzoeken. Je waant je bij momenten in scenes zo weggeknipt uit de film 'Bienvenue chez les Ch'tis' met achtersteegjes leidend naar duistere garagecomplexen. Een gemiste kans want met de zuidelijke oriëntatie heeft deze zijde zeker ook potenties.

M'n tocht vervolgt via de Duinkerksesweg. Net zoals de Koninklijke Baan een weg die gerust een vermageringskuur mag ondergaan. Enkele kilometers verder duikt Sea Shopping Centre op. De baanwinkels aan de Torhoutsesteenweg zijn overtroefd door hun Middelkerkse tegenhanger. Meer baan dan winkel. Fietsenrekken zijn eerder uitzondering dan regel. Twee fietsen hebben ostentatief een parkeerplaats ingenomen. Ik volg het stille protest en haal m'n lijstje boven. Via een smal en bochtig fietspad achter de duinen rijd ik vervolgens doorheen het provinciedomein Raversijde naar de zeedijk in Mariakerke en zo Oostende. De N34 blijkt andermaal een Koninklijke Parkeervlakte. Naarmate het Oostendse casino nadert wordt de zeedijk drukker. Sprak Jane Jacobs in 1961 over 'het ballet van de straat', 'het ballet van de zeedijk' speelt duidelijk in de hoogste divisie. Wandelaars flaneren in verschillende snelheden. Enkele fietsers laveren er behendig tussen. Sommige go-cars voeren complexe bewegingen uit. Voeg hierbij kruisbewegingen door obers op weg tussen bar & terras en toeristen op weg tussen vensterverkoop & strand en de wetenschap dat een vestimentaire code onbestaande ... en je kent de reden waarom tal van toeristen, met hun rug naar de echte zee, deze mensenzee beschouwen.

Na de Koninklijke Gaanderijen (waar de Dorische zuilen gepromoveerd zijn tot fietsenrek) besluit ik om rustigere wateren te zoeken en sla ik af naar de binnenstad. De Christinastraat biedt een rustig alternatief voor de drukke Kapellestraat. Ooit was deze straat nochtans ook the-place-to-be voor shoppend Oostende ... echter zoals ook in Blankenberge of andere badplaatsen krimpt - met 'dank' aan de baanwinkels en sinds kort internet-shoppen – het winkelcentrumgebied. Een doorsteek langsheen de Lijnbaanstraat, een veredeld parkeervlakte omgeven door garagepoorten, brengt me tot vlakbij m'n bestemming.

De toekomstige kust

Westerkwartier (Oostende) – mei 2022 – Zaterdag, winkeldag. 's Ochtends vroeg achter brood, even langs springen bij de beenhouwer voor beleg en na het ontbijt naar de supermarkt op de wijk. 's Middags op pad met een lijstje. Eerste stop Torhoutsesteenweg. Auto's schuiven zoals zo vaak geduldig aan op deze invalsweg. Sommige zaken veranderen kennelijk niet zo vlug. Enkele fietsers (inclusief uw gediende) zoeven hen voorbij. Een gezin wacht geduldig op de bus.

Ik rijd het citydepot voorbij en stop aan de supermarkt. Vanop het dak van het citydepot klinken geluiden van spelende kinderen. Ik denk terug aan de open huizen-dag vorig jaar. Na het vertrek van de vorige eigenaar (die zich terug in het centrum vestigde) kwam het pand vrij. Een jaar na de goedkeuring van het BAK en met een concreet actieplan in de steigers (dat inzette op o.m. kernversterking wat zich vertaalde in een halt aan de baanwinkels), besloot KustNET en het Oostendse stadsbestuur om hier de klok terug te draaien. Het licht werd op groen gezet voor een unieke publiek-private samenwerking. De eigenaar mocht bovenop het pand een meergezinswoning bouwen mits het gelijkvloers getransformeerd werd in citydepot van waaruit de winkels in de binnenstad bevoorraad werden. Het perceel kreeg zo niet enkel een dubbele functie maar een dubbele voorzijde. Aan de voorzijde bevinden zich de laad- en loszones (inclusief een rij grote bakfietsen). Aan de achterzijde, de voordeur voor de 12 appartementen, ligt een breed fiets/wandelpad. Het maakt deel uit van het project 'Les Hortillonnages' dat deel uitmaakt van het Groene Lint. De bewoners vinden hier hun grote (moes)tuin en kunnen via het fiets/wandelpad zich snel naar school, buurtwinkels, ... begeven. Oostende keert niet langer haar rug naar het hinterland maar zoomt (met respect) haar hinterland af. En een gezinsvriendelijk appartement bleek bovendien geen contradictio te zijn.

In de supermarkt pik ik m'n groentepakket af, 'vers geplukt in Les Hortillonages' staat op het receptenblad dat ik meekrijg. Ik besluit een ommetje te maken via Mariakerke. De Duinkerkeweg is afgeslankt. Een comfortabel vrijliggend fietspad biedt zicht op een andere nieuwe puzzel van het Groene Lint.

Via de zeedijk bereid ik terug het stadscentrum. De Christinastraat biedt een rustig alternatief voor de drukke Kapellestraat. Of dat denk ik toch. Het is er drukker dan verwacht. Achter de reden moet je niet ver zoeken. Zoals elders in de Koningin-der-Badsteden werd de straat onder handen genomen. Een voorbeeld van wat Jan Gehl 5 km/u-architectuur zou noemen. Kleinschalige winkels met kleurrijke vitrines, een autovrij ingerichte straat zonder niveaoverschillen, bont gekleurde tegels, ...

Een paar honderd meter verder word ik verrast. Waar ooit de doodse doorsteek doorheen de doodse Lijnbaanstraat was, is thans een overdekte winkelgalerij waar te nemen. Enkele boetieks en een hippe bistro, loodsen je naar de Kapellestraat. De bistro trekt m'n aandacht. Na m'n fiets gestald te hebben, bestel ik een kop koffie. De ober doet de suggestie om te genieten van het buitenterras. Gewoon de trap op en laat je verrassen, vertelt hij. M'n nieuwsgierigheid is geprikkeld en even langer zit ik op het dakterras. Een trendy lounge midden in de stad. Rondom me zowaar een nieuw – zo lijkt het wel – stadspark voor Oostende. Ik moet bijna in m'n ogen wrijven. Ik klamp de ober aan die een aanpalend tafeltje komt afruimen. Hij deelt me mee dat dit een internationaal bejubeld stadsinbreidingsproject is. De parkeerplaatsen – enkel voor bewoners en handelaars – werden op -1 gebracht, op het gelijkvloers / maaiveld kwamen commerciële ruimtes en op het dak dus een collectieve tuin voor de bewoners van de winkelpanden.

Ik besluit m'n fiets in de overdekte stalling te laten staan en ga te voet naar de elektrowinkel (die voorheen nog gevestigd was aan de Torhoutsesteenweg). Of beter het is eerder een showroom geworden. De tijd dat je zelf moest zeulen met een wasmachine richting je wagen is passé. Leve de circulaire economie. Zoals een bedrijf in 2015 al geen kopiemachine meer kocht maar huurde (en betaalde voor de diensten i.p.v. het product), zo ook voor almaar meer huishoudtoestellen. De verkoper-koper-relatie transformeerde in een leverancier-gebruiker-relatie ... en daarvoor is een showroom in een winkelstraat in de stad perfect. Bovendien is het business model ook goed voor de lokale economie want technisch geschoolde arbeidskrachten zijn meer dan ooit geëerd.

3.3.6 De gezinsvriendelijke kust ¹³

De actuele kust

Westkapelle (Knokke) – een woensdag in februari 2015 – Een herkenbaar beeld voor vele gezinnen. De aanvang van de werkdag betekent de nodige hectiek. Boterhammen smeren voor de kinderen. Ondertussen niet vergeten om zelf iets te eten. Wie ooit twijfelde aan 'multitasken', moet het ochtendritueel gadeslaan. De eerste die vertrekt is de zoon. Een ideale work-out. Twintig minuten fietsen langs de Natiënlaan, dé invalshoek naar Knokke. Gelukkig voor de gemoedsrust van de ouders is er een vrijliggend fietspad en neemt hij steeds de beveiligde oversteken. Onderweg pikt hij enkele vrienden op en zo gaat het richting school.

Dan is het de beurt aan moeder. Nog een kus voor de kleinste en paps en weg is ze, in haar bedrijfswagen. Vervolgens is het de beurt aan de jongste. Tot geruststelling voor de ouders ligt de school op 5 minuutjes wandelen en moet ze geen drukke weg oversteken. Sinds twee jaar mag ze dan ook alleen op pad. Laatste is vader. Als thuisverpleger wacht hem een drukke dag. Wellicht zal Ann, die enkele weken terug haar heup brak en sindsdien alleen thuis zit, hem terug proberen te verleiden tot een kop koffie ... Gelukkig is er oma die 's middags de jongste bij ons thuis zal opwachten, denkt hij. Gelukkig dat zij kan inspringen. Vroeger kon beroep gedaan worden op de burens echter na hun echtscheiding bleek een woning in Westkapelle te duur en werd hun woning verkocht aan een ouder koppel dat hier slechts af en toe 's zomers verblijft.

Enkele kilometers verderop in Knokke is ook oma in de weer. Enkele diepgevroren boterhammen gaan in de broodrooster en dan op pad naar de wekelijkse markt. Of nee, eerst de vuilniszak buiten zetten. Ze ziet er altijd tegenop. Veelal is de zak slechts voor de helft gevuld. Zeulen met zo'n zware zak is toch echt niet meer voor mijn leeftijd denkt ze.

De bus is gelukkig op tijd en enkele minuten later kan het marktritueel beginnen. Groenten, fruit, brood verdwijnen in de trolley. Haar favoriet weekblad in de gedachte is de krantenwinkel volgende stop. De volgeladen trolley blijft even buiten staan. De drempel van de winkel vormt immers een te grote hindernis. Oei de tijd gaat sneller dan verwacht. Of was het gesprek met haar vriendinnen op de markt toch langer dan gedacht? Vlug de bus op. Het gros van de boodschappen gaat in de frigo thuis en dan terug naar de bus. Op weg naar de (klein)kinderen. Gelukkig heeft de jongste een sleutel mocht ze ooit te laat zijn.

¹³ Dit verhaal is geïnspireerd op de visie van het stadsbestuur van Knokke-Heist & de provincie West-Vlaanderen voor het gebied tussen Westkapelle & Knokke (o.m. een charette in voorjaar 2014).

Westkapelle (Knokke) – een woensdag in februari 2022 – Een herkenbaar beeld voor vele gezinnen. De aanvang van de werkdag betekent de nodige hectiek. Boterhammen smeren voor de kinderen. Ondertussen niet vergeten om zelf iets te eten. Wie ooit twijfelde aan ‘multitasken’, moet het ochtendritueel gadeslaan. De eerste die vertrekt is de zoon. Een ideale work-out. Vijftien minuten fietsen langs het nieuwe fietspad dat hem langs o.m. het uitgebreide sportdomein (daar gaat hij vanmiddag voetballen, hij kijkt er al naar uit) en vervolgens doorheen het nieuwe park (daar wacht na de voetbal z’n liefje). De tram zoekt voorbij. Wellicht zal mama op deze tram zitten denkt hij.

En inderdaad mama heeft haar auto ingeruild. Met de introductie door de federale regering van het mobiliteitsbudget en zeker na de verlenging van de kusttram tot Westkapelle, bleek het immers interessanter om de tram te pakken (en dan nog vijf minuutjes de fiets op). De tijd op de tram bleek bovendien quality time. ‘s Zomers geen files. En het jaar rond tweemaal vijftien minuutjes ‘me-time’, het weekblad van oma kan eindelijk eens grondig gelezen worden. ‘s Middags weet ze altijd weer waarover te babbelen in de refter.

En ook voor vader gaat het er minder hectisch aan toe. De transformatie van het oude ziekenhuis in woonzorgcentrum betekende dat hij nog maar de helft aan huisbezoeken heeft. Bovendien rijdt hij sinds kort in een elektrische wagen. Hij mag niet vergeten om deze vanavond weer in het slimme stopcontact te steken. Toch een knappe uitvinding, een batterij die de auto ‘s nachts oplaadt (als er quasi geen verbruik is) én die zelfs energie kan afgeven aan huishoudtoestellen bij een piekvraag ... of hoe het energie-atol achteraf beschouwd niet nodig was. Als gezinnen hun huizen beter isoleren, als diezelfde huizen deel uit maken van een slim energienet, ... dan vormen onze steden onze grootste windmolenparken, hij hoort het de Minister van Noordzee nog zeggen in z’n verkiezingscampagne die niet voor niks ‘een nieuwe wind langs de kust’ getiteld werd.

Enkele kilometers verderop in Knokke is ook oma in de weer. Een vers brood van bakker Jan staat op tafel. Straks wacht de markt. Maar eerst de vuilniszak buiten zetten. Of beter het zakje in de slimme ondergrondse afvalcontainer doen. De badge biept, het luikje gaat open, de zak in het luik, de zak wordt gewogen en meteen afgerekend. Je betaalt wat je aan afval produceert. Leve de technologie ! Bovendien bleken deze containers hét ultieme ‘wapen’ tegen de zakpikkende meeuwen. In de gang komt ze haar buurvrouw tegen. Haar man is terug aan de beterhand verneemt ze, terwijl ze samen naar het afvallokaal, sorry het fietslokaal gaan. Ook dat is te danken aan die afvalcontainers. Het afvallokaal bleek immers overbodig en de Vereniging van Mede-Eigenaars transformeerde het lokaal in een fietsenlokaal. Oma pikt er haar fiets op. Op het marktplein koppelt ze haar fietstrolley los. Als Jef de groenteboer haar opmerkt krijgt ze een schalkse knipoog. Even later verdwijnen groenten en fruit verdwijnen in de trolley. Na het gesprek met haar vriendinnen pikt ze nog moeiteloos haar magazine op bij de krantenwinkel. En dan terug de fiets op naar huis. Het gros van de boodschappen gaat in de frigo waarna het stalen ros richting Westkapelle gaat. Een koude wind op kop maar dat geeft niet (zolang het maar droog is), de elektrische batterij doet prima haar werk. Haar dokter zou tevreden zijn, zijn motto is immers beweging is het beste medicijn.

3.4 De voorbeeldige kust¹⁴

[voor wie niet thuis is aan de kust, kan dit hoofdstuk als té plaats specifiek overkomen, nvda]

Van Survey naar Plan

De Koninklijke Baan, die haar historische rol van structurele drager aan de kust terug kan opnemen, loopt als een rode draad door de diverse verhalen. Het is een verhaal dat leest als een vertaling van een transectbenadering op zowel de schaal van regio ‘kust’ als op de schaal van de wegzate:

- op regioniveau blijkt
 - o dat het concept ‘de kamstructuur van de kust’¹⁵ niet gewerkt heeft, bvb. het overstappen werkt niet goed omdat de verzamelwegen ofwel niet eindigen op randparkings ofwel eindigen op randparkings die niet aansluiten op het openbaar vervoer (wat maakt dat zoekverkeer regel i.p.v. uitzondering is)
 - o dat de kusttram allesbehalve een sneltram is, wat de tram slechts attractief maakt op kortere afstanden (wie van Knokke naar Plopsaland wil reizen vertoeft immers een twee uur op de tram)
 - o dat fietsen langsheen de N34 onveilig én oncomfortabel is

¹⁴ De analyse omtrent de Koninklijke Baan – N 34 [die lokaal andere benamingen kan aannemen] is gepuurd uit recente onderzoeken (o.m. Vectris, 2008), uit gesprekken tijdens de bevraging als uit persoonlijke ervaring als projectmanager (o.m. MOBER Station Blankenberge & MOBER Duinenzicht) en kustbewoner.

¹⁵ Een concept dat stelt dat inzake bereikbaarheid voor toeristen die met de auto komen de E40 dé drager is (en niet de N34) of beter de E40 en de aantakende invalswegen (vandaar de beeldspraak van een kam).

- o dat de huidige inrichting ook sluipverkeer genereert (want vele met verkeerslichten beveiligde kruispunten die zorgen voor een accordeon-effect)
- o dat de huidige inrichting bovenal zorgt dat de N34 een hoge ongevallendichtheid kent
- o ...

Kortom, niemand echt gelukkig. Of hoe de opmaak én consequente uitvoering van een kustbreed mobiliteitsplan mét een nieuwe visie op de N34 meer dan wenselijk is.

- op niveau van de wegzate kan – in abstractie – een drievoudige probleemstelling geponereerd worden
 - o t.h.v. de duinen kent de N34 in de regel een expres-weg-profiel (2x2) wat een ecologische & landschappelijke breuk betekent, het is een inrichting op maat van de auto (snelheidsregime 70 of 90 km / u) met een aanpalend fietspad met een minimale breedte; daar de kusttram veelal een eigen bedding heeft, wordt de breuk vergroot én ontstaan potentiële conflicten waar de wegzate de trambedding kruist (wat ook een accordeon-file-effect genereert en aldus de doorstroming nog meer belemmert)
 - o t.h.v. de badplaatsen kent de N34 veelal een expres-weg-profiel (2x2) wat een ruimtelijke breuk betekent, het is een inrichting op maat van de auto met slechts restruimte voor fietser & wandelaar, of de kusttram een eigen trambedding heeft of niet is afhankelijk van badplaats, wat maakt voor een onleesbare structuur en vele kruisingen (wat ook problemen naar veiligheid & doorstroming genereert)
 - o de keuze voor in hoofdzaak langsparkeren langsheen het tracée genereert bovendien o.m. verkeersonveilige situaties & zoekverkeer, alsook zorgt dit principe voor een spreiding langsheen de N34 (veelal op grotere afstand van badplaatsen).

Kortom een inrichting op maat van de individuele auto, met voetganger & fietser in een ondergeschikte rol (de kustfietsroute bevindt zich – begrijpelijkerwijze – veelal niet langsheen de N34 maar is wel geënt op een parallelle straat). Het is bovenal een inrichting die van badplaats tot badplaats verschilt wat o.m. maakt dat de kusttram haar rol als (potentiële) ambassadeur van de kust slecht tot niet kan uitvoeren.

Het achterliggende pleidooi bij de verhalen is dan ook voor een pleidooi voor een consequente inrichting ¹⁶, die vertrekt van een wegzate-niveau op maat van het STOP-principe vanuit de metafoor ‘het Koninklijk Fietspad’ :

- o t.h.v. de duinen wordt bij een symmetrische inplanting van de trambedding (i.e. trambedding tussen de 2 x 2 – wegzates) geopteerd voor een supprimeren van de Noordelijke wegzate, de winst wordt verzilverd in de vorm van een comfortabel dubbelrichtingsfietspad, ingebed in een attractief duinlandschap (dat ook aan oppervlakte wint), de wegzate voor de auto’s wordt stevast beperkt tot 1x1 & het snelheidsregime wordt consequent op 70 km/u gebracht
 - [bij een asymetrische inplanting (eerder uitzondering dan regel) wordt de wegzate ook op een 1x1 profiel gebracht wat ruimte schept voor een royaal fietspad]
- o t.h.v. de badplaatsen wordt een verlaning nagestreefd, i.e. een wegwerken van de ruimtelijke breuk door een inrichting volgens een 1x1-wegprofiel wat ruimte op maat van de wandelaar & fietser schept (incl. ruimte voor beeldkwaliteit – bvb. vergroening) én wat ook voor de kusttram, waar mogelijk, de mogelijkheid voor een eigen bedding creëert
- o het langsparkeren wordt ingeruild voor gegroepeerd parkeren t.h.v. de badplaatsen.

Joint Fact Finding

Maar meer nog dan een verhaal over de harde inrichting van wegzates (een middel), is het verhaal ook een toonbeeld van kwaliteiten (de echte doelstelling). Zo staan begrippen als ‘comfort’, ‘veiligheid’ en ‘vlot’ centraal in een verhaal dat leest als een win-win voor alle vervoersmodi :

- **Stapper** : een win-win voor de wandelaar die t.h.v. de badplaats een attractieve woon- of vakantieomgeving vindt, die bovenal ook veiliger is (want kortere oversteken)
- **Trapper** : een win-win voor de fietser die sneller & veiliger (want tussen de badplaatsen kent de kustfietsroute 2.0 geen kruisingen), comfortabeler (want ruime fietspaden volgens het principe ‘conversation lane’ (cfr. Kopenhagen) – ‘fietsautostrade’) en attractiever (want een staalkaart van de genius van de kust passeert de revue) zich langs de kust kan verplaatsen

¹⁶ Vanzelfsprekend dient afgestemd te worden op de specificiteit van de plaats. Zo is omwille van de verkeersintensiteit t.h.v. Zeebrugge (Isabellallaan) & Oostende (Elisabethlaan) een behoud van 2x2-profiel wel verdedigbaar.

- **Openbaar vervoer** : een win-win voor de kusttram-reiziger die op een snellere (want minder gevaarlijke en dus tijdrovende kruisingen) én attractievere (want zicht op duinen & fietsende toeristen i.p.v. asfalt & auto's) rit getraakteerd wordt
- **Personenwagens** : een win-win voor de automobilist die zich sneller & veiliger kan verplaatsen (want de complexiteit van de wegzate & de kruispunten daalt significant wat o.m. een optimalere lichtenregeling mogelijk maakt én dit met minder gevaarlijke & tijdsrovende kruisingen met de kusttram) én die sneller een parkeerplaats (vlakbij voorzieningen) kan vinden.

En dan vergeten we nog andere 'positieve neveneffecten'. Zo betekenen bredere duinen én winst voor de kustverdediging én winst voor de kustspecifieke fauna & flora. Zo betekenen gegroepeerde parkeerplaatsen een stimulans voor de lokale economie in de badplaatsen (badplaatsen die bovendien kunnen uitpakken met een nieuw toeristisch visitekaartje en die – zoals Nieuwpoort in ons verhaal – kansen zien voor de creatie van attractieve winkelstraten). ... Zo betekent het afslanken van de wegzate van de N34 (in de regel : van 2x2 naar 1x1 én zonder parkeerstroken) bovenal ook een budgettaire meevaller voor de Vlaamse overheid.

En wie nog meer uitzoomt, zal ontdekken dat ook het transect op regioniveau op zijn plooi valt. De kamstructuur 2.0 voor wie komt van de E40 (of A11) sluit aan bij parkeervoorzieningen op wandelafstand van strand & dijk (of wordt gekoppeld aan transferia waar o.m. deelfietsen & kusttram het principe van co-modaliteit in de praktijk brengen). Of hoe transectplanning ook op verkeers-niveau vertaald kan worden (als parafrase op Gehl, 2010) als 'people, space, (car) traffic ... in that order, please !'.

(en dan hebben we in de verhalen nog niet het verhaal aangekaart dat de N34 kan dienen als kapstok voor een 'transit oriented development' waarbij verdichting aan vervoersknooppunten gestimuleerd kan worden)

RUP Elizabethlaan / Heldenplein Heist

Hogere ideeën zijn niet nieuw, diverse badplaatsen zetten stappen richting een (soorgelijke) visie op de N34. Zo werkt het gemeentebestuur Knokke-Heist aan een 'RUP Elizabethlaan/Heldenplein Heist'. Een RUP dat vertrekt vanuit de vaststelling dat de Elizabethlaan (2x2 + kusttram + aanliggende voetpaden) thans een ruimtelijke breuk vormt. De ambitie is dan ook om de overgedimensioneerde weg te reduceren tot het strikt noodzakelijke. Het resultaat ? De transformatie tot een groene boulevard. Een meerwaarde voor de zachte vervoersmodi én voor de aanliggende handel- en horecazaken. Bovendien geeft het RUP uitvoering aan de hoogbouwnota. Een nieuw driedelig volume zal de infrastructurele as opladen. Samen met o.m. het ondergronds brengen van geparkeerde auto's krijgt het aanpalende Heldenplein zo terug haar sterke pleinkarakter.

Of in een nog ander perspectief gezien, als reflectie op het 7E-model (cfr deel 3) :

- **exemplify** : de overheid geeft het goede voorbeeld door te kiezen voor o.m. een vermageringskuur van de auto-infrastructuur én investeringen in duurzame vervoersmodi
- **enlighten** : onder het motto "onze zeelucht is nog gezonder" kan de kustregio promotie maken voor gezonde – actieve vervoersmodi
- **engage** : de keuze voor 'conversation lanes' maakt dat fietsen aan de kust niet enkel een toeristisch en/of functioneel karakter heeft maar bovenal een sociaal karakter ('de kust beleef je samen op de fiets')
- **enable** : er is geen excuus ('onveilig' / 'oncomfortabel' / ...) meer om de (elektrische) fiets thuis te laten (zeker als ook in ondersteunende maatregelen wordt voorzien als bvb. oplaadpunten voor fietsen, comfortabele fietsenrekken, ...)
- **encourage** : de keuze voor de verknoping van mobiliteitmodi maakt dat (zoals in andere vakantiebestemmingen die je onduurzaam met het vliegtuig bereikt) je de auto aan de kust niet nodig hebt ... dat je kortom je auto ook in vakantie-modus kan zetten
- **enthuse** : onder het motto "de kust stoot Limburg naar de kroon als dé Vlaamse fietsregio" stimuleert de Koninklijke Baan 2.0 het functioneel & toeristisch-recreatief fietsverkeer
- **experience** : het Koninklijk Fietspad & de kusttram worden dé ambassadeur om de genius locus van de kust in ere te herstellen, woorden wekken ... voorbeelden trekken.

En bovenal het klassieke 'enforce' (a.h.v. verkeerslichten – borden – e.d.m.) wordt significant teruggedrongen.

Samengevat : het Koninklijk Fietspad als een voorbeeld van een project 2.0 (cfr deel 3). En wie de reflectie maakt naar de kernkwaliteiten van de kust (haar genius locus en haar polis), ontdekt dat dit plan naadloos aansluit op deze doelstellingen. Tot navolging verzocht !

Bibliografie

Si hortum in bibliotheca habes, deerit nihil

Wie een tuin en een bibliotheek heeft, die heeft alles wat hij nodig heeft

Cicero

In **vetjes** staan publicaties die een grote stempel hebben gedrukt op het tot stand komen van voorliggende publicatie.

ADB – Asian Development Bank, 2009, Changing Course – A New Paradigm for Sustainable Urban Transport

Agardy T, Davis J, Sherwood K, Vestergaard O, 2011, Taking Steps toward Marine and Coastal Ecosystem-Based Management, UNEP

Alkemade F, 2011, De periferie als het nieuwe midden, in : Boelens L, Ovink H, Pálsdóttir H, Wierenga E (red), Compacte Stad Extended, Uitgeverij 010

Alterra & BuUr, 2013, Metropolaan Kustlandschap 2100 – Verkennende en methodologische analyse van de Belgische Kust, rapport fase 1 i.o.v. Team Vlaams Bouwmeester

Allaert G, 2009, Ruimte en Planning – Van planningstheorie tot Vlaamse planingspraktijk, Academia Press

Allaert G, Aerts J, et al, 2012, CcaSPAR – Klimaat in Vlaanderen als ruimtelijke uitdaging, Academia Press

Allaert & De Klerck, 1993, Integrale city-marketing en -management in Blankenberge : een socio-economische, toeristische en ruimtelijk planologische evaluatie, rapport Universiteit Gent

Bakker J-H, 2015, In stilte, Atlas Contact

Bambust F, 2015, Effectief gedrag veranderen met het 7E-model, Politeia

Banister, 2008, The Sustainable Mobility Paradigm, Transport Policy

Barnes P, 2006, Capitalisme 3.0, Berret – Koehler Publishers Inc.

Barnett J, 2003, Redesigning Cities, American Planning Association

Beck U, 2007, World at Risk, Polity Press

Benedict & McMahon, 2001, Green Infrastructure – Smart Conservation for the 21st Century, Sprawl Watch Clearing House Monograph Series

Benyus J, 2002, Biomimicry, Harper Collins Publishers

Beresford & Phillips, 2000, Protected landscape – a new conservation model for the 21st century, George Wright Forum

Bos A, 1946, De stad der toekomst – De toekomst der stad, Voorhoeve

Boussauw K, 2011, Aspects of spatial proximity and sustainable travel behaviour in Flanders, PhD Thesis

Braem R, 1968, Het lelijkste land ter wereld, Davidsfonds

CABE, 2011, Creating successful masterplans, Guide

Campbell S, 1996, Green Cities, Growing Cities, Just Cities ?, Journal of the American Planning Association

Castells, 1996, The Rise of the Network Society, Blackwell Publishing

Cathorpe P & Fulton W, 2001, The Regional City, Island Press

Christaller W, 1933, Die zentralen Orte in Süddeutschland

Constandt M, 2003, Pieter Joseph Casse en het toeristische lot van Middelkerke, Heemkundige Kring

Coppens T, Allaert G, Boudry L, Celen G, Gulinck H, Lauwers D, 2014, Strategische allianties en territoriale pacts voor een duurzame Vlaamse ruimte : visie van het expertenforum Ruimte Vlaanderen, Academia Press

Costanza R, 1999, The ecological, economic and social importance of the oceans, Ecol. Econ.

Costanza R, 2008, Stewardship for a 'Full' World, Current History

Costanza R, 2015, An introduction to Ecological Economics, CRC Press

Costanza R, d'Arge R, de Groot R, Farber S, Grasso M, Hannon B, Limburg K, Naeem S, O'Neill R, Paruelo J, Raskin R, Sutton P, van den Belt M, 1997, The value of the world's ecosystem services and natural capital, *Nature*

Coudenys H, 2015, *Ugly Belgian Houses*, Borgerhoff & Lamberigts

Crutzen P & Stoermer E, 2000, The 'Anthropocene', *Global Change NewsLetter (IGBP)*

Daly H, 1991, *Institutions for a steady-state economy*, Island Press

Daly H, 2005, *Economics in a full world*, *Scientific American*

De Decker P, 2013, *Eigen woning : geldmachine of pensioensparen ?*, Garant

De Geus M, 2003, *The End of Over-Consumption*, The International Books

De Klerk L, 2006, *Voorgevormd – Oefeningen in planmatige stadsontwikkeling, 1860 – 1900*, in : Boelens L, Spit T, Wissink B (red), *Planning zonder overheid*, 010

De Ruyck A, Ampe C, Langhohr R, 2001, *Management of the Belgian coast : Opinions and solutions*, *Journal of Coastal Conservation*

De Rynck F, Boudry L, Cabus P, Corijn E, Kesteloot C, Loeckx A, 2003, Witboek – De eeuw van de stad, Die Keure

Doxiadis C, 1969, *Ekistics*, Hunchinson

Dreborg, 1996, *Essence of Backcasting*, *Futures*

Duany A, Speck J, Lydon M, 2010, The Smart Growth Manual, McGrawHill

Einstein, 1946, *Atomic Education Urged*, *New York Times*

Ellin N, 2006, *Integral Urbanism*, Routledge

Elkington J, *Cannibals With Forks*, 1997, Capstone Publishing Limited

English P & Mayfield R, 1972, *Man, space and environment – Concepts in contemporary human geography*, Oxford University Press

Eraydin A, Tasan-Kok T (eds.), 2013, *Resilience Thinking in Urban Planning*, Springer E-Books

Eurosion, 2004, *Living with coastal erosion in Europe : Sediment and Space for Sustainability*, report

Fallows J, 2015, *The Tragedy of the American Military*, *The Atlantic*

Florida R, 2012, *The Rise of the Creative Class – Revisited*, Basic Books

Foley J, DeFries R, Asner G, Barford C, et al, 2005, *Global Consequences of Land Use*, *Science*

Folke C, 2003, *Freshwater for resilience : a shift in thinking*, *Philosophical Transactions of the Royal Society*

Frankel C, 1955, *The Case for Modern Man*, Harper

Gallagher L, 2013, *The End of the Suburbs*, Portfolio / Penguin

Geddes P, 1905, *Civics: as Applied Sociology*, *Sociological Papers*

Geddes P, 1909, *The Valley Section*,

Geddes P, 1915, *Cities in Evolution*, Williams & Norgate

Geddes P, 1925, *The Valley Plan of Civilization*, *The Survey*

Gehl J, 2008, *World Class Streets*

Gehl J, 2010, Cities for People, Islandpress

Gehl J & Gemzøe L, 2001, *New city spaces*, Danish Architectural Press

Glaeser E, 2011, *Triumph of the City*, The Penguin Press

Golüke U, Jochelson K, Bodanis D, 2000, *Creating Value I A Confusing World*, WBCSD

Golüke U, 2013, *When is enough enough*, Blue Way

- Hajer M, Grijzen J, van 't Klooster S, 2010, Sterke verhalen – Hoe Nederland de planologie opnieuw uitvindt, 010
- Hardin G, 1968, The tragedy of the commons, Science
- Hardin G, 1976, Exploring New Ethics for Survival – The Voyage of the Spaceship Beagle, Pelican**
- Hardin G, 1985, Filters Against Folly, Penguin**
- Hawken P, 1993, The Ecology of Commerce, Harper Collins Publisher
- Helmer W, Vellinga P, Litjens G, Ruijgrok E, Goossen H, Overmars W, 1996, Meegroeien met de zee – Visie op de Nederlandse kustzone, studie voor het Wereld Natuur Fonds (Stroming bv / IVM / VU Amsterdam)
- Holling C, 1973, Resilience and Stability of Ecological Systems, Research Report IRR – University of Colombia**
- Holling C & Gunderson L (eds), 2002, Panarchy : Understanding Transformations in Human and Natural Systems, Island Press
- Holling C & Meffe G, 1996, Command and Control and the Pathology of Natural Resource Management, Conservation Biology
- Hupkes G, 1977, Gasgeven of Afremmen : Toekomstscenario's Voor Ons Vervoerssysteem
- Inger R, Gregory R, Duffy J, Stott I, Vorisek P, Gaston K, 2015, Common European birds are declining rapidly while less abundant species' numbers are rising, Ecology Letters
- Jacobs J, 1961, The Death and Life of Great American Cities, Random House**
- Jacobs J, 2000, The Nature of Economies, Vintage Books
- Jacobs A & Appleyard D, 1979, Toward an Urban Design Manifesto
- Jacobs A, 2011, Great Streets,
- Kidd S, Claydon J, Watson N & Rogers S, 2011, Developing the Human Dimension of the Ecosystem Approach, in : Kidd S, Plater A & Frid C (eds), The Ecosystem Approach to Marine Planning and Management
- Krier, 1987, Architecture – Choice or Fate, Papadakis Publisher
- Lamont A, 2006, Policy Characterization of Ecosystem Management, Environmental Monitoring and Assisment (Volume 113)
- Leopold A, 1949, A Sand County Almanac
- Le Corbusier, 1929, The City of To-morrow and its Planning
- Lemaire T, 1970, Filosofie van het Landschap, Ambo
- Lerner J, 2014, Urban Acupuncture, Island Press
- Leewis M & Zanting H, 2011, Klimaat voor Waterlanders, Eburon
- Litman T, 2015, Understanding Smart Growth Savings, Victoria Transport Policy Institute
- Lynch K, 1965, The openness of open space,
- Lynch, K, 1980, What makes a good city ?, Holst-lezing
- Lynch K, 1981, A theory of good city form, MIT
- Marchetti, 1994, Anthropological Invariants in Travel Behavior, Technological Forecasting and Social Change
- McDonough & Braungart, 2002, Cradle to Cradle
- McGlashan D, 2000, Coastal Manaement in the Future, in : Sheppard C (ed), In Seas at the Millenium : an environmental evaluation, Pergamon
- McHarg I, 1992, Design with Nature, Wiley
- McLoughlin B, 1970, Urban and Regional Planning, North Point Press
- MEA (Millenium Ecosystem Assessment), 2005, Millennium Ecosystem Assessment Synthesis Report, Island
- Meadows D, 2008, Thinking in Systems – A Primer, Chelsea Green Publishing**

- Meadows D, Meadows D, Randers J, Behrens W, The Limits to Growth, 1972, Universe Books**
- Meadows D, Randers J, Meadows D, 2004, Limits to Growth – The 30-Year Update, Chelsea Green Publishing Company**
- Miermans W, Janssens D, Cools M, Wets G, 2010, Onderzoek Verplaatsingsgedrag Vlaanderen 4.1, Instituut voor Mobiliteit
- Mumford L, 1970, The Culture of Cities, Harcourt Brace Inc
- Newman P, 2004, Sustainability assesment and urban systems, National Academies Forum
- Newman P, 2006, The environmental impact of cities, Environment & Urbanization
- Newman P & Jennings I, 2008, Cities as Sustainable Ecosystems, Island Press
- Neuman M, 2005, The Compact City Fallacy, Journal of Planning Education and Research
- OESO, 2012, Compact Cities Policies, Green Growth Studies
- Oldenburg R, 1999, The Great Good Place, Da Capo Press**
- Pauli G, 2012, Blauwe Economie, Nieuw Amsterdam
- Peeters K, 2014, Weg van mobiliteit, Uitgeverij Vrijdag
- Perry, 1929, The Neighborhood Unit, Regional Plan of New York and Its Environs
- Peterson G, Cumming G, Carpenter S, 2003, Scenario Planning : a Tool for Conservation in an Uncertain World, Conservation Biology
- Plessner, 1975, Die Stufen des Organischen und der Mensch, de Gruyter
- Poelmans L, 2010, Modelling Urban Expansion and its Hydrological Impacts, Doctoraatsthesis KULeuven
- Porter & Kramer, 2011, Creating Shared Value, Harvard Business Review**
- Popper K, 1945, The Open Society and Its Enemies, Routledge
- Popper K, 1959, The Logic of Scientific Discovery, Basic Books
- Provoost S, Dan S, Jacobs S, 2014, Ecosysteemdienst kustbescherming, INBO – Technisch rapport
- Raban J, 1974, Soft City, Harvill Press**
- Ramirez R, 1999, Stakeholder analysis and conflict management, in : Buckles D (ed), Cultivating peace, International Development Research Centre
- Raskin A, 2014, Streetwize, Lannoo
- Raworth K, 2012, A Safe and Just Space for Humanity, Oxfam Discussion Papers**
- Relph, E. (1976). Place and Placelessness. London: Pion
- Roberts P, Ravetz J & George C, 2009, Environment and the City, Routledge
- Rockström J, Steffen W, Noone K, Persson A, Chapin F, Lambin E, Menton T, Scheffer M, Folke C, Schellnhuber H, Nykvist B, de Wit C, Hughes T, van der Leeuw S, Rodhe H, Sörlin S, Snyder P, Costanza R, Svedin U, Falkenmark M, Karlberg L, Corell R, Fabry V, Hansen J, Walker B, Liverman D, Richardson K, Crutzen P, Foley J, 2009, A safe operating space for humanity, Nature**
- Rogers R & Gumuchdjan P, 1997, Cities for a small planet, Faber and Faber
- Rossi A, 1966, De Architectuur van de Stad
- Rypkema D, 1996, The Dependency of Place, Places 10 n° 2
- Saeijs, H, Smits A, Overmars W & Willems D, 2004, Changing Estuaries, Changing Views, Erasmus University Rotterdam - Radboud University Nijmegen, XXL Press, Nijmegen
- Scharmer O, Kaufer K, 2013, Leading from the Emerging Future, Berret-Koehler Publishers**
- Schumacher E, Small is Beautiful, 1973, Blond & Briggs**
- Sennett R, 1992, The Fall of Public Man, Norton & Company
- SGN – Smart Growth Network, 2002, Getting to Smarth Growth**
- SGN – Smart Growth Network, 2006, This is Smart Growth**

- Slabbinck B, 2015, Een andere kijk op de kust, paper (Maritiem Instituut – Universiteit Gent)
- Soenen R, 2003, Diversiteit in verbondenheid, in : Schets (red), De eeuw van de stad - Voorstudies, Die Keure
- Stengel R, 2013, Nelson Mandela – 15 lessen, Kosmos
- Steffen W, Crutzen P, McNeill J, 2007, The Anthropocene : Are Humans Now Overwhelming the Great Forces of Nature ?, Royal Swedish Academy of Sciences**
- Steffen W, Persson A, Deutsch L, Zalasiewicz J et al, 2011, The Anthropocene : From Global Change to Planetary Stewardship
- Steffens F & Cuyvers R, 2003, Woonomgeving en publiek domein, in : Schets (red), De eeuw van de stad - Voorstudies, Die Keure
- Swart R, Sedee A, De Pater F, Goosen H, Pijnappels M, Vellinga P, 2013, Climate-Proofing Spatial Planning and Water Management Projects: An Analysis of 100 Local and Regional Projects in the Netherlands, Journal of Environmental Policy & Planning
- Taleb N, 2007, The Black Swan – The Impact of the Highly Improbable, Random House**
- Taleb N, 2012, Antifragile – Things That Gain from Disorder, Random House**
- Thayer R, 2003, LifePlace: Bioregional Thought and Practice, University of California Press
- Tunnard C, 1970, The City of Man, Scribner's Son
- Turner T, 1996, City as landscape : a post post-modern view of design and planning
- Uyttenhove P, 2011, Stadland België – Hoofdstukken uit de geschiedenis van de stedenbouw, A&S Books
- Van Den Bosch J, 2014, Landschappen voor het leven, Regionaal Landschap Kempen en Maasland
- Van der Knaap G, 2007, Urban network development under conditions of uncertainty, in : Taylor P, Derudder B, Saey P & Witlox F (eds), Cities in Globalization
- Van Rooy, 2011, Uitnodigingsplanologie als sociaal-cultureel perspectief, Building Business
- Vandekerckhove B & Van Damme L, 2013, Stedenstructuur Vlaanderen, SUMResearch (i.o.v. Ruimte Vlaanderen)
- Van Keken G, 2011, De constructie van regionale identiteit : Zeeland, PhD-proefschrift
- Van Reybrouck, 2013, Tegen verkiezingen, De Bezige Bij
- Van Wijk A, 2006, Kijk op visie, Uitgeverij 7 Eeuwen
- Vectris, 2008, Koninklijke Baan – N34 : verkeerskundige visie, ontwikkelingsperspectieven en actiepunten, Eindnota
- Vermeersch C, 1986, De teloorgang van de Belgische kust, Ruimtelijke Planning 15
- Vermeersch C, 1998, Structuurplanning vandaag – oneigenlijk gebruik en misbruik
- Vermeersch E, 1988, De ogen van de panda, Uitgeverij Van de Wiele
- Vermeersch E, 1990, Het Milieu : Denkbeelden voor de 21e eeuw, Commissie Lange Termijn Milieubeleid
- Verté D, 2014, Vergrijzing aan de kust : lust of last ?, Presentatie Kustforum
- Vlaamse Woonraad, 2012, Waarheen met het lokaal woonbeleid ?, Advies 20112/02
- Walker B, Holling C, Carpenter S, Kinzig A, 2004, Resilience, Adaptability and Transformability in Social-ecological Systems, Ecology & Society
- Walker B & Salt D, 2006, Resilience Thinking, IslandPress
- Walker B & Salt D, 2012, Resilience Practice, IslandPress
- WBCSD, 1997, Exploring Sustainable Development**
- Wu J, 2008, Making the Case for Landscape Ecology, Landscape Journal
- Young O, Berkhout F, Gallopin G, Janssen M, Ostrom E, van der Leeuw S, 2006, The globalization of socio-ecological systems : An agenda for scientific research, Global Environmental Change
- Zahavi Y, 1979, the UMOT-project, US Department of Transport

Venster op de utopie : Zij staat op de horizon.
Ik kom twee stappen dichterbij; Zij gaat twee stappen achteruit.
Ik zet tien stappen en de horizon wijkt tien stappen.
Hoe ver ik ook loop; Ik zal haar nooit bereiken.
Waartoe dient de utopie ? Daartoe dient Zij : om te lopen.

Galeano, 1994